

Szerkesztőbizottság

Szepessy Péter (elnök)

Szabó-Tóth Kinga

Urbán Anna

Horváth Zita

Kotics József

Graholy Éva (olvasószerkesztő)

Kiadó

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Szociológiai Intézet

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK Szociológiai Intézet

3515 Miskolc-Egyetemváros

Graholy Éva

Telefon: (46) – 565111/2185

E-mail: boleva@uni-miskolc.hu

A kötetet a KEZEK – Észak-Magyarország felsőoktatási intézményeinek együttműködése TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0001 pályázat keretében jelent meg.

ISSN 2062-2048

A lap megrendelhető a szerkesztőség címén, vagy a megadott email címen.

**A kötet a „KEZEK”
TÁMOP 4.1.1.C-12/1/KONV
pályázat keretében jelent meg.**

**Miskolc-Egyetemváros
2014. december**

Tartalom

A társadalmi-gazdasági felzárkóztatás a régióban

Tudomány – innováció – felzárkóztatás – társadalmi szerep

Ludányi Ágnes: A felsőoktatásban dolgozó oktatók szerepe a társadalmi felzárkóztatásban	7
--	---

Szabó-Tóth Kinga: Esélylatolgatás a felsőoktatásban	16
--	----

Havasi Virág: Hátrányos helyzetű hallgatók komplex szociológiai vizsgálata a Miskolci Egyetemen, az Eszterházy Károly Főiskolán és a Károly Róbert Főiskolán	35
---	----

Rucska Andrea - Koppányné Szendrák Mária – Simon Nóra - Kiss-Tóth Emőke: Egészség-tanácsadó mentor programokra történő felkészülés tapasztalatai a Miskolci Egyetemen	48
--	----

Kistérségek nagyító alatt - Cserehát

G. Fekete Éva: Dél-csereháti aprófalvak innovatív fejlesztése	54
--	----

Lipták Katalin: A Dél-Cserehát humán potenciáljának változása 1990-2011 között	70
---	----

Siposné Nándori Eszter: Gyermekes családok anyagi szegénysége és jólléte a Szikszói kistérségben	85
---	----

Kocsis Andrea Alexandra: Jövedelemszerzési lehetőségek a Dél-Csereháton	101
--	-----

Kistérségek nagyító alatt - Heves

Taralik Krisztina – Baranyi Aranka: A hevesi és bátonyterenyei kistérségek településeinek helyzete a 21. században az önkormányzati vezetők szemével	111
---	-----

Baranyi Aranka-Taralik Krisztina- Novák Tamás-Koncz Gábor: A hevesi és bátonyterenyei egyéni és társas vállalkozások helyzete és szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben	130
---	-----

Ludányi Ágnes

A felsőoktatásban dolgozó oktatók szerepe a társadalmi felzárkóztatásban

I. Bevezetés

A hátrányos helyzetű fiatalok életesélyeinek növelése minden intézménynek kiemelt feladata. A köznevelési- és szociális rendszer is rendelkezik adekvát eszközökkel ennek a célnak a megvalósításához. A felsőoktatásban tanuló hátrányos helyzetű hallgatók támogatásáról inkább az volt elmondható a korábbiakban, hogy az esetleges volt, egy-egy oktató, vagy szervezeti egység jóindulata biztosíthatott csak bizonyos védettséget számukra. Nem tekinthető ugyanis egyetlen protektornak a pénzbeli támogatási rendszer, más szükségletek is jellemzik ezt a népességet. Tudatosan felépített, és módszertanilag kidolgozott oktatási- nevelési tudásegység nem állt rendelkezésre. Ehhez járult hozzá a TÁMOP 4.1.1. C-12/1 konv. pályázat, azzal az al-projekt résszel, amelynek célja a felsőoktatásban dolgozó oktatók képzése volt, a hátrányos helyzetű hallgatók felzárkóztatásért. A programban 60 oktató végzett.

I.1. A képzési anyag kidolgozásának elve

A konkrét képzési anyag két részből állt:

- Egyik komponens az ún. elméleti tudásanyag volt, a következő témákkal: a hátrányos helyzet megismertetése, magyarországi helyzetének bemutatása, és az ezzel kapcsolatos felsőoktatási lehetőségek.
- Másik képzési egység az oktatók szemléletének, attitűdjeinek alakítása, lehetséges előítéletek, hibás sztereotípiák korrekciója, és a kommunikációs technikáik fejlesztése volt, tréningmódszerrel. Feltettük, hogy csak előítélet mentes beavatkozásokkal és bánásmóddal van esély hatékony felzárkóztató munkára.

I. 2. A képzési program kidolgozásának folyamata

A képzési tananyagra vonatkozóan a megvalósítóknak relatíve nagy szabadsága volt, hiszen azt a tartalmat, és azt a metódust választhatták ki, amelyet a témához legadekvátabbnak tartottak. Arra is lehetőségük volt a képzőknek, hogy a program alatt alkalmazkodjanak a résztvevők tudására, vagy tudásegyenlőtlenségére, és azokra a személyiségtényezőkre is, amelyek nehezíthették a hátrányos helyzetűekkel való munkát.

Köveltük azt az alapvetést is, hogy közoktatás is, és a szociális ellátórendszer is különböző szintű szolgáltatásokat nyújt, de közös bennük, hogy egyfelől rendszerszemléletűek, másfelől pedig személyszintűek. Ezek a beavatkozások feladat-orientált tudást, sajátos kompetenciákat igényelnek. Ezekre a kompetenciákra való felkészítés csak tudatosan strukturált, szervesen egymásra épülő tanulási egységekkel valósítható meg.

I. 3. A programban részt vevők bemutatása

A pályázat oktatói státusban lévőket célzott, de fontosnak tartottuk, hogy néhány más területen dolgozó kolléga is részt vegyen a képzésben. E mellett szól az az érv, hogy a diákok az intézményben nem csupán oktató szakemberekkel találkoznak, hanem a különféle ügyeik intézése során más beosztásban lévőkkel is. Például a tanulmányi ügyeikben, előmenetelükben sok segítséget kaphatnak hivatali ügyintézőktől, kollégiumban dolgozóktól.

Az előkészítés során azt is figyelembe kellett venni, hogy a felsőoktatásban az oktatói státusban lévő kollégák nem mindegyike rendelkezik pedagógus-végzettséggel. Számukra ez nem is előírás. Tudásukat, személyközi kapcsolataikat elemezve viszont az látszott, hogy külön csoportként kell őket kezelni, mert más felkészültséggel rendelkeznek, mint azok a kollégák, akik valamely tanárszakon végeztek.

Így a következő csoportok alakultak ki:

- Pedagógus végzettséggel rendelkező oktatók
- Pedagógus végzettséggel nem rendelkező oktatók köre
- Hallgatói szolgáltatást végző, nem oktató kollégák

II. Társadalmi közeg bemutatása, amelyben az oktató mentorok tevékenysége zajlik

Alábbi bekezdés kettős célt szolgál. Egyfelől az ún. elméleti anyag összeállításának a filozófiáját hivatott bemutatni, másfelől a konkrét képzési tananyagba is betekintést nyújt, anélkül természetesen, hogy annak teljes terjedelmét bemutatná.

A mentor tanár, az ifjúkornak azokra a deficitjeire válaszol, amelyek a társadalmi, a szociális és a pszichológiai státusból vezethetők le. Ennek a korszaknak, fejlődés lélektani szempontból a leginkább megoldandó feladata, az identitás - alakulás, identitásszerveződés.

Az elmúlt évtizedekben a társadalomtudományok erősen fókuszba helyezték az etnikai, nemzeti, csoportbeli identitás kérdését. Elemzésekben tulajdonképpen megjelent az a látszólagos ellentmondás, hogy éppen a globalizálódó világban vált vitatott, és élő jelenséggé a nacionalizmus, az etnikai hovatartozás, a nemzeti identitás problematikája. Első és nem a legmélyebb elemzést követő válasz erre talán az, hogy éppen azért, mert globalizálódó világban élünk. Ha a rendszerek homeosztatisz törekvésében hiszünk, akkor abba jól illeszthetők ezek a nemzeti, etnikai törekvések. Ahogyan a pszichés apparátusunk, úgy a nagyobb társadalmi alakulatok is, államok, országok, népcsoportok együttese is, egyensúlyra törekszik. Mindezek annak fényében tűntek releváns információknak, hogy a hátrányos helyzet is analóg azokkal az egzisztenciális pszichés dilemmákkal, amelyek az identitás-szerveződést, és az etnikai megkülönböztetést kísérik. Ennek feldolgozását mindenképpen szükségesnek ítéltük.

Másik elméleti terület volt, a hátrányos helyzetnek a pontos definiálása, amit először nem pszichológiai szempontból tettünk meg, hanem az érvényes rendeletek áttekintésével, hiszen a képzésben részt vevők nagy hányada a tanárképzésben dolgozik, és van feladatuk a köznevelési intézményekben való működés felkészítésében.

Ezért az alábbiakat tematizáltuk:

- A privatizációval megjelenő piaci viszonyok egy viszonylag szűk réteg számára a gyors meggazdagodást, a lehetőségek korlátlan tárházát

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

jelentették, míg sokaknak az elszegényedést, a lecsúszást, a társadalom perifériájára kerülést.

- Az egyes régiók nem egységesek, egy-egy megyén belül is jelentős különbségek lehetnek.
- Ugyanilyen differenciálódás figyelhető meg: a városok és apró falvak között is.
- Ha kis lélekszámú a település, nagy a távolság a városoktól, akkor valószínű az alacsony iskolai végzettség, és korlátozott a munkavállalási esély.
- Az alacsony iskolai végzettségű emberek gyerekei nem képesek kilépni az ördögi körből, a szegénység újratermeli önmagát, társadalmi mobilitásra külső segítség nélkül kevés az esély. Az ilyen családokból kerültek, és kerülnek ki ma is a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek.
- Sok esetben a szülők nem látják a tanulás fontosságát, a tudás nem érték a számukra, így nincs bevonható környezeti erőforrás. Hátrányt jelent, ha a szülő, vagy a családba fogadó gyám alacsony iskolai végzettségű. Szintén hátrányos helyzetűnek tekinthető, aki a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként volt nyilvántartva, illetve ha elégtelen a lakókörnyezete, lakáskörülménye, szegregáltak nyilvánított lakókörnyezetben komfort nélküli vagy szükséglakásban él, azaz korlátozottan biztosítottak az egészséges fejlődéséhez szükséges feltételek.
- A nevelésbe vett gyermek, az utógondozói ellátásban részesülő és tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt, vagy a gyámhatóság megállapította a gyermek, (vagy nagykorúvá vált gyermek) hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetének fennállását.

Utolsó elméleti egységként a megküzdés módjainak megismertetését tartottuk fontosnak. Traumatizáltak, kisebbségi csoportok, marginális helyzetűek sajátos megküzdéssel jellemezhetők

Ebből is bemutatunk néhány témát.

- Traumát kísérő élmények lehetnek a krónikus félelem, krónikus alarm, menekülés, kapcsolatok összeomlása, vallás, kultúra elvesztésének fenyegetettsége, értékrend összeomlása, amelyeket szorongás, a kapcsolatok elvesztése miatti félelem, depresszió, bűntudat, szegény, értelmét veszített humanizmus, bizalom, méltóság-elvesztése kísérhet.

- Gyógyítás: az élet értelmének, céljának, értékeinek helyreállítása, szégyen csökkentése, biztonságérzet, és kontroll helyreállítása, szorongásoldás.

A traumatizált személyeknek van egy csoportja, akik a megküzdésük módszereként a „hallgatást” a „csendet” választják, akik a traumatikus élményt enkapuszulálják, akiknek zéró narratívumai vannak. Számukra egy új megküzdési stratégia kialakítása olyan pszichológiai feladat, amely bizonyos személyiségtökhét igényel, és amelynek jellegzetességei leírhatók, elemezhetők. Ennek a gyógyítása meghaladja a mentorok kompetenciahatárait, de a felismerésük mégis nagyon fontos, hiszen az is segítségnek tekinthető, ha az érintettek számára elérhető intézményes segítséget ajánl fel a mentor.

Minden korszak preferál adaptációs mintákat, ezek összekapcsolódnak, egymást támogatják, és létrejön egy adaptációs rendszer. Ebben lehet asszimilációs törekvés, vagy a korábbi identitás megtagadása. Hallgatóinknál mindkét tipikus identitás-stratégia megmutatkozik: a csoport hovatartozás elismerésére irányuló is, és a csoport különállásának elismertetésére irányuló is.

Az első stratégián belül van komformizáció, anonimitás, deperszonalizáció asszimiláció, a másodikon belül van: differenciáció, láthatóvá válás és individualizáció.

Fenti gondolatsor azzal a következtetéssel folytatható, hogy feltehetően nem kezelhetők egységes kultúraprezentációval rendelkezőknek a hátrányos helyzetűek. Az egyéni identitásszerveződések, egyéni életcél definíciók lehetnek csak kiindulási a mentorok szakmai tevékenységének.

Az elméleti egységen túl, ahogyan azt a bevezetőben említettük, volt attitűd-formálás, és kommunikációs technikákra épülő tréning is a képzési anyagban.

III. Kommunikáció eltérő kultúrájú emberekkel

A másik nagy releváns tudásegység, az eltérő kultúrájú emberekkel való kommunikáció. Ez nagyfokú eltérést mutathat a különböző személyek esetében. Buda (1994) szerint, ha adott kultúrkörbe tartozók kommunikálnak, akkor nem kell kitérni minden összefüggésre és jelenségre, elég utalni rá, hiszen konszenzus van a szavak jelentését tekintve a felek között. Más kultúrából érkezőknek azonban nehézséget okoz még nyelvismeret mellett is a kommunikáció, hiszen a kontextus ismeretlen. Habermas (1985 id. Jakab 2005) szerint négy feltétele van a kommunikációnak: tisztelet, adekvátság, érthetőség, és igazság. Az azonos kultúrán belüli kommunikáció közös világképre épül, kultúrákőziben pedig ennek hiányát pótolni kell. Buda (1994) felteszi, hogy jelentős empátia, és kongruencia kíséri az interakciókat ebben az esetben. A mentornak meg kell tanulnia különválasztani, hogy mi az, amire a diákok kulturális háttere a magyarázat, és mi az, amire az egyedi személyiségműködés. Ebben persze vannak általánosítási, kategóriába rendezési törekvéseink is, de ha ezek rugalmatlanok, akkor gátolhatják a kommunikációt. Hidasi (2004) felteszi, hogy bekövetkezhet, hogy valaki rigiditás miatt nem veszi figyelembe a kultúrán belüli variánsokat a kommunikációban, és felteszi, hogy ami ettől eltérést mutat, az nem is helyes. Ennek a mentori munkában nagy jelentősége van, hiszen nem azt az életutat, létezési formát kell sugallni a diákoknak, amit a mentor egyedül helyesnek vél, hanem a diák saját rendszerén belül kell elmozdulásokat, áttervezéseket indukálni, a szó terápiás értelmében.

Összefoglalóan a képzésben a Banks-i (2003) multikulturális nevelésben alkalmazott dimenzióinak adtunk fontosságot. Megismertettük a képzésben azokat a komponenseket, amelyek a személyek tudásalkotását befolyásolják. (etnikai csoport, családi háttér, réteghelyzet, stb.) Az előítéletek csökkentésére vonatkozóan kooperációs technikákat sajátítottunk el. Végül a "törekvés az esélyegyenlőségre" kérdéskörben is vannak teendőik a mentoroknak, azaz a többségi társadalom által elérhető javak irányába célszerű dolgozni a mentoráltakkal. Hozzá tartozik ehhez a feladatrészhöz, hogy ebben a dimenzióban korlátozott lehetőség van, mert ennek megoldása nem elsősorban szakmai kérdés, hanem oktatáspolitikai, szociálpolitikai, társadalmi. Lehet nyilván ezt is vállalniuk a mentoroknak, csak akkor fel kell

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

ismerniük, hogy másik cselekvési mezőbe tértek át, más működési szabályszerűségekre kell tekintettel lenniük.

A kommunikációs-készségfejlesztés elméleti alapja a Barnlund (1970) féle kommunikációs modell volt.

A diádikus kommunikáció „hatszemélyes” modellje

			
Én		A másik személy	
(1) Képem önmagamról		(2) A másik személy képe önmagáról	
(3) Képem a másik személyről		(4) A másik személy képe rólam	

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

(5) Képem a másik személy rólam alkotott képéről		(6) A másik személy képe az általam róla alkotott képről	
--	---	--	--

(Czeglédi 2013. 98.p)

Ez a modell több gyakorlási, tanulási lehetőséget rejt magába, amelyek tréningmódszerrel jól megközelíthetőek. Egyik tanulási esély, hogy a résztvevők megismerik a saját kommunikációs stílusukat, jellemzőiket, és felismerik, hogy a kommunikációnkat befolyásolja a saját személyiségünk, egónk. Ennek több eszköze ismert a kommunikációs tréningek kínálatából, és nehéz szembesülésekre is adhatnak alkalmat. Ezek feldolgozását természetesen a tréning során a kiképző elvégzte.

Másik komponens, hogy a kommunikációt befolyásolja, hogy ki a másik fél, ki a szociálisan fontos Másik. Esetünkben ennek van a legnagyobb jelentősége, hiszen a hátrány okozta esetleges korlátozott kódra mindenféleképpen tekintettel kell lenni. Sikeres volt annak felismertetése, hogy a jó kommunikátor igazítja a másik félhez a közléseit, és folyamatosan törekszik a jelentésegyeztetésre. A harmadik barnlundi „fej” azt fedi, hogy mit tudunk arról, hogy mit tud rólunk a másik fél. Itt csak ahhoz a felismeréshez kellett elvezetni a résztvevőket, hogy van implicit tudásunk arról, hogy a másik fél milyennek lát bennünket, és hogy ezt a képet szeretnénk is fenn tartani, erre törekszünk a kommunikáció során.

IV. Összegzés

A program legfontosabb eredményének tekinthető, hogy a csoporttagok tudása a hátrányos helyzettel kapcsolatban differenciáltabbá vált. Az ún. deklaratív tudás is, és a procedurális tudás is. Azok a sztereotípiák, amelyekkel éltek feltöredezett, helyébe egy elfogadóbb, toleránsabb attitűd lépett. Módszereket tekintve ismerik a személyiségfejlődés normál kríziseit, és

a hátrányos helyzettel járó életnehézségeket is, aminek kompenzálásához adekvát javaslatokat tudnak megfogalmazni.

Kiemelendő még, hogy a felsőoktatási intézmények működésre vonatkozóan is születtek – témánk szempontjából releváns javaslatok. Ebben a kérdéskörben a leglényegesebb, a közösségiség problematikája, és azok a lehetőségek, ahol a társas együttlét adta szolidaritás, együttműködés a diákok számára tanulhatóvá válik.

Irodalom

- Banks, J.A (1992): Multicultural education: approaches, development and dimensions. In: LYNCH, J. - MODGIL, S. - MODGIL C. (ed) (1992): *Education for cultural diversity and the schools*. WASHINGTON FALMER PRESS, London.
- Barnlund, Dean C. (1970). A transactional model of communication. In: Kenneth K. SERENO - C. David MORTENSEN (eds.), *Foundations of Communication Theory*, 83–102. New York: HARPER & ROW. [Magyarul: A kommunikáció tranzakciós modellje. In: HORÁNYI Özséb (szerk.), *Kommunikáció I.: A kommunikatív jelenség, második, bővített és javított kiadás*, 26–42, GENERAL PRESS, é. n.]
- BUDA Béla (1994): *A közvetlen emberi kommunikáció*. Budapest ANIMULA
- CZEGLÉDI Csaba (2013): *A kommunikációelmélet és az interperszonális kommunikáció néhány kérdése a felsőoktatás pedagógiájában*. Eger. LICEUM KIADÓ.
- HELLER Ágnes (1994): *Általános etika*. Budapest CSERÉPFALVI KIADÓ
- HIDASI J (2004): *Interkulturális kommunikáció*. Budapest. SCOLAR KIADÓ.
- JAKAB Péter (2005): Cigány tanulók kommunikációs problémái az oktatási folyamatban. Neveléstudományi PhD dolgozat ELTE
- KAPITÁNY Ágnes - KAPITÁNY Gábor (2000): *Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón* Budapest. ÚJ MANDÁTUM KIADÓ.
- LYNCH, J., MODGIL, S., MODGIL, C. (ed) (1992) : *Education for cultural diversity and the schools*. WASHINGTON FALMER PRESS, London.

Szabó-Tóth Kinga

Esélylatolgatás a felsőoktatásban

Bevezető

A tanulmányban arra vállalkozunk, hogy rövid felsőoktatási körkép után megvizsgáljuk: kik, milyen eséllyel vehetnek részt a felsőoktatásban, hogyan jelenik meg a hátrány, a hátrányos helyzet az oktatási rendszer ezen szegmensében és végül, hogy a felsőoktatásban tanuló romák számára milyen lehetőségek állnak rendelkezésre esetleges hátrányaik leküzdésére, tehetségük kibontakoztatására.

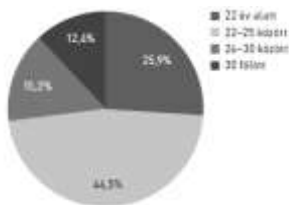
I. Felsőoktatási körkép

2012-ben Magyarország is csatlakozott az Eurostudent felméréshez, amelyet az Európai Bizottság támogat és kiterjed az alapszakos, mesterszakos és osztatlan képzésben részt vevő nappalis és levelezős hallgatókra egyaránt. A hazai felméréshez 25 felsőoktatási intézmény csatlakozott. A felmérés kérdőíves megkeresésen alapult, a minta (értékelhető) elemszáma 16 745 fő volt.

Annak érdekében, hogy egy rövid betekintést nyújtsunk a felsőoktatásban tanuló hallgatók szocio-demográfiai paramétereire vonatkozóan, a felmérés adataiból szemezgetünk.

Az alábbi ábrán látható, hogy a felsőoktatásban részt vevők majdnem fele 22-25 év közötti, egynegyede 22 év alatti. Viszonylag magas (12,4%) a 30 év fölöttiek aránya.

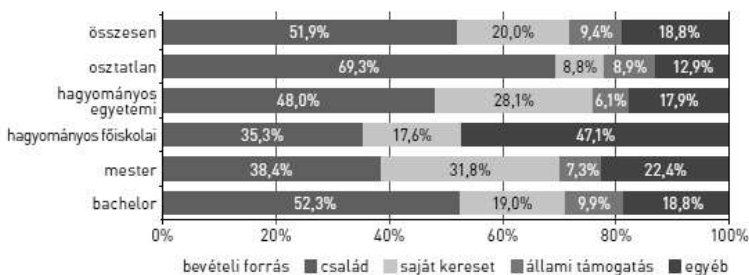
TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

1. ábra: A felsőoktatásban részt vevők életkor szerinti összetétele

Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 6. o.

A következő grafikonon azt láthatjuk, hogy nagyjából minden ötödik hallgató saját keresettel (is) rendelkezik (véltetően jelentős részük levelező rendszerű képzésben tanul). A mester szakosok egyharmada munka mellett képezi magát, míg az osztatlan képzésben (pld. orvosi, jogi pálya) részt vevők jelentős részét elsősorban családja támogatja.

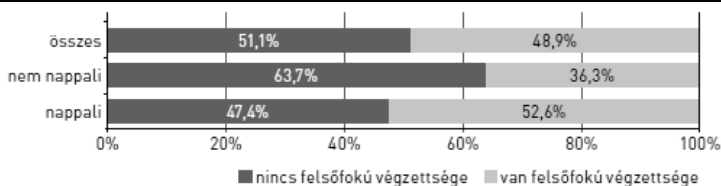

2. ábra: A felsőoktatásban részt vevők megélhetési forrásai

Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 11. o.

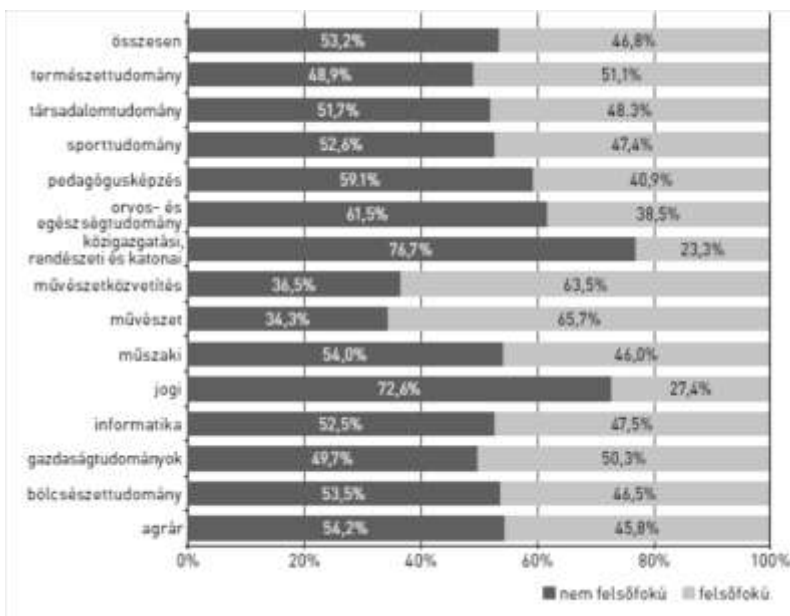
A harmadik ábrán azt látjuk, hogy a nappali képzésre járók több mint a felének a szülei is felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, míg a nem nappali képzésre járók kétharmada elsőgenerációs értelmiségivé válik.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

3. ábra: A felsőoktatásban részt vevők megoszlása
szülei iskolai végzettsége alapján
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 12. o.

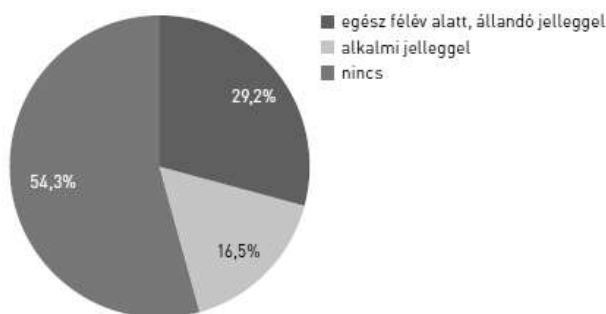
A 4. ábrán ugyanezt az adatsort képzési területenként is láthatjuk az alap- és mesterszakos hallgatók vonatkozásában.

4. ábra: A felsőoktatásban részt vevők (alap- és mesterképzésben) megoszlása
szülei iskolai végzettsége alapján, képzési területi bontásban
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 34. o.

Sorokin óta tudjuk, hogy a rendészeti (katonai) pálya illetve a közigazgatási (hivatali) szféra milyen jelentős mobilitási csatorna. A fenti ábrán is látható az az összefüggés, hogy főképp a közigazgatási, rendészeti és katonai területeken tanulók származnak olyan családból, ahol a szülők nem rendelkeztek még felsőfokú végzettséggel. A művészeti terület elsősorban azok számára nyitott (vagy inkább azok választják), akik értelmiségi családból származnak.

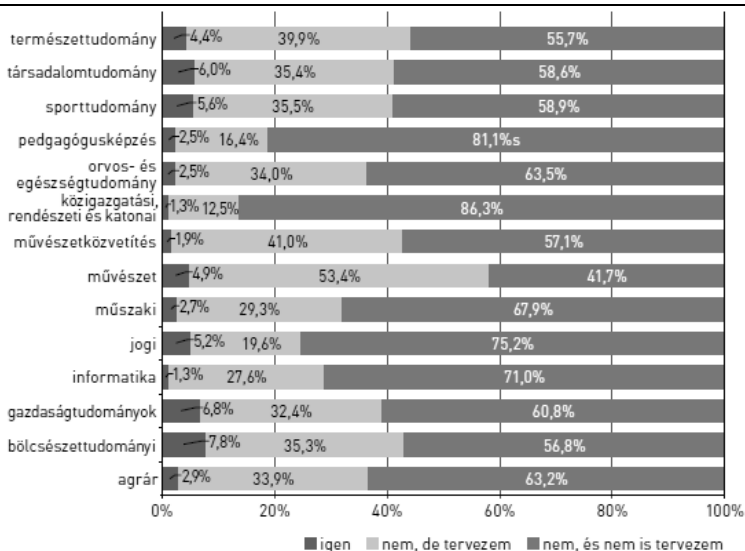
Korábban láttuk, hogy milyen forrásból biztosítják megélhetésüket a diákok. Az ötödik ábrán az is látható, hogy a hallgatók közel fele állandó vagy alkalmi jelleggel dolgozik a szemeszterek során.

5. ábra: A felsőoktatásban részt vevők megoszlása a munkahellyel való rendelkezés/nem rendelkezés szerint, az aktuális félévben
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 23. o.

A hatodik ábrán azt mutatjuk be, hogy milyen a hallgatók megoszlása külföldi tanulmányok tekintetében. Ahogyan az látható, a legtöbben pld. részképzés keretében a bölcsészet- illetve gazdaságtudományi területen tanultak korábban külföldi felsőoktatási intézményben. A művészeti területen tanuló diákok több mint a fele tervezi, hogy a jövőben külföldön fog tanulmányokat folytatni.

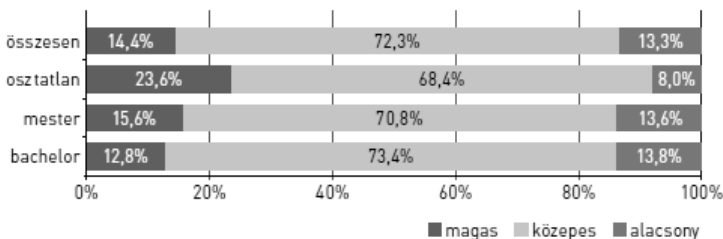
TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

6. ábra: Külföldi tanulmányokat végzett, azt tervező és nem tervező hallgatók képzési területi bontásban

Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 29. o.

A 7. ábrán pedig világosan kirajzolódik, hogy a hallgatók kétharmada közepes társadalmi státuszú családból származik saját, szubjektív megítélése alapján. Összességében a szubjektív besorolás szerint a BA képzésre járók vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben.

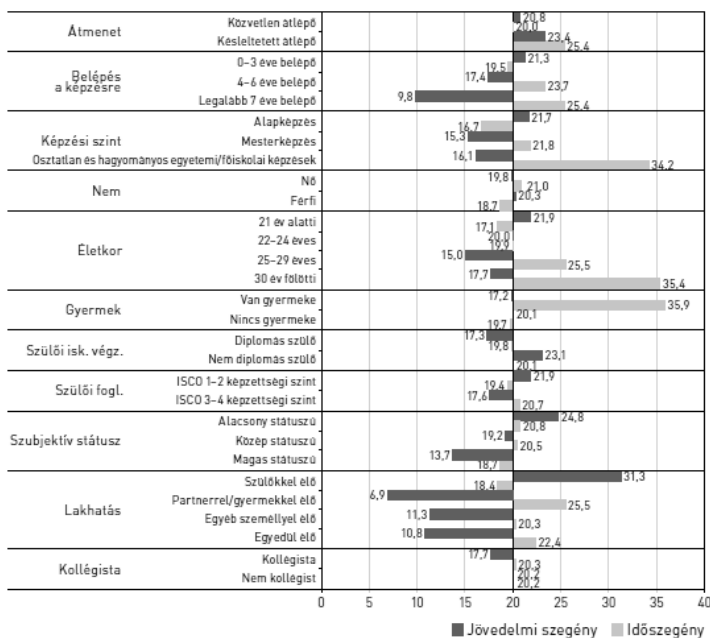

7. ábra: Hogyan ítélik meg a válaszadók családjuk társadalmi státuszát?

Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 36. o.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

A felmérés során a kutatók abból indultak ki, hogy a tanulás esetenként nemcsak jövedelmi szegénységhez, hanem időszegénységhez is vezethet: azaz vannak olyan hallgatók, akiknek a munka és a tanulás mellett csekély idejük jut egyéb tevékenységek elvégzésére (pld. szabadidős tevékenységek). A következő ábrán látható, hogy főképp a gyermekesek és/vagy a 30-on felüliek tartoznak az időszegény csoportba, míg a nem diplomás szülők gyerekei főképp a relatíve rossz anyagi körülmények között élők csoportjába.

8. ábra: Nappali tagozatos diákok relatív időszegénysége és jövedelmi szegénysége néhány dimenzió mentén történő megoszlás alapján

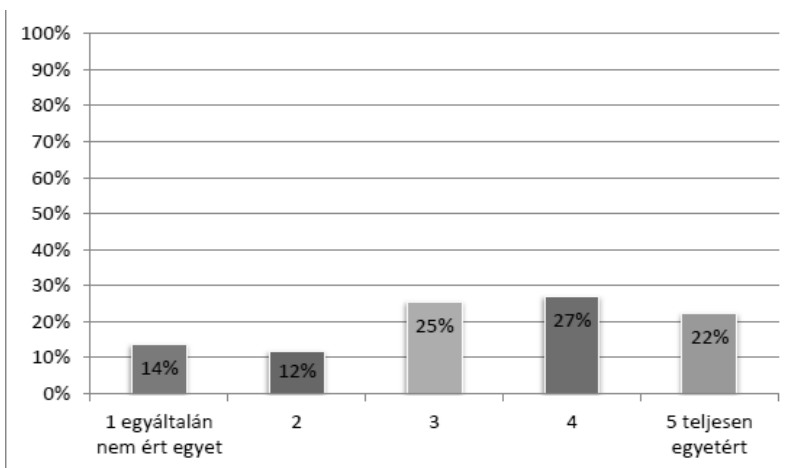
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. 45. o.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

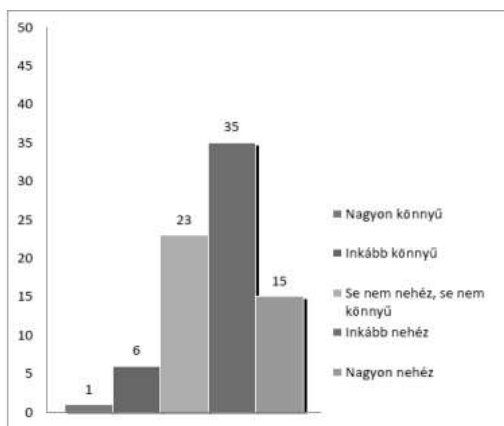
A „Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében” c. TÁMOP pályázat keretben az ELTE PPK Társadalmi Kommunikáció Kutatóműhely és Információs Központ az Oktatási Hivatal megrendelésére készített 5000 fős országos mintán egy komplex, kvalitatív és kvantitatív eljárásokat ötvöző kutatást a felsőoktatás és tudomány társadalmi percepciójára vonatkozóan. A kutatás során (többek között) felmérték a tudás társadalmi presztízsét, a felsőoktatásra és a tudományra vonatkozó általános érdeklődést, e két terület társadalmi teljesítményének megítélését, a felsőoktatáshoz való hozzáférésről alkotott képet, a továbbtanulási motivációkat, a diploma értékét. Ebben a részben mi a kutatás azon adatait foglaljuk össze, melyek a felsőoktatás inkluzív képességére vonatkozó attitűdökkel kapcsolatosak. A kérdés tehát összességében az, hogy a társadalom mit gondol a felsőoktatásba való bejutási lehetőségekről, a felsőoktatáshoz való hozzáférésről.

Az országos lakossági minta elemszáma 1500 fő volt. A lakossági mintába került emberek 16%-ának volt már diplomát szerzett, vagy éppen felsőoktatásban tanuló gyermeke. Amikor gyermekeik jövőbeli tervei felől kérdezték őket, az a kép rajzolódott ki, hogy minél fiatalabb valaki és minél iskolázottabb, annál inkább tervezi a jövőben gyermekei továbbtanulását.

A kutatás során (lásd 9. 10. ábra) mind a lakossági, mind a középiskolás mintán feltették azt a kérdést, hogy a válaszadó mennyire gondolja könnyűnek vagy nehéznek a felsőoktatásba való bejutást rossz anyagi háttérrel rendelkező családok gyerekei számára. A következő két ábra alapján elmondható, hogy a lakosság és a középiskolások körülbelül fele nehéznek vagy nagyon nehéznek tartja az ilyen családok gyerekeinek továbbtanulását. Ugyanakkor a lakossági minta 14%-a azt nyilatkozta, hogy nem ért egyet azzal az állítással, hogy rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba.

9. ábra: Rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba – állítással való egyetértés ötfokú skálán, a lakossági mintán (N=1474)
Forrás: Fábri, Gy., 2014. 87. o.

10. ábra: Rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba – állítással való egyetértés ötfokú skálán, középiskolás mintán (N=1169)
Forrás: Fábri, Gy., 2014. 88. o.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

A vizsgálat általában is firtatta a válaszadók véleményét arról, hogy kik juthatnak be könnyűszerrel felsőoktatási intézménybe. A következő táblázat adatait két mintán, a lakosságin és olyan fiatal felnőttekből álló mintán, akik nem akarnak/akartak és nem tanultak tovább mutatja be az ezzel a kérdéssel kapcsolatos eredményeket.

Ön szerint kik jutnak be a felsőoktatásba Magyarországon? Akik ... Kérem, az értékeléshez ötfokú skálát használjon, ahol az 5-ös azt jelenti, hogy Ön szerint nagyon nagy előnyt jelent, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem jelent előnyt.

(N=1402, lakossági és n=931, felsőoktatástól távol álló fiatal felnőtt)

Tényezők	Lakosság	Felsőoktatástól távol állók
Az jut be, aki: könnyen tanul?	4,52	4,44
Az jut be aki: jól tanul a középiskolában?	4,49	4,48
Az jut be aki: tud idegen nyelveket?	4,47	4,31
Az jut be aki: szorgalmas?	4,44	4,43
Az jut be aki: szülei tehetősek?	4,37	4,36
Az jut be aki: tehetséges?	4,35	4,28
Az jut be, aki: nagyon művelt?	4,24	4,22
Az jut be aki: külön órákra járt előtte?	4,23	4,04
Az jut be, akinek: önálló ötletei vannak?	3,92	3,95
Az jut be aki: szülei is diplomások?	3,87	3,93
Az jut be aki: a fővárosban él?	3,82	3,7
Az jut be aki: nagyvárosban él?	3,71	3,58
Az jut be aki: sikeres a sportban?	3,60	3,57
Az jut be aki: személyesen ismer egyetemi oktatókat?	3,41	3,51

1. táblázat: Kik jutnak be a felsőoktatásba?

Forrás: Fábri, Gy., 2014. 89. o.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

Mindkét mintában fontosnak tartották a könnyen és jól tanul kategóriákat, illetve a szorgalmat az idegen nyelvtudást és a tehetsős szülő háttérrel.

Hasonló eredmények születtek a középiskolás almintán is, mint ahogyan azt a következő táblázatban láthatjuk.

Milyen tényezők és mennyiben jelentenek előnyt az egyetemi felvételi során?
(1-től 5-ig terjedő skálán osztályozva – átlagpont)
(N=1162, középiskolás)

Jó középiskolai tanulmányi eredmények	4,7
Szorgalom	4,7
Idegen nyelveket tudni	4,7
Tehetség	4,2
Szülők tehetősek	3,9
Külön órákra járás	3,8
Személyes ismerni egyetemi oktatókat	3,4
Sportban sikeresnek lenni	3,4
A fővárosban élni	3,0
Szülők is diplomások	2,9
Nagyvárosban élni	2,9

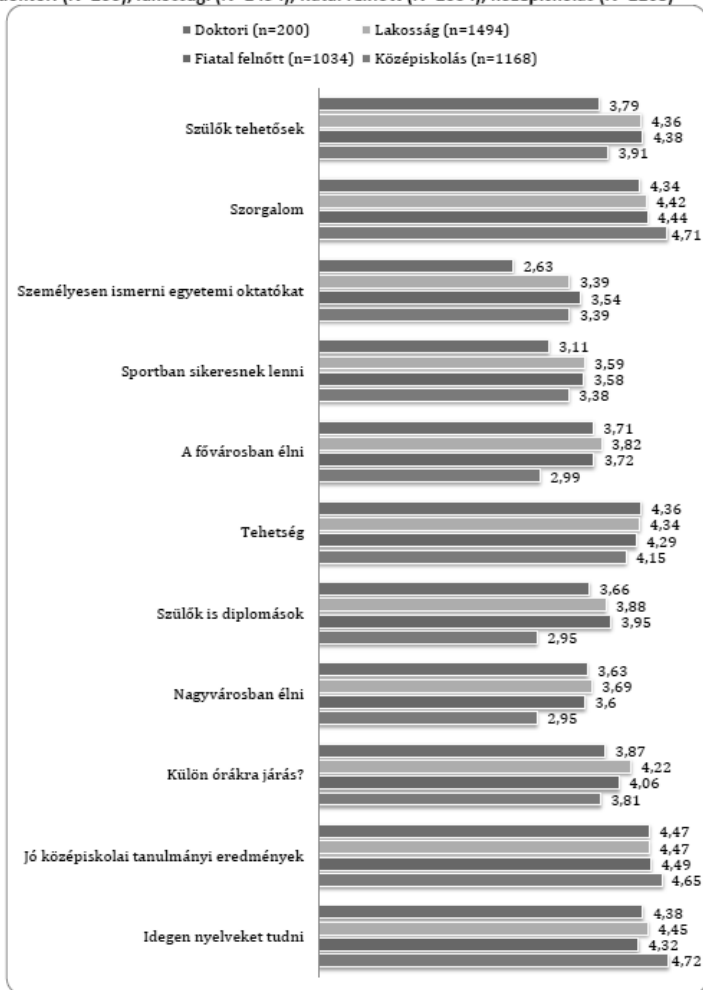
2. táblázat: Mely tényezők játszanak szerepet a bejutásban?

Forrás: Fábri, Gy., 2014. 90. o.

Végül az utolsó ábra négy almintán összegzi a felsőoktatásba való bekerüléshez elsősorban szükségesnek ítélt „kellékeket”. Ennek alapján a szorgalom, a tehetség, a jó középiskolai eredmények és az idegen nyelvtudás számítanak a válaszadók szerint elsősorban.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

Mitől függ a felsőoktatásba való bekerülés? (elemszámok az ábrán)
(doktori (N=200), lakossági (N=1494), fiatal felnőtt (N=1034), középiskolás (N=1168))

11. ábra. Mitől függ a bekerülés?

Forrás: Fábri, Gy., 2014. 92. o.

II. Hátrány, hátrányos helyzet

A hátrányos helyzet igen komplex szociológiai kategória. Ahány kutatás, elemzés, annyiféle definíciós kísérlet. A hátrányt a kutatások jelentős részében az anyagi hátrányhoz kapcsolják és ennek mentén például azt vizsgálják, hogy hogyan alakulnak a társadalmi egyenlőtlenségek a jövedelmi és vagyoni helyzet alapján. Szociológiai kutatásokban a deprivált, vagy depriváció fogalmai és vizsgálatának lehetséges indikátorai (az anyagi, érzelmi, kulturális, egészségi-mentális állapotbeli, területi, foglalkoztatásbeli és kapcsolati vetületére alapozva) is megjelennek.

A fogalom jogi értelmezéséhez az alábbi törvények illetve rendeletek vezetnek el bennünket:

- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről 2007. évi XCII. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény
- A fogyatékos személyek jogairól szóló 1998. évi XXVI. törvény
- A Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatalról, valamint a szakmai irányítása alá tartozó rehabilitációs szakigazgatási szervek feladat- és hatásköréről szóló 95/2012. (V. 15.) Korm. rendelet
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 79/2006. (IV. 5.) Korm. Rendelet
- A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény
- A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény

Kicsit más a „merítés” ha megnézzük, hogy a felsőoktatási felvételi eljárás során milyen, úgynevezett „többletpontok” adhatóak: melyek az úgynevezett „esélyegyenlőségért járó” többletpontok. Ezek a pontok hátrányos helyzetért, fogyatékossgáért, gyermekgondozásért kaphatók. A hátrányos helyzetet ebben az esetben a felvételi eljárás során a korábban

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

már említett: „A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 108. § 10. pontja alapján” definiálják az alábbiak szerint: „hátrányos helyzetűnek minősül az a legfeljebb 25 éves jelentkező, akikre az alábbi esetek egyike vonatkozik:

- a) családi körülményei, szociális helyzete okán a gyámhatóság védelembe vette,
- b) rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult,
- c) átmeneti vagy tartós nevelésbe vették,
- d) ideiglenes hatályú intézeti elhelyezésben részesül,
- e) utógondozói ellátásban részesül.”

A felsőoktatási felvételi eljárásban fogyatékkal élő az a jelentkező, aki

- a) mozgásszervi,
- b) érzékszervi,
- c) beszéd fogyatékos (diszfázia, diszlália, diszfónia, dadogás, hadarás, afázia, orrhangzós beszéd, dizartria, mutizmus, súlyos beszédészlelési és beszédmegértési zavar, centrális pöszeség, megkésett beszédfejlődés stb.),
- d) pszichés fejlődési zavarral küzd (diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia, diszortográfia, hiperaktivitás és figyelemzavar, magatartásszabályozási zavar stb),
- e) autizmus spektrum zavarral küzd,
- f) több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos.”¹

Az úgynevezett halmozottan hátrányos helyzet miatt további többletpontok adhatóak. Halmozottan hátrányos helyzetűnek minősül az a hátrányos helyzetű jelentkező, akinek a tankötelessé válásának időpontjában törvényes felügyeletét ellátó szülei/szülője legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek/rendelkezett, illetve az, akit tartós nevelésbe vettek.

Jelen tanulmányban a felsőoktatásra koncentrálva a HÖOK Mentorprogram eddigi eredményeit mutatjuk be, majd egy olyan kutatás eredményeiről számolunk be, amely a Debreceni Egyetemen a hátrány és tehetség összefüggéseit kutatta. A tanulmány további két fejezetében pedig a

¹http://www.felvi.hu/felveteli/jelentkezes/felveteli_tajekoztato/FFT_2014A/2_menetrend_es_szabalyok/24_pontszamitasi_modszerek/244_jogszabaly_szerinti_tobbletpontok/

felsőoktatásban tanuló roma hallgatókkal kapcsolatos néhány vizsgálatot, illetve a roma szakkollégiumok működését mutatjuk be.

III. Hátrány és tehetség

Tehetséges, hátrányos helyzetű hallgatókat vizsgált Ceglédi Tímea a Debreceni Egyetemen, 2007-ben, 465, nappali tagozatos hallgatóból álló mintán. (Ceglédi 2008)

A kutatás során a hallgatók családi háttere és iskolai pályafutása közötti összefüggéseket vizsgálta. A mintát két részre osztotta annak alapján, hogy az adott hallgató a hátrányos helyzet mérésre használt indikátorok alapján összességében hátrányos vagy nem hátrányos helyzetű volt. A következő öt indikátort használta: munkanélküli szülő a családban, elhunyt szülő, alacsony iskolázottságú szülő/szülők, magas testvérszám, hátrányos településtípus. Azt a hallgatók sorolta a hátrányos helyzetű kategóriába, aki legalább a fenti öt szempont alapján kettőben érintett volt. A hallgatók iskolai pályafutását az alábbi indikátorok segítségével vizsgálta: tudományos vagy közéleti tevékenységben való részvétel, felsőfokú nyelvvizsga megléte, magántanár látogatása középiskolában, munka az egyetemi évek megkezdése előtt, barátok száma a középiskola évei alatt, könyv olvasási szokások, tagozatos középiskola, illetve az egyetemi kar presztízse, ahol az illető tanul. A tudományos, közéleti tevékenységben való részvétel (pld. TDK, OTDK, hallgatói-oktatói kutatásokban való részvétel) a kutatás alapján szignifikáns összefüggésben állt azzal, hogy az illetőnek diplomások voltak-e szülei vagy sem. A felsőfokú végzettségű szülőktől származó gyerekek közül 40,9%, a maximum érettségivel rendelkező szülőktől származó hallgatók 19,8%-a volt aktívnak tekinthető ezen a téren. A diplomás szülőktől származó gyerekek kétszer annyian kaptak kiemelt ösztöndíjat, mint a másik csoport. A nyelvtudás a korábban említett hátrányos/nem hátrányos indikátorok közül a szülők iskolai végzettségével nagyon erős szignifikáns kapcsolatot mutatott. A kistélepusú éln, alacsony iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező, azaz a kutatás szempontjából hátrányos helyzetű hallgatók kevesebbet olvastak, mint a nem hátrányos helyzetűek. A kutatás során hátránynak tekintették, ha valakinek több testvére volt: erről az indikátorról elég egyértelműen kiderült, hogy „nem viselkedik egyértelműen”: az olvasási szokások esetében például

egyértelműen inkább arra az összefüggésre derült fény, hogy akinek több testvére volt, olvasottabbnak bizonyult. A szülők iskolai végzettsége azonban meghatározó volt a tekintetben, hogy milyen karra járt a hallgató: a kutatás során magasabb presztízsűnek tekintett karokra (jogász, közgazdász, műszaki, informatikai, orvosi és fogorvosi) nagyobb eséllyel jutottak be magasan kvalifikált szülők gyerekei. A vizsgált változók tekintetében elmondható, hogy a munkanélküli szülők jelenléte illetve az elhunyt szülő a családban változók nem álltak szignifikáns összefüggésben a hallgató iskolai pályafutását mérő változókkal, azaz nem jelölték ki végérvényesen a hallgató későbbi életpályáját, lehetőségeit.

A hátrányos helyzet és a roma származás az erre vonatkozó kutatások szerint sokszor jár együtt. A most következő részben röviden áttekintjük a romák felsőoktatásbeli helyzetét, valamint a roma szakkollégiumokat.

IV. Romák a felsőoktatásban

Forray R. Katalin egyik tanulmánya egy, az Oktatáskutató Intézetben 2002-ben lefolytatott, a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány által támogatott, felsőoktatásban nappali tagozaton tanuló 450 hallgatónak postai úton kiküldött kérdőíves kutatás eredményeinek feldolgozása alapján készült.² A kutatás alapján egyértelműen látszik, hogy több roma nő tanul a felsőoktatásban, mint férfi (a visszaérkezett kérdőívek alapján a férfiak aránya 36,7% volt). Az életkori megoszlások alapján elmondható, hogy sokan 23-25 évesen kezdik meg egyetemi tanulmányaikat közülük. A válaszadók 63,2%-a volt életében hosszabb vagy rövidebb ideig állami gondozott. A vizsgálat során rákérdeztek arra is, hogy volt-e a származási családban valamiféle válság-esemény, vagy krízis és ha igen, akkor az milyen jellegű volt. Az alanyok háromnegyede tudott ilyen eseményt megjelölni. Az események sorában a legtöbb említést a nagyon nehéz anyagi körülmények, a szülők válása, a hosszantartó munkanélküliség illetve hosszantartó betegségek, különféle deviáns viselkedési formák kapták. A válaszadók apja összességében 36%-ban volt alkalmazott illetve vállalkozó, közel egynegyedük nyugdíjas/rokkantnyugdíjas, 11,5% munkanélküli, 4% alkalmi munkából él. A minta alapján a felsőoktatásban tanuló roma fiatalok (önbevallás alapján)

² <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00024/pdf/1033.pdf>

35%-a romungró, 27%-a oláh cigány, 15,5%-a a beás közösséghez tartozó és 6,9% egyéb közösséghez tartozó volt.

A felsőoktatásban a tehetséggondozás egyik formája a szakkollégium. A 2000-es évek elején az országban 25-30 szakkollégium működött, melyeknek egy része 2003-ban megalkotta a Szakkollégiumi Chartát. (Forray R. 2013) Tehetséges, hátrányos helyzetű roma tanulók felkarolására az országban elsőként 1996-ban a Romaversitas Alapítvány Láthatatlan Kollégiuma alakult meg, melyet a Roma Polgárjogi Alapítvány hozott létre és a Soros Alapítvány támogatásával kezdte meg a működését. A program fő célkitűzése tehetséges roma hallgatók mentorálása, szakmai segítése, illetve identitásuk erősítése. Kende Anna 2004-ben készített kutatást a Romaversitas hallgatói körében. (Kende 2004) A vizsgálat fókuszában a roma származású, leendő értelmiségi fiatalok identitásának vizsgálata állt. A kutatásban érintett hallgatók szociológus, szociális munkás, szociálpolitika és szociálpedagógia szakosok, valamint különböző művészeti képzésre járók illetve pszichológia, agrár és nyelvszakosok voltak. A kutatásban részt vevők jelentős többséggel leendő elsőgenerációs értelmiségiek: többségükben szakmunkás vagy középiskolai végzettségű szülőktől származtak, vidékiek, magyar anyanyelvűek. Általánosan jellemző volt rájuk, hogy a szülők közül legalább az egyiknek volt többé-kevésbé folyamatosan munkája. A kutatás egyik legfontosabb megállapítása szerint a tanulást támogató, arra motiváló családok nagy részére jellemző volt egyfajta tudatos, asszimilációs stratégia a gyerekeik boldogulása szempontjából. A rasszjegyek kérdése is előkerült sok esetben, általában olyan összefüggésben, hogy akinek nagyon látványos, roma jegyei voltak, azoknál a család is azt jósolta, hogy ez a jövőbeli sikereit tekintve hátráltató tényező lehet.

A Roma Szakkollégium hivatalosan 2005-ben kezdte meg működését a Friedrich Ebert Alapítvány támogatásával. (Rácz 2010). A Szakkollégium ötletét az adta, hogy az Alapítvány Tolna megyében képzést szervezett cigány kisebbségi önkormányzati képviselők részére és ott merült fel először, hogy rendszeres találkozók formájában kellene a fiatal roma értelmiség számára fórumot és ennek a megfelelő kereteit megteremteni. A megalakulást követően havi rendszerességgel került sor a találkozókra, melyeket egy időre befogadott a Szent István Egyetem. Az egyes találkozók alkalmával nagyjából egy 50 fős közösség formálódott, akiknek identitása, felkészültsége szakmai és kulturális eseményeken formálódott. A kollégium fő céljai között szerepelt a pozitív cigány identitás kialakítása valamint a közéleti szerepvállalás előmozdítása. Az Alapítvány 2009-ig támogatta a Roma Szakkollégium

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

működését. Ekkor a történelmi egyházaktól érkezett a segítség, tőlük kapott a kollégium anyagi támogatást.

A Wlislócki Henrik Szakkollégiumot a Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke mellett működik.³ Szakmai keretét és infrastrukturális hátterét a Tanszék biztosítja. A Szakkollégium története 2002-ben kezdődött, amikor PHARE támogatással annak érdekében, hogy közösségi terepet adjon szakmai segítséggel a PTE-en tanuló roma/cigány származású hallgatóknak, valamint összefogja azokat, akik a romológia iránt érdeklődést mutatnak.

A Szakkollégium célja a fentiekén túl a témához kapcsolódó társadalmi szerepvállalás is. A pedagógiai programból kiderül, hogy 2002-2004 között a mentori rendszer kiépítése, különböző képzési szolgáltatások nyújtása, valamint a közösségfejlesztés kapott hangsúlyos szerepet, 2005-2006 folyamán elsősorban az egyetemi hallgatók felé való nyitás volt napirenden, filmklubokkal, kiállításokkal, valamint lehetőséget kaptak a hallgatók az oktatói kutatáshoz való kapcsolódásra. 2007-től egyre nagyobb teret kapott a hallgatók társadalmi szerepvállalása, mely civil szervezetekben való munkavégzéssel kezdődött (hátrányos helyzetű és roma/cigány gyerekekkel, közösségekkel foglalkoztak) majd önálló civil szervezetek alapításával folytatódott. 2008-ban a cigánysággal kapcsolatos ismeretek terjesztése (elsősorban tanárképzésben résztvevőknek) majd 2009-ben a tudományos kutatómunka került a középpontba LHH-s kistérségek vizsgálatán keresztül. 2010-ben folytatódott a mentorprogram és a tudományos kutatások és 2011-ben pedig sor került egy közös konferenciára a Tanszék és a Szakkollégium szervezésében. A Szakkollégium munkáját, terveinek, céljainak megvalósulását jelenleg nagyban segíti egy elnyert TÁMOP pályázat komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése témában hátrányos helyzetű hallgatók részére.

A Kormány egyik fontos feladatának tekintette megalakulása óta azt, hogy a történelmi egyházakkal karöltve segítse a cigányok társadalmi integrációját. E mögött az a felismerés állt, hogy szükség van egy felelős, a magyarságát és cigányságát egyaránt vállaló, keresztény értékeket valló cigány értelmiségi rétegre.

Féléves előkészítő munka után a kormány és az egyházak közt 2011. márciusban jött létre a keresztény roma szakkollégiumi rendszer kialakításával kapcsolatos megállapodás, melynek értelmében a kormány a

³ Wlislócki Henrik Szakkollégium Pedagógiai Programja, <http://wlislócki.tamop.pte.hu/>

megalakuláshoz nyújt támogatást, valamint ösztöndíjat biztosít majd a hallgatói számára. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága a Program felelőse. Az Államtitkárság a márciusi megállapodás szerint szakkollégiumi normatíva kidolgozását tervezi annak érdekében, hogy a szakkollégiumi rendszer folyamatos működése biztosítva legyen. A közeljövőben európai uniós pályázat kerül kiírásra a szakkollégiumi rendszer pénzügyi kereteinek megszilárdítására.

A szakkollégiumi rendszert úgy alakították ki, hogy hátrányos helyzetű, de főképp roma diákok legyenek a tagjai.

2011 szeptemberétől működik országos hálózat formájában, Európában egyedülálló módon a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat. A Hálózatnak jelenleg négy tagja van a négy nagy egyetemi városnak megfelelően: A jezsuita rend Budapesten működteti a Jezuita Roma Szakkollégiumot, a görög katolikus egyház Miskolcon a Bacsinszky András Görög Katolikus Roma Szakkollégiumot, a református egyház Debrecenben a Wáli István Cigány Szakkollégiumot, az evangélikus egyház pedig Nyíregyházán az Evangélikus Roma Szakkollégiumot.

A szakkollégiumi hálózat célja „a társadalmi, nemzeti és szociális kérdések iránti érzékenység növelése, a magyar–roma identitás megerősítése, a szakkollégiumok roma diákjai tanulmányi előmenetelének, nevelésének és személyiségfejlődésének támogatása, valamint a közösségi felelősségvállalás iránt elkötelezett, keresztény szellemiségű roma értelmiség megerősítésének elősegítése.” (Szilvay 2011) A Hálózat elnöke Forrai Tamás jezsuita tartományfőnök. A szakkollégiumi hálózat a roma-magyar kettős identitás vállalását, erősítését tűzte zászlajára, azaz a romák számára a társadalmi integrációt tartja követendőnek az etnikai identitás, etnikai gyökerek megtartásával, vállalásával. Emögött az a felismerés állt, hogy nagyon hiányzik Magyarországon egy olyan cigány értelmiségi csoport, akik a kettős identitás felvállalásával erősítik, segítik saját közösségüket, de ugyanakkor értik a többségi társadalmat, annak elvárásait, szokás- és normarendszerét és képesek ezzel azonosulva a nem cigányok felé is közvetítő szerepet ellátni. A szakkollégiumi hálózat küldetés szerint pozitív, többes identitás szeretne kialakítani a fiatalokban, olyan identitást, amelyben a kisebbségi és többségi identitáselemek harmóniában tudnak élni egymás mellett és ez stabil alapot ad a kollégisták számára a társadalomba való sikeres integrációra.

TUDOMÁNY – INNOVÁCIÓ – FELZÁRKÓZTATÁS – TÁRSADALMI SZEREP

A hálózat szakmai, módszertani háttérrel tud nyújtani az intézményeknek. A szakkollégiumi nevelés ökümenikus szellemű, a képzés mindenhol hasonlóan kulturális, spirituális és közismereti tárgyakból épül fel.

Irodalom

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény

Ceglédi Tímea (2008): Hátrányos helyzetű tehetséges hallgatók a Debreceni Egyetemen. *Educatio*, 4. 115-135.

Csuhaj Andrea (2013): *A Mentorprogram szerepe a felsőoktatásban.*
<http://hook.hu/mentor/szakmai-anyagok/>

Fábrí György (2014): „Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében.” TÁMOP-7.2.1-11/K-2012-0005. Kutatási zárótanulmány.

Forray R. Katalin (2013): Cigány diákok a felsőoktatásban. *Romológia*. 2013/1.

Forray R. Katalin: Roma/cigány diákok a felsőoktatásban.
<http://epa.oszk.hu/01500/01551/00024/pdf/1033.pdf>

Kende Anna (2004): „Értelmiségiként leszek roma és romaként leszek értelmiségi.”
Vizsgálat roma egyetemisták életútjáról.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/ki_sebbssegek_kisebbssege/pages/kk_12_kende.htm

Kiss László (szerk, 2014): *A felsőoktatás szociális dimenziója. A Eurostudent V. magyarországi eredményei.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

Szilvay Gergely (2011): Roma szakkollégiumokat indítanak az egyházak. *Magyar Kurír*, 2011. 03. 17.

Nyüsti Szilvia (2012): Hátrányos helyzetben – helyzeti hátrányban a felsőoktatásban. 33-50. oldal. *Felsőoktatási műhely*, 2012/2. szám. Esélyek a felsőoktatásban

Rácz Attila (2010): *Hálózattá fejlődnek a roma szakkollégisták.*

<http://mindennapi.hu/cikk/belfold/-a-ciganysag-nelkul-gyengebb-lenne-a-nemzet-2010-11-20/445>

Wlislöcki Henrik Szakkollégium Pedagógiai Programja. <http://wlislöcki.tamop.pte.hu/>

Havasi Virág

Hátrányos helyzetű hallgatók komplex szociológiai vizsgálata a Miskolci Egyetemen, az Eszterházy Károly Főiskolán és a Károly Róbert Főiskolán

A hátrányos helyzet objektív és szubjektív fogalom is egyszerre, ráadásul sok típusa van, lehet. Több jogszabályunk igyekszik különböző hátrányos helyzetű csoport számára az esélyegyenlőséget növelő társadalmi és jogi környezetet teremteni. E jogszabályok alapulvételével (lásd. irodalomjegyzék) hátrányos helyzetűnek tekintettük:

- a fogyatékkal élőket, s mértük annak fokozatait (hallási fogyatékos esetén siket/ súlyosan nagyothalló/ közepesen nagyothalló/ egyéb; látási fogyatékoságnál vak/ alig látó/ gyengén látó/ egyéb; mozgássérülteknél ágyhoz kötött/ járókeret/ bottal közlekedik /segítővel közlekedik/ kerekesszéssel közlekedik/ tolókocsival közlekedik)
- részképesség zavarban szenvedőket (kommunikációs zavar, diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia)
- a roma származásúakat
- az alacsony jövedelmű családból származó diákokat (akiknél a családban az egy főre eső jövedelem kevesebb, mint havi 30 ezer Ft)
- azokat a hallgatókat, akinek szülei alacsony iskolai végzettségűek (egyik szülőnek maximum nyolc általánosa van).

A fent felsorolt jellemzőkkel bíró diákok nem biztos, hogy maguk is hátrányos helyzetűnek érzik magukat. A fogyatékkal élő vagy részképesség zavaros hallgatók is önkéntes alapon regisztrálnak be ilyen státuszú hallgatóként a felsőoktatási intézmények tanulmányi rendszereibe, az alacsony jövedelmű családok gyermekei maguk döntenek arról, hogy kérnek-e szociális támogatásokat, a roma származású hallgatók is saját döntésük alapján kapcsolódnak be a roma programokba, vagy épp rejtik el identitásukat.

Kutatásunk során ezért kérdőívünkkel a kutatási helyszínek valamennyi nappali tagozatos diákját megcéloltuk, s válaszaik alapján „derült ki” róluk, hogy hátrányos helyzetűek-e vagy sem.

A 2013 nyarán és őszén zajlott kutatás során ¹ 652 db kérdőív érkezett be (45% az ME, 39% az EKF hallgatói köréből, online kérdezéssel, 16 % a KRF diákjai közül, papír alapú kérdőív kitöltésével).

A válaszadók 66%-a nő, 34%-a férfi volt. Többségük (75%) 23 év alatti.

A válaszadók közötti *fogyatékkal élő* vagy *részképesség zavaros* hallgatók száma:

9 vak vagy gyengénlátó (7 férfi, 2 nő)

2 süket vagy erősen hallássérült (1 férfi, 1 nő)

7 mozgássérült (4 férfi, 3 nő)

6 diszlexiás (3 férfi, 3 nő)

1 diszgráfiás (férfi)

6 diszkalkuliás (2 férfi, 4 nő)

8 kommunikációs zavarban szenvedő (4 férfi, 4 nő)

9 fő több részképesség zavarral bíró (7 férfi, 2 nő) volt.

Összehasonlításképpen, a Miskolci Egyetemen (továbbiakban ME) 61 fő fogyatékossgal élő hallgató tanult 2012-ben, az Eszterházy Károly Főiskolán (továbbiakban EK) 6, a Károly Róbert Főiskolán (továbbiakban KRF) az elmúlt félévben 38 fogyatékossgal élő hallgató tanult.

Roma-cigány nemzetiségűnek összesen 16 fő vallotta magát (fele férfi, fele nő, 80%-uk 23 év alatti). 8 fő a ME-ről, 3 az EKF-ről és 5 a KRF-ről.

Az egy főre eső jövedelem a kérdezett diákok 13%-ának családjában *kevesebb, mint 30 ezer Ft* (egyharmaduk nő, 81%-uk 23 év alatti).

A válaszadók 10%-ának volt *vagy az édesanyjának vagy az édesapjának maximum nyolc általános iskolai végzettsége* (40%-uk férfi, 38%-uk 23 évesnél idősebb).

A mintabeli diákok szüleinek legmagasabb iskolai végzettségét vizsgálva elmondható, hogy az magasabb, mint a magyarországi átlag, hiszen az édesanyák 46%-a érettségizett, 30%-uknak felsőfokú végzettsége van, 18,5% szakmával rendelkezik, de érettségi nélkül, 5%-nak van csupán 8

¹ TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0001 jelű pályázati forrás keretében a „Miskolci Egyetem” által elnyert „KEZEK – Észak-Magyarország felsőoktatási intézményeinek együttműködése” című pályázati program keretében valósult meg a kutatás

általánosa vagy kevesebb osztálya. Az apák ehhez viszonyítva valamelyest kevesebben szereztek felsőfokú végzettséget- ez valamivel kisebb, mint a magyar átlag (23%), és jóval többen rendelkeznek érettségi nélküli szakmával, mint az anyák (38%). Az apák 36%-ának van érettségije és 3%-nak 8 általános vagy kevesebb osztálya.

Jelenleg a 15-74 éves népesség 26%-nak felsőfokú végzettsége, 20%-nak érettségije, 23%-nak szakmája érettségi nélkül, 30% maximum nyolc általánosa van.² Tehát a felsőoktatásban tanulók szüleinek iskolai végzettsége valamivel magasabb, mint az országos átlag.

A roma hallgatók esetén az édesanyák iskolai végzettsége sokkal alacsonyabb, mint a főátlagé, hiszen a kérdezettek 50%-ának maximum nyolc általánost végzett az édesanyja. Ez az érték a főátlagban 5%. Szakmája van a roma édesanyák 19%-nak, ami körülbelül megfelel a főátlag eredményének; és 31% rendelkezik érettségivel, diplomával pedig senki. Ezek az értékek alacsonyabbak a főátlagtól.

A roma hallgatók édesapjai valamelyest magasabb iskolai végzettségűek, mint az édesanyák, de még így is alacsonyabbak, mint a főátlag eredményei. Így 25%-uknak van maximum nyolc általános iskolai végzettsége (a főátlag 3%-ával szemben), szakmája érettségi nélkül 31%-nak (főátlag 18,5%), érettségije 25%-nak (38% a főátlag), diplomája 12,5%-nak (23%).

A fogyatékkal élő hallgatók 50-67%-ának érettségizett az édesanyja és további 10-25%-nak felsőfokú végzettségű. Az édesapák az érettségi helyett gyakran szakmával rendelkeznek (így a látáskárosultak 56, a hallássérültek 50, a mozgássérültek 25%-ának) - hasonlóan a mintánk főátlagbeli eredményéhez.

A részképesség zavarral rendelkező hallgatók szülei magasabb iskolai végzettségűek, mint a főátlag (legalább szakmájuk van, a diszlexiások édesanyjainak 67%-a felsőfokú végzettségű, az édesapák közül a diszkalkulációs édesapáinak 50, a diszlexiásoknak 67, a több részképesség zavarral rendelkezőknek 44%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik). Ezekből az adatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők jobban tudják támogatni, ösztönözni részképesség zavaros gyermeküket. Valószínűleg egy alacsonyabb iskolai végzettségű családban az ilyen gyerekeket könnyebben „leírják”.

A szülők iskolai végzettsége és a családok jövedelmi helyzete között egyértelmű kapcsolat mutatkozik: minél jobb jövedelmi kategóriát vizsgálunk,

² Saját számítás a http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf015.html adatai alapján

annál nagyobb az érettségizett és a felsőfokú végzettségű apák és anyák aránya. Csak a két szélsőséget említve: a 30 ezer Ft alatti egy főre eső jövedelem esetén az anyák 44%-a érettségizett és 17%-ának van felsőfokú végzettsége, az apáknál ez a két szám 29 és 9% (ez rosszabb, mint a magyarországi átlag). 90 ezer Ft egy főre eső jövedelem felett az anyák 42%-a érettségizett és 44%-uk rendelkezik felsőfokú végzettséggel, az apáknál ez a két érték 40 és 35%.

A **képzési szinteket** vizsgálva megállapíthatjuk, hogy sajátos mintázatot mutatnak a fogyatékkal élő hallgatók, akik a többiekénél nagyobb arányban tanulnak hagyományos egyetemi képzésen, valamint a legszegényebb és leggazdagabb családból származók, akik az átlagosnál nagyobb arányban FSZ képzésen vesznek részt.

A válaszadó **tudományterületét** tekintve az egészségügyi tudományterület szinte kizárólag ME-i hallgatót jelent (a teljes minta 7%-a), a műszaki tudományterület (a teljes minta 22%-a) hallgatóinak nagy része ME diák (89%), a természettudományé (a teljes minta 16,5%-a) viszont EKF-es (90%).

Az összes válaszadó 40%-a társadalomtudományi szakra jár és 18% humán tudományt tanul.

A jövedelmi csoportokat vizsgálva annyi szembetűnő eltérés tapasztalható, hogy a legmagasabb jövedelmi kategóriában magasabb a társadalomtudományi képzésen tanulók aránya (40%).

A diszkalkulációsok a humán és társadalomtudományi területen, míg a diszlexiások a műszaki és természettudományi területen tanulnak. Sem a roma származás, sem az alacsony iskolai végzettségű szülők, sem a fogyatékosági típus nem hoz magával speciális tudományterület szerinti orientálódást, egyedül a jobb jövedelmi helyzet indukál nagyobb arányban társadalomtudományi képzési területen való részvételt.

A kérdezett diákok családjában (a válaszadó szüleinek háztartásában) az **egy főre eső jövedelem** leggyakrabban (42%) 30 és 60 ezer Ft közé esik. A kérdezettek 12%-ának van ettől kevesebb, 17%-nak 60-90 ezer közötti az egy főre eső jövedelme és 27%-nak 90 ezer feletti.

2011-ben az egy főre eső nettó jövedelem az országban átlagosan havi 82 ezer forint volt.³

³ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/jovhelyzet/jovhelyzet11.pdf>

A roma diákok összességében rosszabb anyagi körülmények közül érkeznek, 56% a legalacsonyabb jövedelmi kategóriából, további 25%-uknak van havi 30-60 ezer között az egy főre eső jövedelem családjában.

Az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei nagyobb arányban tartoznak a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába (33%-uk), de 9%-uknak a család egy főre eső jövedelme több mint 90 ezer Ft. A kapcsolat tehát egyáltalán nem determinisztikus.

A részképesség zavaros hallgatók legjellemzőbb jövedelmi kategóriája a 60-90 ezer Ft közötti egy főre jutó érték - mindegyik típusú részképesség zavar esetén.

A fogyatékkal élők valamennyi jövedelmi kategóriában hasonló arányban képviseltetik magukat, a látáskárosultak között a 30-60 ezer Ft-os jövedelem a gyakoribb (66%).

A válaszadók többsége (76%-a) állami **finanszírozású** képzésre jár. Az önköltségesek nagyon kis részénél fordul elő, hogy tandíjának legalább egy részét cég (3 fő a ME esetében) vagy valamely más szervezet (5 fő a teljes mintában) finanszírozza. Az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek 76%-a állami finanszírozású képzésre jár. Egy főnél előfordul, hogy költségeinek egy részét cég fizeti. A jobb jövedelmi helyzetű családokból származó diákok között nagyobb arányban vannak költségtérítési hallgatók: a 30 ezer alatti egy főre eső jövedelműeknél 10%, 30-60 ezer közöttieknél 18%, 60-90 ezer közöttieknél már 23%, míg a 90 ezer felettieknél 41%.

A válaszadók **lakhelye** 15 éves korukban a következőképpen oszlott meg: 3% főváros, 25% megyeszékhely, 33% egyéb város, 38 % község.

A roma származású diákok valamelyest nagyobb arányban érkeztek községekből, 44%-uk.

A fogyatékkal élő hallgatók közül a látássérültek 55%-a, mozgássérültek 37%-a, a hallássérült hallgatók 50%-a községben lakott 15 éves korában. A részképesség zavaros hallgatók közül nincs községből származó diszlexiás, a diszkalkuliások és több részképesség zavarral rendelkezők kb. harmada származik községből.

Mindez arra utal, hogy nem jelent a felsőoktatásba való eljutásban legyőzhetetlen hátrányt, ha valaki községben lakik.

A diákok jövedelmi kategóriáit vizsgálva megállapítható, hogy a 15 éves korukban községben lakók aránya a jövedelem növekedésével csökken: 45-40-36-29% a fentebb említett jövedelmi kategóriák szerint.

Az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei között nagyobb arányú a községi származás: 50%-uk.

E két utóbbi adat arra utal, hogy a községekre alacsonyabb jövedelem és a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége inkább jellemző, de ez nem jelent legyőzhetetlen hátrányt a gyermekek felsőoktatásbeli továbbtanulásában.

Van azonban egy sajátosság, mégpedig a tudományterületek szerinti megoszlás, ami szembe tűnő a községből származó diákoknál. Nagyobb arányban tanulnak egészségügyi és természettudományi szakokon (50-50%-uk, szemben a többi tudományterület 30-40%-ával). Ez azt sejteti, hogy községekből nagyobb valószínűséggel mennek a fiatalok tanár szakokra (hiszen mintánkban a természettudomány tanár szakok esetén áll fenn), illetve védőnőnek vagy más egészségtudományi szakra.

Nyelvvizsgálója a válaszadók 48%-ának van- és nem kizárólag a PhD -s és MA-s diákoknak, hiszen a többi képzési szint esetén is 24-32% között mozog arányuk. A nyelvvizsga léte összefügg a családok jövedelmi helyzetével: minél jobb a családok anyagi helyzete, annál nagyobb arányban rendelkeznek nyelvvizsgával a diákok (pl. havi 90 ezer Ft egy főre jutó jövedelem mellett már a kérdezettek 59%-a rendelkezik nyelvvizsgával, míg a 30 ezer Ft alatti vagy 30-60 ezer Ft közötti egy főre eső jövedelmű családok gyermekeinek 42, illetve 44%-a).

A nyelvvizsga és diákok tanulmányi eredménye között érdekes összefüggés van: a 4,5 feletti tanulmányi átlaggal bíró hallgatók 68%-ának van nyelvvizsgálója, a rosszabb eredményűeknek ettől kisebb százalékban. Ez nem meglepő, viszont ami igen, hogy a 2,5 alatti átlagú diákok nagyobb arányban rendelkeznek nyelvvizsgával (57%-uk), mint jobb eredményűek (2,6-3,5 között 33%, 3,6-4,5 között 40%).

Szinte valamennyi hátrányos helyzetű csoportban kisebb arányú a nyelvvizsgálóval való rendelkezés, mint a főátlagban. Legkisebb mértékű az eltérés a roma hallgatók esetében, hiszen 44%-uknak van nyelvvizsgálója. A hallássérült és diszgráfias hallgatóknak egyáltalán nincs nyelvvizsgálója, a diszkalkuliások és kommunikációs zavarral rendelkezők esetén kevesebb, mint negyedüknek van. A halláskárosodás, diszgráfia és kommunikációs zavar nehezebbé teszi az idegen nyelv tanulását, a diszkalkulia azonban elvileg nem érinti azt.

A válaszadók 30%-ának 3,5 alatti a **tanulmányi átlaga**, 46%-nak 3,5-4,5 közötti, 23%-nak 4,5 feletti. Szinte valamennyi hátrányos helyzetű csoportnak rosszabb a tanulmányi átlaga, mint a főátlagé.

A tanulmányi eredményt és a nyelvvizsga létét befolyásolja a hallgatók tudományterülete, valamint képzési szintje is. Alacsonyabb tanulmányi átlag jellemzi a műszaki és természettudományi képzéseket és magasabb arányban rendelkeznek nyelvvizsgával a humán tudományterületen tanulók (a műszakisok pedig jóval alacsonyabb arányban). A képzési szinteket vizsgálva jobb tanulmányi eredmény és nagyobb arányú nyelvvizsga jellemzi az MA-s és PhD -s hallgatókat. Persze sok esetben itt bemeneti követelmény a nyelvvizsga léte.

Krónikus **beteg** a válaszadók 4,8%-a. Magas vérnyomást mértek már 19,8%-nál, magas vércukorszintet 4,2%-nál, magas koleszterinszintet 3,6%-nál. (Ezek az eredmények nem jelentik, hogy cukorbeteg az, akinél előfordult már magas vércukorszint vagy magas vérnyomású, ha előfordult már nála magas mért vérnyomás. Ennek ellenére az egyszerűbb fogalmazás kedvéért a táblázatokban magas vércukrosként, magas vérnyomásosként, stb. fogunk rájuk utalni.)

Nemek szerint vizsgálva a kérdéskört, elmondhatjuk, hogy a nők rosszabb egészségi állapottal rendelkeznek. Azok között, akiknél már mértek magas vérnyomást, 57% nő, a magas vércukorszint 70%-a nőknél fordult elő és a magas koleszterinszint 57%-a is. A krónikus betegek 74%-a szintén nő.

A *szegényebb* családból érkezőknél nagyobb a magas vérnyomásúak aránya (26% az alacsonyabb jövedelmi kategóriákban és 15- 10% a magasabbakban), szintén nagyobb a magas vércukrosok aránya (bár nem akkora az eltérés).

Az *alacsony iskolai végzettségű* szülők gyermekei között minden egészségügyi probléma valamivel nagyobb arányban fordul elő, 7%-uk krónikus beteg, magas vérnyomást 27%-uknál mértek már.

A válaszadók harmada jellemzőnek vagy teljesen jellemzőnek érzi magára, hogy előfordult vele az utóbbi hetekben, hogy elvesztette az érdeklődését az emberek iránt, illetve, hogy elégedetlennek, közömbösnek érezte magát. Ezek az érzések a roma hallgatókat kisebb arányban érintik, az elhízottakat (és az emberek iránti érdeklődés vesztes a krónikus betegeket is) nagyobb arányban.

A jövő reménytelenségének érzete valamivel kevésbé jellemző válaszadóinkra, mintegy negyedük érzi jellemzőnek vagy teljesen jellemzőnek magára. Itt, e problémánál a roma hallgatók nagyobb arányban érintettek és részben a magas vérnyomásosok. A gazdagabb családokból érkező diákok épp ellenkezőleg: 60%-uk egyáltalán nem érzi reménytelennek a jövőjét.

A kérdőívben megkérdeztük egyrészt bizonyos **tevékenységekre fordított időt** (olyan tevékenységeknél, amik feltehetően napi szinten

előfordulnak, mint pl. alvás, olvasás, stb.). Ezen kívül bizonyos aktivitások előfordulását is kérdeztük (melyeket az ember ritkábban, akár havi vagy még ritkább gyakorisággal tesz meg, mint pl. kirándulás, kulturális tevékenységek, kórház, stb.)

Az országos adatok szerint ez a korosztály (20-30 év közöttiek) átlagosan 8,75 órát (525 percet) *alszik* naponta.⁴ Úgy tűnik, a válaszadóink ettől kevesebbet alszanak, átlagosan csupán 394 percet, a krónikus beteg, magas vérnyomásos és elhízott diákok, romák még ettől is kevesebbet. A legtöbbet alvó magas koleszterinszintes diákok napi átlagos alvás mennyisége is kevesebb, mint a magyar korosztályi átlag.

A teljes magyar népességen belül a 20-30 éves korosztály 6%-a *olvas* könyvet, 11%-a pedig újságot (könyvet vagy újságot összesen 16%). Akik olvasnak, azok jellemzően napi 99 percet (könyv esetén). Ehhez képest az egyetemisták/főiskolások jóval többet olvasnak: 28%-uk napi egy órát, 33%-uk attól is többet olvas.⁵ Átlagosan napi 72 percet olvasnak válaszadóink, köztük az egyes egészségügyi problémákkal rendelkező válaszadók is – a magas vérnyomásosok kivételével. (Ők többet.) A roma hallgatók átlagosan kétszer annyit olvasnak, mint a főátlag.

A *tanulásra* fordított napi idő majdnem duplája az olvasásnak. Az átlagostól kevesebbet olvasnak a sovány válaszadók és többet az elhízottak és a magas koleszterinszintesek. A roma hallgatók többet tanulnak.

Az országos mintában az érintett korosztály 22%-a *internetezik*, s akik igen, azok átlagosan napi 86 percet.⁶ A kutatásunk szerint az internetet intenzívebben használják az egyetemisták/főiskolások. Csupán 6%-uk az, aki napi 10 percet vagy kevesebbet számítógépeznek, 16% egy órát, 68% egy óránál többet. A különböző egészségügyi problémákkal rendelkező diákok csoportjai közül a krónikus betegek csoportja az eltérő, ők kevesebbet neteznek, mint a többiek. A roma hallgatók átlagosan többet neteznek.

Az országos mintában a korosztály 71%-a *néz televíziót*, és akik nézik, átlagosan napi 138 percet.⁷ A válaszadóink ettől kevesebb időt töltenek tévé nézéssel, 43%-uk 10 percet vagy kevesebbet naponta, 16% egy órát, és csak 20% egy óránál többet – ez átlag napi 39 percet jelent. Három alcsoportra jellemző ettől nagyobb televízió nézés mennyiség: az elhízottakra, a magas koleszterinszintesekre és a magas vércukrosokra.

⁴ Az országos összehasonlító adatok forrása: Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár. KSH, Budapest, 2012

⁵ uo.

⁶ uo.

⁷ uo.

Az országos időmérleg szerint a korosztály tagjai átlagosan napi 59 percet töltenek *barátaikkal, családjukkal* intenzíven.⁸ Az egyetemisták/főiskolások úgy néz ki, intenzívebb társas életet élnek. Barátaikkal a válaszadók 54%-a több mint napi egy órát tölt és csupán 11%-uk napi 10 percet vagy kevesebbet. Családjukra valamennyivel kevesebb időt fordítanak, 18%-uk napi tíz percet vagy kevesebbet és 45%-uk több mint napi egy órát, 19% pontosan egy órát. Ez átlagosan napi 121 percet jelent a barátokkal és 107-et a családdal. A roma hallgatók valamelyest több időt töltenek családjukkal, mint a többiek.

Az elhízott válaszadók az átlagostól több időt töltenek családjukkal, barátaikkal, a krónikus betegek pedig kevesebbet. (Ezen kívül a magas vércukrosok a barátaikkal, a magas koleszterinszintesek a családjukkal töltenek kevesebb időt.)

Az országos időmérleg kutatás szerint a korosztály 9%-a *sportol*, akik napi 79 percet fordítanak erre a tevékenységre.⁹ A kérdőívünkben nem csak a sportot kérdeztünk, hanem egyéb testmozgásokat is. Valamivel mozgékonyabbnak tűnnek a diákok a magyar átlagnál, de 21 %-uk egy órát, 51,8% egy óránál kevesebbet, és 23,%-uk napi 10 percnél is kevesebbet mozog. A krónikus beteg hallgatók (és kisebb mértékben, de a soványak is) kevesebbet mozognak társaiknál, viszont az összes többi egészségügyi problémás diák hasonló mennyiséget- még az elhízottak is.

Ima, meditáció, lelki gyakorlat: az időmérleg kutatások kifejezetten vallásgyakorlásra kérdeznek rá, mi nem kifejezetten arra voltunk kíváncsiak, hanem tágabb értelemben a lelki egészséget célzó tevékenységekre. A nagy többség (70%) napi 10 percnél kevesebb időt fordít ilyesmire, de a válaszadók 19%-a egy órát is. Az egyes egészségügyileg problémás csoportok és a főátlag között nincs eltérés e téren. A romák negyede végez naponta valamilyen lelki gyakorlatot, a teljes roma almintá átlaga 36 perc.

A kérdezettek nagy része aktívan tölti szabadidejét (57% kertészkedik, 79% kirándul, 62% kézműveskedik, 89% főz, 60% hobbiállatot tart). A kulturális aktivitás valamelyest gyengébb, különös tekintettel a komolyzenére (11%) és színházlátogatásra (18%).

A megkérdezettek kb. kétharmada nem **dolgozik egyetem/főiskola mellett**, 8% önkéntesként, 9% díjazásért, de kis óraszámban (kevesebb, mint heti 10 óra) és 16% viszonylag sokat.

⁸ uo.

⁹ uo.

Az, hogy dolgozik-e akár pénzért, akár önkéntesként a diák, nem mutat összefüggést a válaszadók rászorultságával, azaz a család jövedelmi helyzetével. Az MA-sokra jellemző leginkább az önkéntes munka (14%-uk) és a PhD -sekre és FSZ-esekre a fizetett munka (kb. harmaduk). Tudományterület szerint az jellemző, hogy az egészségtudomány diákjai dolgoznak a legkisebb arányban (81%-uk semmilyen formában).

A roma hallgatók 85%-a nem dolgozik, 6%-a kevesebb, mint heti 10, további 6%-a pedig több mint heti tíz órát. Önkéntesként nem dolgoznak. (Ez utóbbinak ellentmond az a tény, hogy a roma szakkollégiumosok kötelezően „önkénteskednek”).

A magyar társadalomra kevésbé jellemző a civil aktivitás. Ez megmutatkozik a hallgatói felmérések eredményeiben is: a kérdezettek 10%-a tagja vagy önkéntese civil szervezetnek és 1,7%-a politikai pártnak. A roma hallgatók valamelyest aktívabbnak mutatkoznak e téren, különösen a párttagságot tekintve (13-13%-uk tagja, önkéntese civil szervezetnek és/vagy pártnak).

A főátlaghoz képest az egészségügyi problémával rendelkezők többet dolgoznak- jellemzően nagyobb óraszámban, pénzért-, kivéve a krónikus betegek, akiknél a nem dolgozók aránya a legnagyobb.

Az egyetemen/főiskolán a megkérdezetteknek 6%-a nem tudott barátságot kialakítani. Egyáltalán nem jellemző ez a fogyatékkal élő hallgatókra és kisebb mértékben jellemző ez a magas vércukrosokra, krónikus betegekre és valamelyest nagyobb mértékben a magas koleszterinszintesekre. Úgy tűnik, az egészségi állapot nem befolyásoló tényező a baráti kapcsolatok kialakításában.

Az egészséges életmódhoz tartozik a **dohányzás** mellőzésének és az **alkohol** mérsékelt fogyasztásának kérdésköre. A megkérdezettek nagy része (78%) nem dohányzik, és csupán 6% szív napi 10 szálnál többet. Az egészségügyi problémával rendelkező diákok között valamivel nagyobb arányban fordulnak elő komoly dohányosok és a magas vércukrosoknak alig több, mint fele nem dohányzik. Szintén a magas vércukrosoknál fordul elő nagyobb arányban a napi szintű nagyobb mennyiségű alkohol fogyasztása.

A roma diákok nagy része nem dohányzik, az a 19%, aki igen, ők sokat szívnak. Érdekes, hogy a nem dohányzók valamennyien nők. Szintén a főátlagtól nagyobb arányban van a roma hallgatók között alkoholt egyáltalán nem fogyasztó, de olyan is, aki gyakran, sokat iszik. A nők fele tartozik az alkoholt egyáltalán nem fogyasztók közé. (A főátlagban a nők és férfiak között

csupán annyi eltérés van, hogy a nők 15%-a, míg a férfiak 9%-a nem iszik egyáltalán alkoholt.)

Legjellemzőbb alkoholfogyasztási mintázat (valamennyi vizsgált csoportban) a ritkán egy pohárral és a ritkán nagyobb mennyiségű alkohol fogyasztása.

Összegzés

Kutatásunk legáltalánosabb értelemben vett célja annak vizsgálata volt, hogy a hátrányos helyzetű gyerekeknek milyen esélyei vannak a felsőfokú oktatási intézményekbe eljutni, ott miképp tudnak boldogulni, milyen életminőségük van.

A hátrányos helyzetű hallgatók jelenléte az egyetemeken, főiskolákon önmagában is pozitívumként értékelhető, arra utal, hogy valamiféle támogató-kompenzáló rendszer működik. Foglaljunk össze ennek kapcsán egy-két demográfiai jellemzőt!

A felsőoktatásban tanulók szüleinek iskolai végzettsége valamivel magasabb, mint az országos átlag. A roma hallgatók esetén az édesanyák iskolai végzettsége sokkal alacsonyabb, mint a főátlagé, a részképeség zavarral rendelkező hallgatók szülei viszont magasabb iskolai végzettségűek, mint a főátlag. A magasabb iskolai végzettségű szülők - úgy tűnik - jobban tudják támogatni, ösztönözni részképeség zavaros gyermeküket. Valószínűleg egy alacsonyabb iskolai végzettségű családban az ilyen gyerekeket könnyebben „leírják”.

A roma diákok összességében rosszabb anyagi körülmények közül érkeznek, mint a többiek. A fogyatékkal élők valamennyi jövedelmi kategóriában hasonló arányban képviseltetik magukat, kivéve a részképeség zavaros hallgatók, akiknél a legjellemzőbb jövedelmi kategória a 60-90 ezer Ft/fő/hónap. Az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei nagyobb arányban tartoznak a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába.

A válaszadók többsége (76%-a) állami finanszírozású képzésre jár. Az önköltségesek nagyon kis részénél fordul elő, hogy tandíjának legalább egy részét cég (3 fő a ME esetében) vagy valamely más szervezet (5 fő a teljes mintában) finanszírozza. Nincs ez másképp a roma hallgatók körében sem, noha vannak civil szervezetek, melyek felsőoktatásban tanuló roma diákok ösztöndíját legalább részben fizetik. Úgy tűnik, az érintett diákok vagy nem tudnak e lehetőségekről, vagy sikertelenül pályáztak.

A válaszadók 38%-a származik községből, mind a roma, mind a fogyatékkal élő hallgatók körében nagyobb ez az arány. A községekből származó diákok családjára alacsonyabb jövedelem és a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége jellemző, de ez nem jelent legyőzhetetlen hátrányt a gyermekek felsőoktatásbeli továbbtanulásában. Igaz, e gyermekek nagyobb arányban tanulnak egészségügyi és természettudományi szakokon (50-50%-uk, szemben a többi tudományterület 30-40%-ával). Ez azt sejteti, hogy községekből nagyobb valószínűséggel mennek a fiatalok tanár szakokra (hiszen mintánkban a természettudomány tanár szakok esetén áll fenn), illetve védőnőnek vagy más egészség tudományi szakra.

A hátrányos helyzetű hallgatók iskolai teljesítménye valamennyivel rosszabb, mint a főátlagé, valamennyi hátrányos helyzetű csoportban kisebb arányú a nyelvvizsgával való rendelkezés, és rosszabb a tanulmányi átlag. Ezek fontos eredmények, azt jelzik, hogy a hátrányos helyzetű hallgatók teljesítményének javítására ki kellene dolgozni megfelelő támogató mechanizmusokat.

A válaszadók 5%-a jelezte, hogy érte hátrányos megkülönböztetés az egyetemen-főiskolán. A diszlexiások harmada, diszkalkuliások 16%-a, mozgássérültek 12%-a, romák 31%-a, az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeinek 11%-a jelezte ugyanezt. A többi hátrányos helyzetű csoport tagjait vagy nem érte, vagy nagyon kis százalékukat érte hátrányos megkülönböztetés. Ezek az adatok is arra figyelmeztetnek, hogy esélyegyenlőség terén van még tenni való a felsőoktatási intézményekben.

Zárásképpen az egyik lelki egészséget mérő kérdés eredményét idéznénk fel. A jövőt reménytelennek válaszadóink negyede érzi- a roma hallgatók nagyobb arányban, a gazdagabb családokból érkező diákok viszont épp ellenkezőleg, alig-alig. Ez az eredmény kicsit összefoglalja társadalmunk lelkiállapotát, helyzetét is. Riasztó jel, hogy felsőoktatásban tanuló fiatal felnőttek ilyen arányban érzik reménytelennek jövőjüket és tanulságos, hogy ez a jelenség jövedelem- és nemzetiség függő.

Irodalom

A Miskolci Egyetem Esélyegyenlőségi Terve

A Miskolci Egyetemen fogyatékkal élő hallgatók kötelező előnyben részesítési szabályzata 2010

Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-2990/2012. számú ügyben (Kapcsolódó ügyek: AJB-125 /2012, AJB-129/2012, AJB-155/2012, AJB-8045/2012)

HÁTRÁNYOS HELYZET ÉS FELSŐOKTATÁS

Eszterházy Károly Főiskola 2011-2012-es időszakra vonatkozó esélyegyenlőségi terve
Földházi Erzsébet: Családszerkezet

(http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/DemPort/09foldhazi_csaladszerkezet.pdf) (letöltve 2013.11.01.)

Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár. KSH, Budapest, 2012

Károly Róbert Főiskola esélyegyenlőségi terve (2012. június 1- 2014. június 30 közötti időszakra)

ME 2012-es esélyegyenlőségi és fogyatékkal élő hallgatók kutatásának eredményei

Miskolci Egyetem SZMSZ 2013, III. kötet Hallgatói követelmény rendszer

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf015.html

(letöltve 2013.11.01.)

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/jovhelyzet/jovhelyzet11.pdf>

(letöltve 2013.11.01.)

<http://www.ponthatarok2007.hu/content/hircentrum/080208.php>

(letöltve 2013.11.01.)

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (új Ftv.)

A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó
Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről 2007. évi XCII. törvény (CRPD)

A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX: törvény (régí Ftv.)

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV.
törvény (Ebkvt.)

A fogyatékos személyek jogairól szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.) A Nemzeti
Rehabilitációs és Szociális Hivatalról, valamint a szakmai irányítása alá tartozó
rehabilitációs szakigazgatási szervek feladat- és hatásköréről szóló 95/2012. (V.
15.) Korm. rendelet

A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény egyes rendelkezéseinek
végrehajtásáról szóló 79/2006. (IV. 5.) Korm. rendelet (Ftv. Vhr.)

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI törvény
(Gyermekevédelmi törvény)

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény.

*Rucska Andrea - Koppányné Szendrák Mária -
Simon Nóra - Kiss-Tóth Emőke*

Egészség-tanácsadó mentor programokra történő felkészülés tapasztalatai a Miskolci Egyetemen¹

I. Előzmények

A „KEZEK” TÁMOP 4.1.1.C-12/1/KONV alprojektje keretében három felsőoktatási intézmény (Miskolci Egyetem –ME-, Eszterházy Károly Főiskola –EKF-, Károly Róbert Főiskola – KRF-) hallgatóinak körében lezajlott egy egészségi állapot felmérésére fókuszáló kutatás. A kérdőívben felmérésre kerültek az egészségi állapot jellemzői és a hallgatókat érintő betegségek, a diákok életmódjának sajátosságai, a diákok fiziológiai állapota, táplálkozási szokásai, testtömeg-indexre vonatkozó adatok, életmód és a hallgatók krónikus betegségei. A kérdőív egészségi állapotra vonatkozó részében Kissné Dányi Éva és Simon Nóra aktívan szerepet vállalt. A vizsgálat a miskolci Szociológiai Intézet keretein belül Havasi Virág közreműködésével készült.

A kutatásból egyértelműen kitűnik, hogy foglalkozni kell a problémával, hiszen a felsőoktatási intézményekben megjelennek a különböző egészségügyi problémával rendelkező hallgatók. Alacsony arányszámban, de a felsőoktatásban tanulnak vak illetve gyengénlátók, süket vagy erősen hallássérültek, mozgássérültek, diszlexiások, diszgráfiások, diszkalkulációs, kommunikációs zavarral-, illetve több részképesség zavarral küzdők.

A vizsgálatba bevont személyek 4,8%-a krónikus beteg. A válaszadók 19,8%-nál tapasztaltak már magas vérnyomást, 4,2%-nál magas vércukorszintet és 3,6%-nál magas koleszterinszintet. A kutatás szerint a hallgatók 11%-a sovány, 15,8%-a túlsúlyos és 4,6%-a elhízott. A felmérés adatai szerint a vizsgálatban résztvevő nőknek rosszabb az egészségi állapota,

¹ KEZEK” TÁMOP 4.1.1.C-12/1/KONV alprojekt Miskolc, 2014

mint a férfiaké. Az elemzésnél igen nehéz elkülöníteni a három kiemelt területet, mert a területek között szoros átfedés és összefüggés tapasztalható.

Az egészségi állapotfelmérésre alapozott Egészség-tanácsadó MENTOR program kidolgozása és megvalósítása a kar dolgozóinak összefogásának eredménye. A program kidolgozásában: Koppányné Szendrák Mária, Rucska Andrea, Simon Nóra vett részt; majd a megvalósításba bekapcsolódott: Kissné Dányi Éva, Dr. Lukács Andrea és Podhorszky Ágnes is. Az elkészült programok szakmai lektorálását Dr. Kiss-Tóth Emőke és Prof. Dr. Barkai László vállalták.

A program a hallgatók számára szabadon vállalható tantárgy keretében került meghirdetésre, melyet 21 fő védőnő - és gyógytornász hallgató vett fel.

A hallgatók lelkesedéssel várták a foglalkozásokat, melyeken aktívan vettek részt. A program az elkövetkező tanévben is folytatódik, ahol a már kiképzett fiatalok vesznek részt a tanácsadó programban.

A komplex életmódprogram a tudatos életmódváltást kívánja elősegíteni. Az érintett személyek felsőoktatási diáktanácsadással, mentálhigiénés szolgáltatásokkal való támogatása alapvető fontosságú feladat, ennek kiegészítése a három komponensből álló, kortárs mentorok segítségével elsajátítható program. A mentorprogrammal arra kívánjuk inspirálni a hallgatókat, hogy az egészséges, aktív életmód érdekében pozitív változásokat eszközöljenek életmódjukban. Ennek alapja a helyes táplálkozás, rendszeres mozgás, és egy viszonylagos lelki harmónia megteremtése.

II. Komplex egészségfejlesztő program (mentor-program)

II. 1. „Mo-mentor” program

A tudatos életmód-váltás támogatása, helyes, egészséges életvitel kialakítása kiemelt fontosságú. A Mo-mentor program lehetőséget teremt az obesitasban (kövérség) és/vagy a magas vérnyomás, magas koleszterinszint, magas vércukorszint értékeket mutató hallgatók számára a preventív jellegű komplex mozgásterápiás programba való bekapcsolódásra, valamint a mozgássérült hallgatók számára az állapotjavító-fenntartó mozgásterápia

lehetőségének megteremtésére. A program során alkalom nyílik a szabadidő aktív eltöltését célzó rekreációs fizioterápiás eljárások és egyéb lehetőségek ismertetésére, a rekreációs fizioterápiás eljárások megvalósításának népszerűsítésére és a „hétköznapi” mozgástanácsokra is.

A rendszeres fizikai aktivitás növeli a szervezet ellenálló képességét, mérsékli az egészségkárosodás negatív hatásait, ezáltal potenciális prevenció és kezelési eszköz. Számos krónikus megbetegedésben csökkenti a mortalitást és protektív hatású a különböző szív- és érrendszeri, mozgásszervi megbetegedésekben, illetve cukorbetegség és egyes daganatos megbetegedések esetében is. Mindemelllett a fizikai aktivitás szorongáscsökkentő, hangulatjavító, növeli a kompetenciaérzést és javítja a stresszel való megküzdés képességét. A program vázlatos felépítése, elemei:

- bemelegítés – szív működést serkentő, izmok vérellátása fokozódik, zsírégetést fokozza
- állóképesség edzése – pozitív változások az izomrendszerben és az anyagcserében
- aktív gyakorlatok különböző testhelyzetekben – javítja az izmok, ízületek állapotát
- levezetés – légző gyakorlatok, ernyesztő hatású lazító mozgások, stretching, relaxáció

A fizikai aktivitás növelését előtérbe helyező program összességében az életminőség javítását célozza meg.

II. 2. „Pszicho-mentor” program

A kutatások bizonyították: nem csak az a lényeges, hogy mi történik velünk, hanem az is, hogy azt hogyan éljük meg, és hogyan tudjuk feldolgozni. Hogyan reagálunk az adott helyzetre- igenlően és tetterővel, vagy szorongva-, az optimista vagy pesszimista alap-beállítottságunktól függ. Ahhoz, hogy javítsunk közérzetünkön, lelkiállapotunkon, fejlesztenünk kell önismeretünket és magabiztosságunkat. Szemléletmódunk – ahogyan látjuk a világot és benne önmagunkat – alapvetően meghatározhatja egészségi állapotunkat.

Ennek alapján pszicho-mentor programunkban az alábbiakat tűzzük ki célul:

- egészségmagatartással kapcsolatos ismeretek átadása – káros szokások (dohányzás, alkoholfogyasztás) csökkentése, megfelelő alvásritmus kialakítása, napi 7–8 óra alvás
- tanulási készségek fejlesztése,
- tudatos jelenlét technikájának megtanulása,
- stressz kezelő tréning – a lelki egészség megőrzésére irányuló egészségfejlesztési program megvalósítása. Ide azokat a lehetőségeket gyűjtjük össze, amelyek az adott csoportra relevánsak, beépíthetők a mindennapi életbe.

Átadandó ötletmorzsák stressz ellen:

- napirend kialakítása - ne kerüljünk időzavarba,
- mérsékelt élvezeti cikk fogyasztás,
- gyógyszerek helyett gyógynövényekből készült teakeverékek,
- rendszeres testmozgás,
- pozitív gondolkodás – reális célok,
- kikapcsolódás, lazítás, relaxálás, alvás,
- önbizalom fejlesztése,
- vizualizáló- és helyzetgyakorlatok (példakép, szorongás oldása, pozitív visszajelzések).

A program várható eredménye az életminőség javulásában mutatható ki.

A program alapján pozitív változás várható:

- a hangulati állapotban (a szorongás és a depresszió csökkenése),
- a betegségekhez, egészségi problémákhoz kapcsolódó tünetek csökkenésében,
- a személyes kontroll megélésében (a kontroll annak az érzésnek az átélése, hogy aktívan befolyásolhatjuk egészségi állapotunk alakulását; a személyes kontroll megélése csökkenti a kiszolgáltatottság, reménytelenség érzését, erősíti a megküzdés képességét),
- a mentális fejlődés terén,
- abban, ahogyan az egyének önmagukat és testüket érzékelik.

II. 3. „Diét-mentor” program

Az egészségmegőrzés folyamatában a testi-lelki egyensúly megteremtése a cél: a tanulás/munka és a pihenés, valamint a megfelelő fizikai aktivitás mellett fontos szerepe van a korszerű, kiegyensúlyozott táplálkozásnak is.

A csoportban résztvevőket megtanítjuk arra, hogy a táplálkozás minden szinten hatással van a szervezet működésére és annak egészségi állapotára, ezáltal a betegségek megelőzésére. A tápanyagok szerepet játszanak a sejtek újraképződésében, az antioxidáns védelemben, és felveszik a harcot a patogén kórokozókkal, vagy szabályozzák az immunválaszt. Ebben a nyomelemek közül különösen a szelénnek, cinknek, vasnak, a vitaminok közül az A-, E-, és C-vitaminnak, továbbá az omega-3 zsírsavaknak jut fontos szerep.

Az antioxidáns tápanyagok (A-karotin, E-, és C-vitamin, szelén) hozzájárulhatnak a túlzott mértékű szabadgyök képződés egyensúlyának megteremtéséhez. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy bevitelük elsősorban természetes forrásból valósuljon meg.

A fiziológiai hatásokon kívül az egészségtelen táplálkozás következményeként a különböző betegségek (pl. diabetes mellitus, hyperlipidemia, hipertónia, daganatok) előfordulása is gyakoribb. Az ételmi rostok (>25 g/nap) megfelelő mennyiségű fogyasztásának elhízás-csökkentő szerepe bizonyítékokkal alátámasztott, és csökkenti a 2-es típusú cukorbetegség, és a szív- és érrendszeri betegségek kockázatát. Programunkban az alábbiakra helyezzük a hangsúlyt:

- az egészséges étrendnek megfelelő mennyiségben kell tartalmaznia a szervezetünk számára fontos energiát adó tápanyagokat (fehérjéket, zsírokat, szénhidrátokat) és energiát nem adó tápanyagokat (vitaminokat, ásványi anyagokat és nyomelemeket),
- próbáljunk változatosan táplálkozni minél többféle nyersanyag felhasználásával, a lehető legtöbbféle készítési módot alkalmazva. Ezzel nemcsak ízletes ételek kerülnek asztalunkra, hanem sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy minden szükséges tápanyagot biztosítottunk a szervezet optimális működéséhez.

„Diét-mentor” programunkon belül gyakorlati bemutatókkal, főzésekkel és az egészséges ételek elfogyasztásával kötik össze.

A fent felvázolt három mentor-programunk a tudatos életmódváltást kívánja elősegíteni. Arra szeretnénk a kortárs-segítés keretében inspirálni a hallgatókat, hogy az egészséges, aktív életmód érdekében pozitív változásokat

eszközöljenek életmódjukban, melynek alapja a helyes táplálkozás, rendszeres mozgás, és egy viszonylagos lelki harmónia megteremtése.

Irodalom

- ÁNGYÁN Lajos (1993.): *Sportélettani alapismeretek*. Pécs, DUPLEX-ROTA KFT,
- BAGDY Emőke (2012.): *Utak önmagunkhoz*. KULCSLYUK KIADÓ
- BAGDY-KORONKAI (1988.): *Relaxációs módszerek*. Budapest, MEDICINA
- DAVIES-MCKAY (2013.): *Stresszoldó és relaxációs módszerek*. Budapest, PARK KIADÓ,
- DIRICZINÉ Barna Gyöngyi (2010.): *Elméleti és gyakorlati fizioterápia*. KÁDIX Bt.
- GÁRDOS Magda- DR. MÓNUS András (1991.): *Gyógytestnevelés*, Budapest, MAGYAR TESTNEVELÉSI EGYETEM
- KISS István (2000.): Életszakasz-váltás problémái: Belépés az egyetemre. ELTE BTK, KÉZIRAT
- KOVÁCS I. - LELOVICS Zs. - LENKOVICS B.: Egyetemisták egészségmagatartása - és ami mögötte van. *Új Diéta*, 2008/1
- KULCSÁR Zsuzsanna (20007.): *Egészségpszichológia*. Budapest, EÖTVÖS Kiadó.
- MARKOVICSNÉ Landor Erika (2007.): *A stroke betegek rehabilitációja*. Budapest, SEMMELWEIS EGYETEM
- PAVLIK Gábor (2011.): *Élettan- sportélettan*. Budapest, MEDICINA KÖNYVKIADÓ
- SZONDY Máté (2012.): *Megélni a pillanatot - Mindfulness, a tudatos jelenlét pszichológiája*. KULCSLYUK KIADÓ
- TÓTH L. (2005.): *Egészségpedagógia*. ETI
- .

G. Fekete Éva

Dél-cserehádi aprófalvak innovatív fejlesztése

I. Bevezetés: aprófalvak a magyar területpolitikában

A területpolitika figyelmének az aprófalvakra irányulása már az 1970-es évektől megfigyelhető Magyarországon. Az 1971-ben elfogadott Országos Településfejlesztési Konceptió az aprófalvakkal, mint megszűnő és megszüntetendő településkategóriával számolt. (Kolta 1979, Lackó 1981, Beluszky 1998) A „funkció nélküli”, majd „egyéb” kategóriába sorolt települések fejlesztési pénzekhez nem jutottak, elszoradásuk valóban felgyorsult. (Enyedi 1980, Beluszky 2011) Az 1980-as évek első felétől kibontakozó társadalmi mozgalom hatására azonban változott a településpolitika felfogása és az aprófalvak problémái kerültek az érdeklődés középpontjába. (Beluszky 1984, 1992) A kibontakozó szakmai viták mellett fejlesztési források is elérhetővé váltak számukra – ha csak erősen korlátozott mértékben is –, és elindult a méretgazdaságossági követelményeket áthidaló, alternatív szolgáltatási formák keresése és bevezetése. Ez utóbbiak sorában elsőnek tekinthető a falugondnoki rendszer kísérleti kialakítása (Kemény 1989), majd ezt követte – de már csak a rendszerváltás után – a mozgó könyvtár, az alternatív szennyvízkezelés, a teleházak, legújabban pedig az integrált közösségi szolgáltatóházak szolgáltatásainak bevezetése. Az európai uniós csatlakozásunkat követően az aprófalvak településhálózaton belüli lemaradása, majd az aprófalvak közötti belső differenciálódás megerősödött. (G. Fekete 2005) Néhány település sorsa közben sikertörténetté alakult. (Józsa 2012) A kivételek azonban sajnos csak erősítik a szabályt. Azok tudtak sikeressé válni, akik hosszabb távon építkeztek, mindvégig világos koncepcióval és egységes vezetéssel rendelkeztek, ki építettek egy helyi szellemi magot és az azt segítő külső támogatói kört, ennek köszönhetően is

jól tudtak élni a pályázati lehetőségekkel, így külső forrásokat tudtak szerezni. (G. Fekete 2000)

A 2014-20-as fejlesztési időszakot meghatározó Nemzeti Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióban az aprófalvak ügye kiemelt hangsúlyt kap, a Nemzeti Vidékstratégiában pedig a Cserehát, mint az ország egyik legelmaradottabb, aprófalvas térségének fejlesztése nevesítve is megjelenik. (NVS 2012)

Mit értünk azonban az aprófalvak és azon belül a csereháti aprófalvak fejlesztésén? Miben újszerűek a jelenlegi fejlesztési elképzelések? Egyáltalán szükséges-e, lehetséges-e újszerű megközelítés? Milyen alapelvekre építhető fel a Cserehát Program? Hogyan befolyásolják a célokat az aprófalvak eltérő típusai? A továbbiakban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

II. Az aprófalvak fejlesztésének lehetséges megközelítési módjai

Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az aprófalvak sorsába való tudatos beavatkozás szükséges, azt alapvetően két különböző koncepció mentén tehetjük meg:

- a. A problémák közvetlen megoldására koncentrálna a kialakult súlyos szociális problémákra fókuszálunk és az idősek, a gyerekek, a munkanélküliek hátrányainak csökkentését szolgáló programokat helyezzük az előtérbe. Ebben az esetben értelemszerűen a szolgáltatásoké, elsősorban a szociális ellátásoké a főszerep. Várható hatásként a lakosok életminőségének javulása, egyes csoportok társadalmi kirekesztettségének csökkenése jelentkezhet, de nem nő a települések önfenntartó képessége. Nem jönnek létre azok a csírák, melyekből kiindulva megújulhatna a társadalom és a települések önerőből képessé válnának saját lakosaik eltartására és ellátására. A fejlesztések révén elért színvonal csak folyamatos külső támogatással tartható fenn. A támogatási igény mindaddig megmarad, míg az aprófalva meg nem szűnik, illetve be nem integrálódik egy életképes egységbe. Ám láttuk, hogy a települések megszűnése hosszú, jelentős vagyonszerzőssel járó folyamat, az integrációnak pedig a magyarországi aprófalvak csoportos, aprófalvas körzeteket formáló területi elhelyezkedése szab gátat. Az eddig megjelent

– amúgy meglehetősen erőtlen – fejlesztési kezdeményezések jórészt ebbe a körbe sorolhatók. Ami a Cserehátot illeti, a 2001-ben indult és az UNDP részvételével megvalósult Cserehát Program nem ilyennek indult, de ez lett belőle. Jelenleg a Gyerekesély és a Mélyszegénység Programok is ide sorolhatók.

- b. Az önfenntartó képesség helyreállítását célozva meg a fejlesztés a gazdasági alapok megteremtésére, az eltartó képességet biztosító települési gazdasági funkciók kialakítására, majd megerősítésére irányul. Ebben az esetben a potenciálisan életképes funkció megtalálása, a működéshez szükséges feltételek megteremtése képezi a fejlesztés lényegét. A szociális problémák mérséklődése várhatóan később, esetleg differenciáltan valósul meg, de a megoldás a folyamatos megújulásra való képesség kialakításával tartós lehet. Ilyen kezdeményezésre Magyarországon még alig, csak néhány helyi próbálkozás keretében találhatunk példát.

Mindkét megközelítés elfogadja azt az álláspontot, hogy a települések keletkezése és megszűnése a történelemben természetes jelenségek. Ám míg az előbbi a korábbi területi politikák következményeként életerejüktől megfosztott településeken élőket a megszűnés elviselhetővé tételével kívánja kárpótolni, az utóbbi új esélyt ad a településtípusnak az ország vérkeringésébe való bekapcsolódásra. Mindezt nem csupán a jelenleg az aprófalvakban élőkért érzett felelősség, az irántuk érzett szolidaritás által vezérelve teszi, hanem az osztársadalmi érdekek: a nemzeti vagyon megőrzése, az erőforrások hatékony hasznosítása, a társadalmi igények kielégítése is ezt diktálják.

Az aprófalvak önfenntartó képességét erősítő innovatív fejlesztés lényege, hogy

- (1) *Új funkciók kialakítására és megerősítésére koncentrál.* A fejlesztés középpontjában az aprófalu számára perspektívát nyitó, a településrendszer egészébe történő integrációt lehetővé tevő funkció megtalálása áll. A kis méret miatti egyszerű struktúrák lehetővé teszik az aprófalvak funkcióinak viszonylag egyértelmű meghatározását. Korábbi kutatásaink rámutattak, hogy az aprófalvak számára életerőt adó funkciók az alábbiak lehetnek:

1. *lakás:* vonzó környezetben, tágas térben komfortos, de a vidéki életstílusnak megfelelő lakhatási körülmények és helyben elérhető

- alapszolgáltatások mellett a központi helyek fizikai és kommunikációs elérésének biztosítása,
2. *második otthon*: tradicionális falusi környezetben városi lakosok hétvégi tartózkodására és üdülésére alkalmas, rekreációs környezet kialakítása és fenntartása,
 3. *turisztikai szolgáltatások*: öko-, falusi-, kulturális, -aktív turisztikai programok és az azokhoz kapcsolódó szállás- és vendéglátó szolgáltatások nyújtása,
 4. *tájfennntartás*: a kultúrtáj megőrzése, az utak, vízfolyások környezetének rendben tartása érdekében végzett tevékenységek,
 5. *élelmiszer-gazdálkodás*: méhészkedés, gyümölcs- és szőlőtermesztés, gyógy- és fűszernövények, gomba termesztése, állattenyésztés és az ezekhez kapcsolódó feldolgozó, csomagoló és logisztikai tevékenységek,
 6. *erdő- és vadgazdálkodás*: erdőtelepítés és fenntartás, erdők ipari, energetikai, jóléti és rekreációs hasznosítása, vadnevelés és vadásztatás,
 7. *energiagazdálkodás*: alternatív energiaforrások (bio-massza, nap, szél- és vízi energia) hasznosítása,
 8. *kreatív ipar*: kézműves, művészeti, kulturális és tudományos alkotó tevékenységek üzleti célú működtetése,
 9. *szociális és egészségügyi gondoskodás*: idősek bennlakásos intézménye, betegek rehabilitációs kezelése, nevelőszülők és hátrányos helyzetű gyermekek táboroztatása,
 10. *hulladékok újrahasznosítása*: kis tömegben végezhető, speciális termékek előállításához kapcsolódó szétszerelő, tisztító, osztályozó, csomagoló tevékenységek.

A funkciók egy része kizárja a másikat, de a tapasztalatok szerint a tágabb térbe való integrálódás mellett már egy funkció is képes lehet egy-egy aprófalú fenntartására.

- (2) *Új lakosok betelepülését ösztönzi*. A fejlesztés helyi jellegének érvényesüléséhez és a legyengült humán potenciál ellensúlyozásához szükség van népességreformra, helyben lévő kompetens szereplőkre. A tapasztalatok szerint, kizárólag külső szereplőkkel tartós eredményeket hozó, folyamatában rugalmas, de mégis helyben gyökereket eresztő fejlesztés nem működik. A településre beköltöző, a helyi társadalomba beépülő fejlesztők elsősorban az onnan elszármazottakból, vagy valamilyen más személyes kapcsolódással rendelkezőkből kerülnek ki. A beköltözés konkrét fejlesztési célokhoz kapcsolódó, a megélhetést

vagy/és az önmegvalósítást biztosító feladatokkal és a lakásfeltételek megteremtésével ösztönözhető.

- (3) *Új hálózatokat hoz létre.* A funkciók térben elszigetelten nem működtethetők. Minden esetben az aprófalvoknak hálózatokhoz kell kapcsolódniuk, valamint legalább kistérségi szintű koordináció szükséges. A helyi sajátosságok szabják meg, hogy egy adott településen mely funkció lehet életképes és fenntartható módon működtethető. A fejlesztés feladatai és a fejlesztés során megerősítendő hálózatok a megcélzott funkcióként változnak.
- (4) *A fejlesztés településtípusonként differenciált.* Az aprófalvak halmaza nem homogén és a különböző típusok számára más-más esély és más-más fejlesztési igény rajzolódik ki. A megmaradás esélye az adott típusban a társadalmilag elismert funkció megtalálásától és az egyes funkciókhoz hozzárendelhető megélhetési lehetőségektől függ.

Az aprófalvak tipizálására különböző felfogások mentén több ízben is sor került már.

A 90-es években érvényesülő folyamatok az aprófalvak új sajátosságait erősítették fel és szükségessé tették a tipizálás újragondolását. A települések tipizálásakor fő rendező elvként az erőforrások foglalkoztatást megalapozó hasznosításában meglévő különbségek kifejezését tekintettük. Kutatási eredményeink és tapasztalataink alapján a 21. század eleji Magyarországon az aprófalvak alábbi típusait tudtuk beazonosítani:

- a. Típusos aprófalvak
 - b. Gettósodó, erőforrásaikat felélő aprófalvak
 - c. Hétvégi, üdülőházas falvak
 - d. Turisztikai szolgáltató falvak
 - e. Uradalmi falvak
 - f. Szuburbán és kedvező közlekedési helyzetű lakófalvak
 - g. Öko- és más, alternatív életlehetőséget kínáló falvak. (G. Fekete 2005)
- (5) Főszerephez jutnak a társadalmi innovációk. (G. Fekete 2001) Társadalmi innovációnak tekinthető minden olyan, a társadalmi szereplőktől eredő új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet, megközelítés, paradigma, illetve az ezekhez kapcsolódó termék, eljárási folyamat, gyakorlat, hálózat, melyek a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozzák, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre. Jellemző elemeik és megjelenített

értékeik: a társadalmi cél (szolidaritás), a társadalmi szereplők (részvétel), a társadalmi megoldások (közösség) és a társadalmi eredmények (társadalmi tőke, struktúraváltás). (Phills et al. 2008)

III. A Cserehát Program szükségessége és lehetősége

A magyarországi vidéki kistájak között a legnagyobb összefüggő elmaradott térség a Cserehát-Hernád-Bódva vidék 125, jellemzően 500 fősnél kisebb aprófaluból álló térsége. A közel száz éve tartó krónikus, a mindennapi megélhetést lehetetlenné tevő vállalkozáshiány, a közlekedési és információs elzártság, a mostoha lakásvizonyok, az alap- és középfokú szolgáltatások elérhetetlensége mára megtette hatását és a migrációs folyamatok révén mára erősen kontraszelektálódott, gettósodó csonka társadalmak jellemzik a vidéket. Nem csupán az élet minden területén megjelenő lemaradással, de a változtatásra képes népesség hiányával is szembe találkozik az, aki a teljes kiürüléshez, ill. gettósodáshoz vezető ördögi körből kimozdítani kívánja a térséget. Az elmúlt közel 25 év fejlesztési kezdeményezései nem voltak képesek szembe szállni a lefelé futó folyamatokkal, sőt miközben az életkörülmények önmagukhoz képest több ponton javultak, a más térségektől való lemaradás mértéke tovább fokozódott, a megélhetési, munkavállalási lehetőségek pedig még korlátozottabbak lettek. Ennek hatására a célvesztettség, a letargia és mindezek mentén az elvándorlás újabb, a relatíve jobb helyzetben lévő településeket is elérő hulláma tovább erősödött.

Mindeközben a nagyvilágban egyre erőteljesebben bontakozik ki a korábbi modernizációs folyamatok környezetromboló és a társadalomtól elszakadó gazdasági fejlődése következményeként szűkössé vált természeti és kulturális értékek iránti igény. (G. Fekete 2008) A gazdaságban is értelmezett értékékké válik a tiszta víz, az egészséges lakó környezet, az egészséges ételmisszer, a megújuló (zöld) energia, a hagyományokra, kulturális örökségre alapozott megélhető élmény, a valahová tartozás, a térségi identitás, a személyre szabott, egyedi szolgáltatás, a kisközösségek támogató szolidáris hálóját. Csupa olyan dolog, ami a korábbi modernizációból kimaradt Cserehát-Hernád-Bódva vidéken bőségesen elérhető, eddig kiaknázatlan erőforrás. (G. Fekete 1995)

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT - CSEREHÁT

A térség felértékelődő erőforrásainak hasznosítása és a jelenleg itt élő százezer ember sorsa iránti érzett felelősség, a társadalmi szolidaritás egyaránt a térség kiemelt fejlesztését támasztják alá. A változtatásokhoz szükséges pénzügyi, szellemi és társadalmi belső tőke együttes hiánya, valamint az előző időszak fejlesztéseinek alacsony hatékonysága, a klasszikus modernizációs fejlesztéssel való szakítás szükségszerűsége pedig a fejlesztés új technikáinak életre hívását indokolják. A térség fejlesztésének újszerűségét három tényező határozza meg:

- a. egy több százéves lefelé futó trenddel kell szakítani,
- b. a más térségekben korábban sikerrel alkalmazott modernizációs technikák itt nem alkalmazhatók, hiszen éppen azokat az erőforrásokat akarjuk most megőrizve hasznosítani, melyeket azok leromboltak,
- c. a térségen belüli humán, ill. szellemi erőforrások a fenntartható gazdasághoz már nem elégségesek.

Ez a három körülmény sajátos, Magyarországon csak kevésbé elterjedt, alapvetően a posztmodern értékekre épülő fejlesztést és azt megalapozó radikális tervezést (Faragó 1997) kíván.

A Nemzeti Vidékstratégia felismerte a térség kiemelt fejlesztésének szükségességét és megfogalmazta a Cserehát Program kidolgozásának és megvalósításának igényét. A tervezés és a megvalósítás pénzügyi forrásként implicit módon az európai uniós programokat, szellemi forrásként a központi végrehajtó intézmények és a helyiek tudását, társadalmi tőkeként pedig a nemzetközi és hazai hálózatokat jelölte meg. (NVS 2012)

A Cserehát Program tervezésében 2011-ben az első lépések (a tervezési bizottság felállítása) megtörtént, de ez a folyamatmegszakadt. A térség, annak egyes települései fejlesztésére szerveződött 10 civil szervezet a Cserehádi Településszövetség vezetésével 2014. májusában egy együttműködési megállapodást fogalmazott meg, melyben kinyilvánították, hogy Cserehádi Programközösség néven, együttesen kezdeményezik a Nemzeti Vidékstratégiába illeszkedő Cserehát Program kidolgozásának felgyorsítását és a program megvalósításának mielőbbi, lehetőleg 2014-ben történő elindítását.

IV. A Cserehát innovatív fejlesztésének alapelvei

A korábbi fejlesztési programok tanulságai és az aprófalvak fejlesztésének innovatív megközelítéséből adódó sajátosságok alapján a térség fejlesztésének alábbi alapelvei fektethetők le:

1. *Széleskörű, de diverzifikált térszemlélet:* A programtérség a Cserehát-Hernád-Bódva vidéket alkotó edelényi, az encsi és a szikszói járások 108 településére terjed ki. Figyelemmel a térség települései közötti különbségekre, a tervnek a jellemző típusok szerinti sajátosságokra érzékenynek kell lennie.
2. *Több szakaszra bontott hosszú időtáv:* A terv időtávja a jövőkép eléréséhez szükséges 20-25 év, amiből maga az első szakaszt jelentő Program – a források időtávjának megfelelően – hétéves periódust fog át.
3. *Integrált megközelítés:* A program terjedjen ki az élet egészére, azaz a környezeti, a társadalmi, a gazdasági és az infrastrukturális rendszerek összességére. Az integrált megközelítés azt is jelenti, hogy bár eredendően a Vidékstratégiához illeszkedik, térjen ki a más ágazatokhoz kapcsolódó feladatokra és megoldási módokra is.
4. *Posztmodern fejlődésre alapozott radikális jövőkép és innovatív megoldások:* Radikális, az eddigi (vissza) fejlődési iránnyal és a modernizációs mintákra épülő fejlesztési kezdeményezések egy részével szakító, az új lehetőségekre koncentráló tervezést követnek. Ezen belül a térség természeti és kulturális erőforrásait megőrizve hasznosító, azokkal fenntartható módon gazdálkodó jövőt támogatnak. A napi szociális gondok enyhítését az új fejlődési iránynak alárendelve, a gazdaságfejlesztésen és a szolidaritás elmélyítésén keresztül kívánják elérni. Rá kívánnak mutatni a nemzetközi és hazai jó gyakorlatokra épülő innovatív megoldások térségi adaptációjának megvalósítható lehetőségeire. A tervnek elő kell segítenie az ezekhez szükséges szemlélet alakítását.
5. *Öngondoskodás fokozása és export növelése egy időben:* A program intézkedéseinek elő kell segítenie, hogy a térségben élők képesek legyenek a meglévő erőforrásaikat hasznosítani, erre alapozva, térségi szinten nagyfokú önellátást elérni. A kertek, a jelenleg elhagyott földek, az erdők nagyobb hozzáadott értéket adó művelésével, az ásványkincsekben, az ivóvízben, a turizmusban és más térségen kívülre nyújtott szolgáltatásokban rejlő lehetőségek kiaknázásával a külső vásárlóerő

megcélzása segítheti a térségi jövedelmek növelését, ezáltal a megélhetés javulását.

6. *Külső humán és vállalkozói erőforrások bevonása, tudásimport:* A radikális változások végig viteléhez és az eredmények fenntartásához fiatal, kreatív, a változások menedzselésére is képes, helyi üzleti vagy társadalmi vállalkozóvá váló népesség le-, ill. beletelepülésére van szükség. A tervnek választ kell adnia a betelepülés célcsoportjára és hogyanjára, valamint rá kell mutatnia a változásokhoz szükséges tudás és képességek körére, azok behozatalának lehetséges módjaira.
7. *Belső innovációs pontok és tudásközpontok kiépítése:* Okulva a korábbi hibákból, már a tervezés során megalapozandók, majd a fejlesztés fázisban megerősítendőek a helyi (legalább mikrotérségenkénti) innovációs pontok. Ezeknek kell képesnek lenniük a helyi fejlesztési projektek koordinálására, a bevezető időszak után generálására, a helyi szereplők szakmai segítségére, a tudásközpontokkal való kapcsolattartásra, az onnan érkező információk, az importált tudás terítésére, a tanácsadás és mentorálás helyi szervezésére. Tudásközpontként a régió felsőoktatási intézményei és kutatóhelyei, esetleg még távolabbi, de a térség fejlődése iránt elkötelezett kutatóhelyek jöhetnek szóba.
8. *Nem csak pályázati projektek:* A térség fejlesztése csupán projektek egymásba kapcsolódó sorozatával nem megoldható. A projektszemléleten túl a gazdaság és a helyi társadalmak működésének általános szabályait, a jogi keretrendszert is a fő célokhoz kell igazítani. A tervnek rá kell mutatnia a jogi környezetnek a térség sajátos helyzetéből adódóan a kívánt változásokat akadályozó elemeire, azok megváltoztatásának lehetőségeire.
9. *Romák integrálása:* Tartós változások a térség növekvő létszámú és arányú roma népessége nélkül nem érhetők el. A lemarási trendekkel való szakítás szegregációra épülő programmal nem lehetséges. Úgy a tervezésbe, mint a megvalósításba a roma szervezetek bevonandók, a külön roma projektek helyett azonban a közös részvételen alapuló, a romák szükségleteire (munkajövedelem, lakás, tanulás, kultúra, részvétel, előítéletek elleni védelem) érzékeny projektek preferáltak.
10. *Hálózatosodás:* A térség fejlődésében kulcsfontosságú a külső és belső hálózatok épülése. A tervnek rá kell mutatnia, hogy hogyan szélesíthetők ki a települések, a vállalkozások, a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó lakosok gazdasági, kulturális, társadalmi, politikai, illetve műszaki-kommunikációs hálózatai.

11. *Lelkesítés, széleskörű társadalmi mozgósítás:* A kidolgozott programnak az is feladata, hogy új hitet tudjon adni az itt élőknek, célt mutasson a társadalom legkülönbözőbb csoportjainak és érje el a közös cél érdekében való együttműködés kiszélesedését, a közösen elhatározott irányba történő változások melletti széleskörű kiállást.
12. *Jó kormányzás:* Helyi kötődésű, térségi identitással bíró, a jó kormányzás elveit és technikáit menetközben is tanuló döntéshozásra, kiterjedt társadalmi hálózatokra, nemzetközi, hazai, regionális és helyi szakemberhátterre épülő programirányítás és helyi fiatalokat alkalmazó menedzsment.

Mindezen megfontolásokat összegezve a térség fejlesztési programja leginkább radikális, a korábbi folyamatokkal szakító (újra) tervezési eljárással dolgozható ki. Ennek egyik elemeként a különböző aprófalú típusokhoz rendelhető eltérő fejlesztési feladatokat mutatjuk be.

V. Az aprófalvak eltérő sajátosságok alapján kirajzolható típusaihoz kötődő fejlesztési feladatok a Dél-Csereháton

A Cserehát aprófalvai között minden típus képviselteti magát. A különböző aprófalú típusok más-más fejlesztési igényt jelenítenek meg általánosan, és speciálisan a foglalkoztatás terén is.

(a) *A típusos aprófalvakban* a leépülés további folytatódása mellett a megmaradásra nem, csak a hosszú haldoklásra van esély. Ugyanakkor a belső adottságok alapot adnak néhány új, a foglalkoztatásban is eredményeket hozó funkció kiépítésére, majd ezek sikerétől függően a megnövekedett helyi keresletre alapozott szolgáltatások beindítására. Ebben a kategóriában a foglalkoztatást közvetlenül megalapozó helyi szükségletek főként a szociális ellátáshoz és az alapvető szolgáltatások biztosításához kapcsolódnak. Az idősek gondozása érdekében – mintegy a faluból elvándorló gyermekek napi jelenlétét pótlandó - a hagyományos értelemben vett házi gondozók mellett a ház karbantartásából és a kert műveléséből adódó munkákat elvégzőkre, valamint az idősgondozás nappali és bentlakásos intézményeire is szükség van. Az intézményi kapacitások adott esetben a térségen kívüli idősek ellátásába is bevonható

és így a szociális ágazatban a „külső piacra” szolgáltató, a fiatalabb népesség megtelepítésére lehetőséget adó munkahelyek hozhatók létre. A jól szervezett, kifelé is szolgáltató szociális ellátás a leépülési folyamat humánus voltának biztosítása mellett annak megfordításában is egy kezdő csíra lehet. Mindez azonban a szociális szolgáltatásokban képzett munkaerő rendelkezésre állását, a helyi kezdeményezőkézség erősítését és az állami finanszírozás nyitottságát feltételezi.

A további szolgáltatások munkaerő-felvevő képessége a kis méret és az idősök alacsony fizetőképessége miatt szerény, csak többfunkciós illetve mozgó szolgáltatások tudnak megélni, melyek néhány, a többfunkciós munkavégzésre felkészült, azt vállaló ember számára tudnak megélhetést biztosítani. Olyan emberekre van szükség, akik egy személyben képesek ellátni például a postás, fodrász és alkalmi házi gondozó, vagy a karbantartó, boltos, netán tiszteletdíjas polgármesteri feladatokat. A szemléletváltás mellett a képességek többirányú fejlesztése is elengedhetetlen a több-munkakörös állások kialakításához.

Ugyanakkor nem mondhatunk le a határ műveléséről, a táj gondozásáról sem, ami további munkalehetőségeket teremt. Helyi szervező erő hiányában ezen feladatok külső integrátorokhoz való kapcsolódással oldható meg és településenként 10-20 munkahelyet jelenthet.

A típusos aprófalvak kategóriájából nyitott az út bármely más típus felé.

A jelenlegi helyzet alapján ezekben a falvakban alapvetően munkaerőhiánnyal számolhatunk, azaz a legfontosabb tevékenységek ellátásához sem biztosított az adott feladatra képzett aktív korú lakosság. Az inaktívak bevonása – különösen a szolgáltatásokba - nem csak lehetőség, de alapvető szükséglet. Emellett feladatok ellátásához kapcsolódva a fiatalok beinduló letelepedésére is fel kell készülni, ami azonban a kritikus tömeget átlépve, már kimozdíthatja a települést ebből a településkategóriából és a falunak önálló arculatot adó, helyi szervező maggal is bíró helyi gazdaságot alapozhat meg.

- (b) *A slummosodott, erőforrásaikat felélő aprófalvakban* a megmaradás bizonyos, csakhogy ilyen formában nem kívánatos. A fenyegető társadalmi problémák mérséklése, elkerülése miatt a munka és a munkajövedelmek biztosítása, egy másik típusba való átlépés létkérdés. Csakhogy ezekben a falvakban a munkahelyek létesítése speciális nehézségbe ütközik. A vállalkozások és az ahhoz szükséges tulajdoni háttér hiánya, valamint a munkaerő képzetlensége miatt első ütemben a település és határa rendezéséhez, a helyi szükségleteket kielégítő élelmiszerek termeléséhez,

a képzettséget és szocializációt erősítő képzésekhez és közösségi élethez kapcsolódó, szociális szempontokból az állam által támogatott tevékenységek jelenthetnek foglalkoztatási lehetőségeket. Mivel a munkaerő képzetlensége, alacsony teljesítő képessége mellett annak érdektelenségével, változó mértékben megnyilvánuló ellenállásával is meg kell küzdeni, helyben élő szociális mentorok alkalmazása nélkül a siker kétséges. Az ingázás megszervezésére a helyi munkaerő felkészítése és a centrumok munkaerő-felvevő képességének javítása után kerülhet sor.

- (c) *A hétvégi, üdülőházas falvakban* a falu fizikai megmaradása már biztosított, de a település revitalizációja a meglévő lehetőségek tudatos kiaknázását feltételezi. A porták karbantartása, a köz- és a távolélők magánterületeinek védelme, gondozása, télen a lakások befűtése, a hőeltakarítás megfelelő gépesítés mellett 6-7 fő számára tud folyamatos munkát biztosítani. Főként a belső karbantartási munkák azonban bizalmi jellegűek, csakis megbízható, felelős munkaerő jöhet szóba ezen feladatok ellátására. A további megélhetési lehetőségek a városi fogyasztók és a falu közötti távolság áthidalásából, azaz a fogyasztók helyben való megjelenéséből adódik. Az időszakosan megjelenő élelmiszerszükségletet kielégítésre vállalkozó 2-3 zöldség, gyümölcs és tejgazdaság legalább 5-6 fő számára tud munkát kínálni, amennyiben képesek a keresletet folyamatossá tenni, ill. kiszélesíteni. Erre lehetőséget ad a hétvégi háztulajdonosok fogyasztói szokásainak olyan irányú módosítása, hogy élelmiszer bevásárlásaikat a faluban oldják meg, ott szerezzék be az egész hétre való termékeket. Esetleg a gazdák utánuk is vihetik a termékeket a városba. Ebben az esetben nem csak a faluban hétvégi házzal rendelkezők, de azok ismerősei, barátai is megjelenhetnek vevőként. A mosás, főzés, takarítás is időszaki munkából folyamatossá tehető, amennyiben ezeket a szolgáltatásokat a szolgáltatóval bizalmas kapcsolatba kerülő családok számára nem csak a hétvégi házban, de azok állandó otthonában is ellátják. A háztartási feladatok ellátásában a falusi ismerős többszörös előnyt élvezhet a városi idegennel szemben.

A városiak körében egyre népszerűbb lótarás a városban nem, a hétvégi házhoz kapcsolódva azonban fizikailag megoldható. A lovat azonban hét közben is gondozni kell, amely feladat több lótulajdonos igényét integrálva az arra felkészült 2-3 gondozónak munkalehetőséget, a helyi gazdáknak pedig takarmány-eladási piacot jelenthet.

A felsorolt munkalehetőségek már hozzájárulhatnak a falu feléledéséhez és egy teljesebb falusi társadalom visszaállításához.

(d) A *turisztikai szolgáltató falvakban* a színvonalas vendéglátáshoz szakképzett személyzetre van szükség. Számítások szerint 40 ágyanként számolhatunk 1,5 állandó munkaerővel a szállásadásban és két részmunkaidős fővel a vendéglátásban. Így egy kis faluban 2-3 alkalmazott jelenhet meg közvetlenül a turizmusban. A programok biztosításában, így a túravezetésben, bemutatóhelyek működtetésében, kézműves bemutatók tartásában, lovas programok működtetésében, gyermektáborok programjainak lebonyolításában további emberekre van szükség. A közterületek, parkok gondozása 2-3 fő állandó munkáját igényli. A szervezési és marketing feladatok 40 ágy és komplex programkínálat esetén már megkövetelnek egy legalább részfoglalkozású képzett munkaerőt.

Összességében a turisztikai és a kapcsolódó szolgáltatások egy aprófaluban 15-20 főnek adhatnak munkát, ami persze, ha nem egy faluban elszigetelten, hanem térségi kitekintésben nézzük az ágazatot, úgy tovább is növelhető.

(e) Az *uradalmi falvakban* a megbízható mezőgazdasági bér munkások iránti, várhatóan tovább növekvő és specializálódó igény fogalmazódik meg. A stabil keresetek a lakossági, az üzem működése a kapcsolódó gazdasági szolgáltatások számára nyitnak piacot. A gazdasági struktúrából adódóan azonban nagy valószínűséggel e szolgáltatások is az egy nagybirtokoshoz kapcsolódnak. A vállalkozásfejlesztés, valamint a köz- és civil szereplők megerősítésével az egyoldalú kiszolgáltatottságot teremtő struktúrával szemben az egészségesebb közösségi viszonyokat biztosító többes tulajdonosi és erős privát és erős köz- és civil szféra egyensúlyán alapuló struktúrák alakítandók ki.

(f) Az *szuburbán és kedvező közlekedési helyzetű lakófalvak* munkalehetőségeit a könnyű ingázási feltételek alapozzák meg. Emellett a helyi fogyasztói igények a helyi szolgáltatások fejlődését is lehetővé teszik. Igaz, az ingázás miatt a szolgáltatások igénybevételének is gyakoribb terepe a munkahelyet adó központ, így a helyi szolgáltatások csak az ingázó életmódból adódó sajátosságok figyelembe vétele és élénk marketing mellett tudnak megélni.

(g) Az *ökofalvakban* a betelepülő telepesek maguk kívánják megszervezni életüket. A lakásépítés, a településüzemeltetés alternatív módjainak ismerői, követői mellett a humánszolgáltatásokban (óvoda, iskola, egészségügy) is új megoldásokat preferálnak. Ezek művelői vagy közülük kerülnek ki, vagy növelik a betelepülők táborát. Az új közösség megmaradásának esélyei a központi szabályozás toleranciája mellett a

betelepülők képességeitől, a közösség vezetőitől és a régi és az új lakosok, valamint a telepések közösségén belüli viszonyok alakulásától függ.

Bármelyik típust is nézzük, a típusnak megfelelő új munkahelyek településenként átlagosan kb. 50-80 embernek tudnak munkát adni. Aprófalvas méretek között ez a helyi munkahelyek megduplázódását jelenti és a meglévő munkahelyekkel együtt a jelenlegi munkaerő-állományt lefedi. Csakhogy a bemutatott tevékenységek és a jelenlegi munkaerő-állomány között nincs összhang, úgy a lehetséges foglalkoztatási igények, mint a demográfiai megújulás érdekében népességbetelepülésre vagy rosszabb esetben a szakfeladatok ellátására képes munkaerő aprófalvakba való ingázására van szükség. Ez azt is jelenti, hogy a külső munkaadókhoz kapcsolódó ingázási vagy távmunka igény továbbra is erős marad minden aprófalvas típusban. A foglalkoztatási programoknak tehát az aprófalvak vázolt gazdasági funkcióit követő helyi munkahelyek kialakítása mellett a centrumok munkahelybővítésére, az ingázási feltételek és a távmunka lehetőségeinek fejlesztésére kell koncentrálnia.

VI. Összegzés

Az aprófalvak jövőjéről való gondolkodásban az innovatív megközelítést a tartós megoldás keresése teszi szükségessé és a posztmodern fejlődésben jelentkező új igények és ennek következtében újra értékkel váló adottságok jelenléte teszi lehetségessé. A Cserehát elmaradottsága, környezeti, társadalmi és gazdasági egyensúlyának megbomlása oly mértékű, hogy az innovatív szemlélet radikális tervezéssel ültethető át gyakorlattá. A cserehádi „újratervezés” fő elemei: (1) új funkciók, (2) új lakosok, (3) új hálózatok, külső kapcsolatok és segítők, (4) településtípusok szerint differenciált részek egésze, (5) társadalmi innovációk.

Az új fejlődési pályára álláshoz a térségnek szüksége van az Egyetem szellemi tőkéjére és ugyanakkor az Egyetemnek is érdeke a gyakorlati terep rendelkezésre állása. Az Egyetem az új szemlélet megerősítésében, terjesztésében csakúgy a térség segítségére lehet, mint tervezés szakszerűségének garantálásában, illetve a társadalmi innovációk térségre szabott adaptációinak kidolgozásában, bizonyos menedzsment feladatok felvállalásában. Az együttműködés már elkezdődött, további kiteljesítése a

mindkét oldalról az együttműködésbe bevonható személyek, az általuk képviselt települések és speciális szakértelem körétől függ.

Irodalom

- Beluszky Pál (1985): A kistalvakraól településtudományi megközelítésben. In: SÜKÖSD F. (szerk.): *Az aprófalvak közléte és ifjúága*. Konferencia Pécssett, 1984. február 3–4Pécs: KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 72–91.
- BELUSZKY Pál (1992): Át a napos oldalra? (Aprófalvak tegnap és ma). *Műhely* (Győr), 15. 5. 41–46.
- BELUSZKY Pál (1998): Ország a rajzasztalon. *Beszélő Online* 3. 2. 109–112.
- Beluszky Pál (2011): Ment-e az OTK (1971) által a világ elébb? In: CSAPÓ Tamás - KOCSIS Zsolt (szerk.): *Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre: szuburbanizáció, aprófalvak, települészerkezet* Szombathely: Savaria University Press Alapítvány, 24–29.
- ENYEDI György (1980): *Falvaink sorsa*. Budapest, MAGVETŐ KIADÓ
- FARAGÓ László (1997): Tervezéselméleti alapvetések. *Tér és Társadalom* 11. 3. 1–15.
- G. Fekete Éva (2000): A siker titkai a kistérségi fejlesztésekben. In: KOVÁCS T. (szerk.): *Integrált vidékfejlesztés V. Falukonferencia*. Pécs: MTA RKK, 54–62.
- G. FEKETE Éva (20001): Innovációk a kistérségi fejlesztésben. *Tér és Társadalom* 15. 3–4. 39–53.
- G. Fekete Éva (2005): Small Villages Undergoing Transformation. In: BARTA Gy.- G. FEKETE É.- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I.- Timár J.(eds.): *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Pécs: Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences 483–501.
- G. Fekete Éva (2008): A versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. In: LENGYEL I. - LUKOVICS M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében* Szeged: JATEPress, 130–152.
- G. FEKETE Éva (1995): *A térség mely élni akar*. A Cserehát—Hernád—Bódva vidék fejlesztési stratégiája I. Miskolc: MTA RKK.
- JÓZSA Klára (2012): A sikertényezők keresése a hazai aprófalvakban kvantitatív módszerek segítségével. *A falu*. 27. 2. 35–45.
- KEMÉNY Bertalan (1989): A falugondnok. *A Falu* 5. 4. 11–19.
- KOLTA János (1979): Az aprófalvak helyzete és jövője Baranya megyében. *Földrajzi Közlemények* 103. (27.) 4. 234–242.
- LACKÓ László (1981): Gondolatok a településhálózat-fejlesztésről. *Területi Statisztika* 2. *Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020*. Budapest

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁT

PHILLS, James A. - DEIGLMEIER, KRISS – MILLER - DALE T. (2008): Rediscovering Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*. Fall 34-43.

Lipták Katalin¹

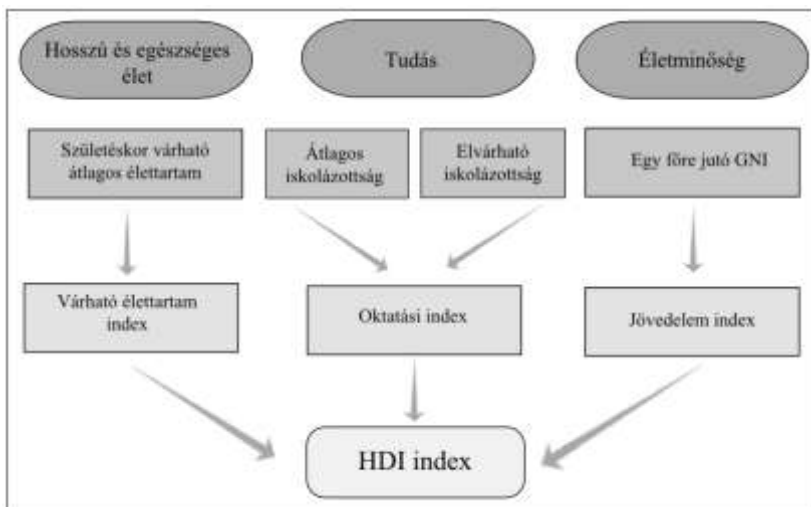
A Dél-Cserehát humán potenciáljának változása 1990-2011 között

A tanulmány célja a Dél-csereháti települések humán potenciáljának a meghatározása és becslése. A klasszikus értelemben vett HDI (humán fejlettségi index) már kistérségi szinten is csak erős torzításokkal becsülhető, amelyhez a kiinduló indikátorok listája is eltér a jól megszokott indikátoroktól (úgy, mint a GDP vagy GNI, a születéskor várható átlagos élettartam és az oktatásban részt vevők aránya). A település szintű humán potenciál meghatározására készített becslőszámítások erős fenntartásokkal kezelendők, ugyanakkor a térség emberi tényezőjének az alakulását jól mutatja. Kutatási kérdésként az alábbiak kerültek meghatározásra: (1) A Dél-Csereháton milyen mértékben változott a humán potenciál az egyes népszámlálási adatok tükrében? (2) Lehet-e beszélni leszakadásról az országos átlaghoz viszonyítva?

I. A humán fejlettségi index módszertana

„A humán tőke, az emberi fejlettség mérése, megragadása mind mennyiségileg, mind minőségileg nehéz feladat, s tovább bonyolítja a problémát, ha mindezt térségi, területi szemléletben szeretnénk vizsgálni.” (Smahó 2005:1) A humán fejlettséget sokan sokféleképpen mérik a területi egységtől és a rendelkezésre álló statisztikai adatoktól függően. A sokat vitatott, mégis viszonylag jó megbízhatósággal, nemzetközi szinten elfogadott módszertan alapján készülő HDI mutató országok (NUTS 0. területi szint), régiók (NUTS 2. területi szint) esetén használatos.

¹ Dr. Lipták Katalin Ph.D., egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, liptak.katalin@uni-miskolc.hu

1. ábra: A Human Development Index összetevői

Forrás: Saját szerkesztés

A HDI mutató három fő összetevőből áll (1. ábra), ez adja a mutató komplexitását és megbízhatóságát.

- A születéskor várható átlagos élettartam a hosszú és egészséges élet mutatója,
- az oktatásban megszerzett tudás az egyének tudásszintjét mutatja,
- végül az egy főre jutó GNI a jövedelmet és az életszínvonalat mutatja.

A klasszikus értelemben vett HDI index kiszámításakor egy általános képletet használunk, mely önálló indexként a HDI minden összetevőjére alkalmazható (UNDP által kidolgozott nemzetközi szinten egységes módszertan). Ahhoz, hogy lehetővé váljék a mutatószámok, időszakok és területi egységek közötti összehasonlítása, normalizálást kell végrehajtanunk az egyes mutatók rögzített minimális és maximális értékeinek segítségével. (Kristóf 2003:1091).

A képlet a következő:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

ahol X_i a változó aktuális értéke,
 $X_{\max}$ a változó rögzített maximális,
 $X_{\min}$ a változó rögzített minimális értéke.

A számítás során a nemzetközi szakirodalom rögzítette a minimum és maximum értékeket az alábbi módon:

- születéskor várható élettartam: 20,0 és 83,4 év
- oktatási index: 0% és 50%
- egy főre jutó GNI (vásárlóerő-paritáson): 100 US\$ és 107.721 US\$

A HDI mutatót a következő lépésben számítjuk ki:

1. elsőként a várható élettartam indexét számítjuk ki (I1),
2. aztán az átlagos iskolázottságot (a), majd az elvárható iskolázottságot határozzuk meg (b). Végül az oktatási indexet (I2) kiszámítják az előző lépésben kapott mutatók értékeivel a következő módon:
- 3.

$$I_2 = \frac{\sqrt{a \times b} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (2)$$

4. Következő lépésben a módosított GNI-t számoljuk ki. A GNI esetében a nagyságrendekben meglévő különbségeket megtartó természetes alapú logaritmikus transzformációt használjuk (a logaritmikus számítás a jövedelemnövekmény csökkenő hozadékanak az indexben való megjelenítését szolgálja, s egyben az egy főre jutó GNI abszolút értékei alapján tapasztalható különbségeket is csökkenti), melynek képlete (Bhatnagar 2002):

$$I_3 = \frac{\ln(X_i) - \ln(X_{\min})}{\ln(X_{\max}) - \ln(X_{\min})} \quad (3)$$

5. Legutolsó lépésként pedig a HDI-t határozzuk meg a következő képlet segítségével:

$$HDI = \sqrt[3]{I_1 \times I_2 \times I_3} \quad (4)$$

A HDI számítás módszertana több mint két évtized alatt többször, jelentősen megváltozott. A legutóbbi módszertani változás volt a legjelentősebb, amikor a korábban alkalmazott GDP-t a GNI váltotta fel.

II. A módosított humán fejlettségi index és a település szintű humán potenciál módszertana

Az országotól kisebb területi egységekre vonatkozó HDI vagy humán potenciál számítások során a mutatószámok módosulnak és a megfelelő területi egységre vonatkozó indikátorokat alkalmazzuk. A régióktól kisebb területi egységekben (megyék: NUTS 3. szint, kistérségek: LAU 2. szint) már csak a módosított humán fejlettségi index számítható (MHDI). (Husz 2001, Kristóf 2003, Obádovics-Kulcsár 2003, Csire-Németh 2007, Farkas 2012) Korábbi kutatásaimban mind régiós (Lipták 2013), mind kistérségi (Lipták 2009) HDI számításokat is végeztem.

Területi szint	Mutató megnevezése	Alkalmazott indikátorok
ország	humán fejlettségi index (HDI)	Születéskor várható átlagos élettartam (év) Átlagos iskolázottság (év) Elvárható iskolázottság (év) Egy főre jutó GNI (US\$/fő)
régió	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	Születéskor várható átlagos élettartam (év) Tanulói és hallgatói részvétel a képzés minden szintjén a teljes népességhez viszonyítva (%) Háztartások rendelkezésre álló nettó jövedelme (EUR/fő)

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT - CSEREHÁT

megye	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	Születéskor várható átlagos élettartam (év) Írástudók aránya a 6 évesnél idősebb népességen belül (%) 6 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma (osztályszám) Egy főre jutó belföldi jövedelem (Ft/fő)
kistérség	kistérségi humán fejlettségi index (HDI)	Írástudók aránya a 6 évesnél idősebb népességen belül (%) 6 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma (osztályszám) Egy főre jutó belföldi jövedelem (Ft/fő) Születéskor várható átlagos élettartam (év)
település	települési humán potenciál (THP)	Átlagos iskolai osztályszám a 7 évesnél idősebb népességen belül (osztályszám) 100 fő 60 év felettire lakosra jutó 0-14 évesek száma (fő) Egy főre jutó összes belföldi jövedelem (Ft/fő) 100 fő foglalkoztatottra jutó eltartottak száma (fő)

1. táblázat: Indikátorkészlet a humán fejlettség számításához
eltérő területi szintek esetében
Forrás: Saját szerkesztés

A település szintű számításokhoz az utolsó három népszámlálási adatokat használtam fel. A településszinten kimutatható humán tényező fejlettségét az alábbi mutatószámok bevonásával képeztem:

1. Átlagos iskolai osztályszám a 7 évesnél idősebb népességen belül (osztályszám), amely egy adott településen élők iskolázottsági színvonaláról ad információt.
2. 100 fő 60 év felettire lakosra jutó 0-14 évesek száma (fő), amely az öregségi hányadoshoz hasonlóan a település előregedését mutatja,

adathiány miatt a születéskor várható átlagos élettartam helyett ezt alkalmaztam.

3. Egy főre jutó összes belföldi jövedelem (Ft/fő), amely a település jövedelmi szintjét mutatja.
4. 100 fő foglalkoztatottra jutó eltartottak száma (fő), amely a keresőképzetelenség szintjéről ad információkat.

A részindexek képzéséhez használt képletet nem változtattam, ugyanaz, mint amit országos szinten is használunk:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (5)$$

ahol X_i a változó aktuális értéke,

$X_{\max}$ a változó rögzített maximális,

$X_{\min}$ a változó rögzített minimális értéke.

Erősen vitatható az alkalmazott minimum és maximum értékek adata, de úgy döntöttem, hogy a teljes adatbázis mindenkorini minium és mindenkorini maximum értéket veszem alapul. Az egyes részindexek kiszámítása után a végső települési humán potenciál értékeit az UNDP módszertanának megfelelően a mértani középhez hasonló módon negyedik gyök alá helyeztem az egyes részindexek szorzatát.

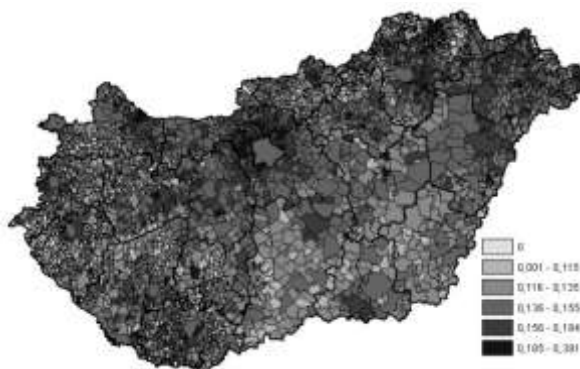
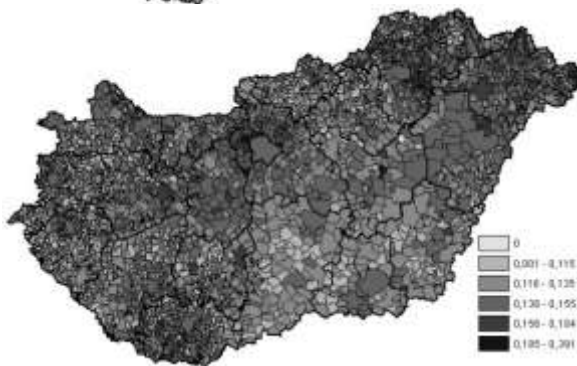
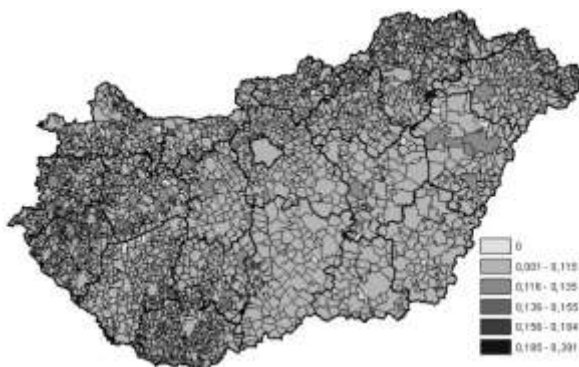
$$THP = \sqrt[4]{I_1 \times I_2 \times I_3 \times I_4} \quad (6)$$

III. Az eredmények értékelése

A számítások után megkaptam a magyarországi települések humán fejlettségének értékeit (2. ábra). A jobb összehasonlíthatóság érdekében a 2011. évi egyenlő osztályközök értékeit állítottam be az 1990. és a 2001. évekre is. A humán potenciál értékek 1990-ről 2001-re jelentős növekedést mutatnak, amelyet az osztályközök rögzített értékei torzítnak. 2001-ről 2011-re sokkal látványosabb a változás. A térszerkezetben jellemző fejlettségi tengelyek (Budapest-Győr-Sopron vonal és a Balaton vidéke) tovább erősödtek 2011-re. A térszerkezeti modellek közül Gorzelak (1996) "Közép-európai Bumerágnak" nevezte el Gdanskától Budapestig húzódó, Poznant, Wroclawot, Prágát, Brnót, és a Bécs-Pozsony-Budapest háromszöget is tartalmazó alakzatot. (Kincses-Nagy-Tóth 2012) A Közép-európai Bumeráng Magyarországot lefedő területein magasabb humán potenciál értékekkel találkozunk. Ez a fejlődési tengely erős potenciálját nemcsak a gazdasági teljesítmény miatt tudja megtartani, hanem a humán fejlettség miatt is.

Meglepőnek tűnhet, hogy az Észak-magyarországi régióban és az Észak-alföldi régióban szintén magas humán potenciál értékekkel találkozhatunk, az részben magyarázható azzal, hogy az eltartottak száma folyamatosan nő, amely éppen egy ellentétes tendenciát mutat. A 100 főre 60 év feletti lakosra vonatkoztatott fiatalok száma folyamatosan csökken, az oktatási adatok javulást mutattak az elmúlt 20 év tükrében és a jövedelem adatok is javultak. 1990-ben a legmagasabb humán potenciál értékkel Tiszaújváros (Tiszaújvárosi kistérség) rendelkezett, őt követte Taszár (Kaposvári kistérség) és Záhony (Záhonyi kistérség). 2001-ben a legmagasabb értékkel Csapi (Nagykanizsai kistérség), Vasszilvagy (Szombathelyi kistérség), Gilvánfa (Sellyei kistérség) rendelkeztek. 2011-ben pedig Csapi (Nagykanizsai kistérség), Telki (Budaörsi kistérség) és Rinyabesenyő (Nagyatádi kistérség) rendelkeztek. Az elmúlt 20 évben a humán potenciál értékei a számításaim alapján közel kétszeresére emelkedtek.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁT

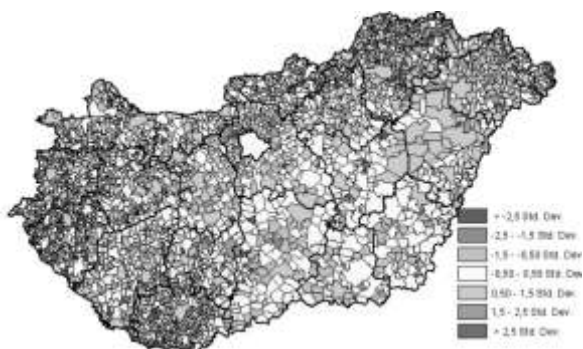
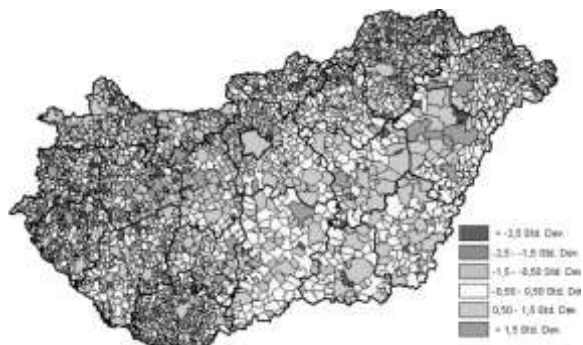

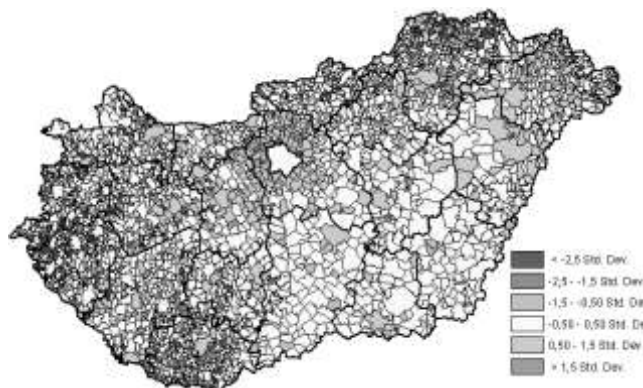
*2. ábra: Magyarországi települések humán potenciál értékei
(1990. év, 2001. év, 2011. év)*

Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

ArcGIS térképszerkesztő szoftver segítségével a humán potenciál értékeket összehasonlítottam egy-egy adott év átlagos humán potenciál értékét bázisul véve, vagyis az országos átlagtól való eltérés irányát és mértékét szemlélteti a 3. ábra. 1990-ben az országos átlaghoz képest a jelentős volt az eltérés a települések humán fejlettségi értéke között, kifejezetten sok volt azon települések száma, ahol az eltérés az átlagtól mindegy kétszer, két és félszer alacsonyabb potenciál értéket mutat. 2001-re kiegyenlítettebb lett a települési térszerkezet az országos átlaghoz viszonyítva a humán fejlettség alapján. 2011-ben pedig még kevesebb lett azoknak a településeknek a száma, ahol jelentős eltérések voltak megfigyelhetőek negatív irányba. Ugyanakkor csökkent azon települések száma is, ahol a humán fejlettségi értékek az országos átlagnak mintegy kétszeresei. Sokkal kiegyenlítettebb lett a humán fejlettség 2011-re, vagyis a regionális diszparitások kissé mérséklődtek a humán potenciál esetében.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁT

3. ábra: Átlagtól való eltérés mértéke és iránya
(1990. év, 2001. év, 2011. év)

Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

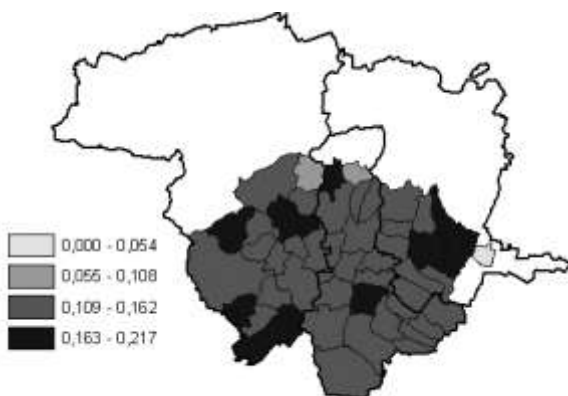
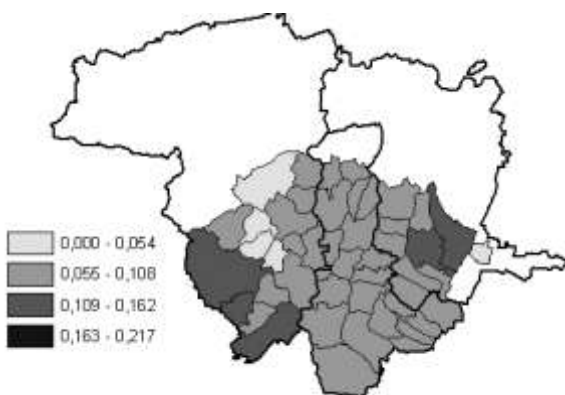
A magyarországi áttekintés után a Dél-cserehádi települések humán fejlettségét is megvizsgáltam és külön-külön térképen ábrázoltam az adatok alakulását (4. ábra). A 2011. évi egyenlő osztályközöket vettem alapul minden további évben, hogy az összehasonlíthatóság biztosítható legyen.

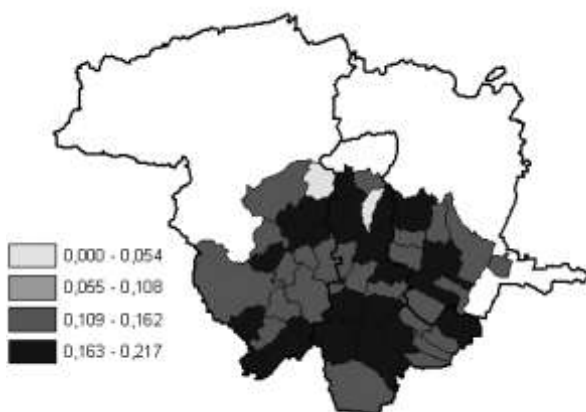
Az Edelényi kistérséghez tartozó településeken jóval alacsonyabb volt a humán potenciál, mint az Encsi és Szikszói kistérséghez tartozó településeken. 2001-re jelentős javulás volt megfigyelhető a legtöbb településen, míg 2011-re még tovább erősödött a településeken mérhető emberi tényező értéke.

A potenciál értékeket tekintve a legjelentősebb növekedés 1990-ről 2001-re Balajton, Ládbesenyőben, Damakon, Gadnán volt megfigyelhető. 2001-ről 2011-re pedig Gibárton, Abaújszolnokon, Abaújlakon és Gadnán javultak az értékek. Edelényben, Encsen és Hangácsan kismértékű visszaesést tapasztalhattunk az értékekben.

A Dél-Cserehát humán potenciál tekintetében közel egységes képet mutat, kiugró eltérések nincsenek. Mindhárom kistérségben vannak erősebb és közepesen erős humán fejlettséggel rendelkező települések, amelyek az térségi átlagtól (0,151) elmaradnak, de nem jelentősen.

KISTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁT

4. ábra: A Dél-cserehāti humán potenciál értékek
(1990. év, 2001. év, 2011. év)

Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

A 2. táblázatban a Dél-cserehāti településeket tüntettem fel a konkrét humán potenciál értékekkel együtt a vizsgált három népszámlálási évben.

Település	1990	2001	2011		Település	1990	2001	2011
Abaújlak	0,056	0,083	0,126		Hernádkércs	0,061	0,126	0,125
Abaújszolnok	0,065	0,154	0,216		Hernádszentandrás	0,080	0,160	0,161
Abod	0,000	0,108	0,115		Homrogd	0,099	0,146	0,164
Alsóvadász	0,090	0,146	0,176		Ináncs	0,090	0,145	0,170
Aszaló	0,096	0,156	0,175		Irota	0,059	0,100	0,000
Baktakék	0,085	0,147	0,187		Kázmárk	0,100	0,181	0,188
Balajt	0,000	0,152	0,179		Kiskinizs	0,077	0,136	0,156

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁTI

Beret	0,074	0,139	0,144		Kupa	0,076	0,129	0,136
Boldva	0,109	0,163	0,170		Ládbesenyő	0,000	0,132	0,130
Borsodszirák	0,108	0,169	0,171		Lak	0,089	0,163	0,178
Csobád	0,079	0,133	0,149		Léh	0,094	0,142	0,143
Damak	0,000	0,115	0,129		Monaj	0,065	0,139	0,148
Detek	0,057	0,119	0,136		Nagykinizs	0,085	0,160	0,144
Edelény	0,110	0,140	0,138		Nyésta	0,055	0,147	0,000
Encs	0,120	0,167	0,161		Nyomár	0,086	0,130	0,146
Fancsal	0,065	0,124	0,141		Rásonysápberencs	0,090	0,143	0,170
Felsődobosza	0,085	0,140	0,163		Selyeb	0,081	0,128	0,166
Felsővadász	0,079	0,150	0,177		Szakácsi	0,057	0,114	0,189
Forró	0,108	0,170	0,190		Szendrőlád	0,106	0,195	0,217
Gadna	0,068	0,169	0,208		Szentistvánbaksa	0,076	0,128	0,127
Gibárt	0,000	0,000	0,149		Szikszó	0,099	0,147	0,149
Halmaj	0,099	0,152	0,171		Tomor	0,079	0,117	0,117
Hangács	0,082	0,127	0,124		Ziliz	0,092	0,149	0,154
Hegymeg	0,080	0,126	0,140					

2. táblázat: A Dél-cserehádi települések humán potenciál értékei

Forrás: Saját szerkesztés

IV. Összegzés

A bevezetőben megfogalmazott kutatási kérdésekre az alábbi válaszokat lehet megfogalmazni: a Dél-cserehádi települések egyharmadában 20 év alatt minimum kétszeresére növekedett a humán potenciál értéke, míg a többi településen is enyhe növekedés volt megfigyelhető (az értékek stagnálás

nem volt számottevően jellemző). A Dél-Csereháton belül a növekedés mértéke 1990-ről 2001-re jóval dinamikusabb volt (összesítve 2,997 százalékpont), mint 2001-ről 2011-re (összesítve 0,611 százalékpont). A Dél-cserehádi térség humán potenciáljának fejlettsége az országos átlaghoz viszonyítva nem mutat jelentős leszakadást. Ugyanakkor a becslés számszaki eredményeit némi fenntartásokkal kell kezelni, tökéletesíteni lehet a részindexek számításához használt minimum és maximum értékek optimalizáltabb változatával, valamint a 60 év felettiekre vonatkoztatott fiatalok aránya is a torzítás irányába mutat. Úgy vélem, hogy a kapott eredmények bizonyos keretek között megállják a helyüket és a térszerkezeti elméletekhez és más kutatók által bizonyított területi változásokhoz jól igazodik.

Irodalom

- BHATNAGAR, R. K. (2002): Constructing the Human Development Index: Effect of the adaptive multi-step formulation of utility function – a research note, *South Asia Economic Journal*, vol 3. issue 2. 253-263.
- CSITE, A. – NÉMETH, N. (2007): Az életminőség területi differenciái Magyarországon: A kistérségi szintű HDI becslés lehetőségei, *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, MTA-KTI 3. szám 1-67.
- FARKAS, M.B. (2012): A korrigált humán fejlettségi mutató kistérségek közötti differenciáltsága Magyarországon, *Területi Statisztika*, 52 (3): 230-249.
- GORZELAK, G. (1996): *The Regional Dimension of Transformation in Central-Europe*, Jessica Kingsley, London
- HUSZ, I. (2001): Az emberi fejlődés indexe, *Szociológiai Szemle* 10(2): 72-83.
- KINCSES, Á. – NAGY, Z. – TÓTH, G. (2012): Európa térszerkezete különböző matematikai modellek tükrében, *Területi Statisztika* 53(2): 148-156.
- KRISTÓF, T. (2003): Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges forgatókönyvei, *Statisztikai Szemle*, 81. évfolyam, 12. szám 1090-1104.
- LIPTÁK, K. (2009): Development or decline? Determination of human development at subregional level with the estimation of HDI, *EU Working Papers* 12 (4): 87-103.
- LIPTÁK, K. (2013): *A globalizáció hatása a regionális foglalkoztatás fejlődésére – kiegyenlítődség vagy leszakadás?* Ph.D. értekezés, Miskolc
- OBÁDOVICS, CS. – KULCSÁR, L. (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon, *Területi Statisztika*, 43. évfolyam, 4. szám 303-322.
- SMAHÓ, M. (2005): *A humán fejlettség regionális dimenziói*, előadásanyag

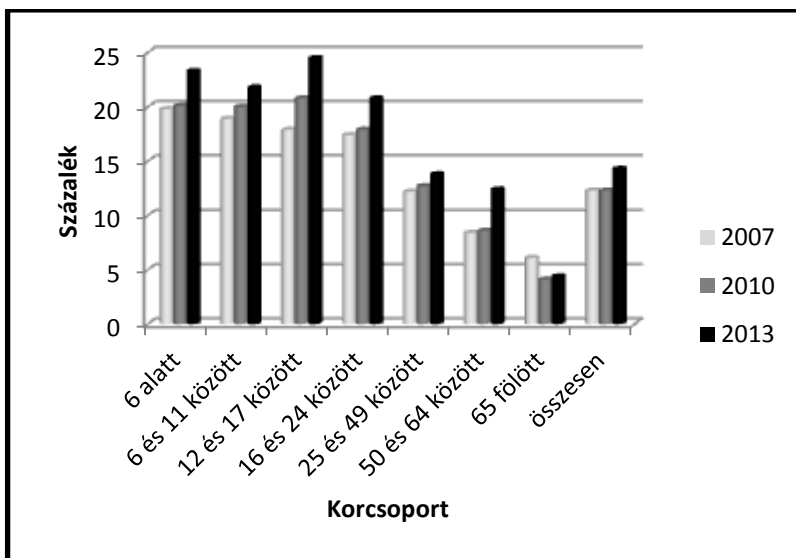
Siposné Nándori Eszter

Gyermekek anyagi szegénysége és jólléte a Szikszói kistérségben

I. Bevezetés

Míg az 1960-as években a népesség legszegényebb korcsoportját az idősek alkották, addig az 1980-as évek végére a gyermekek szegénysége vált az egyik legégetőbb problémává Magyarországon (Andorka 2006). A rendszerváltás után a gyermekszegénység tovább nőtt, ami a családtámogatás keretében igénybe vehető ellátások reálértékének folyamatos csökkenésével hozható összefüggésbe. Ez utóbbi folyamatot számos változás – mint a nagyarányú munkanélküliség megjelenése vagy az infláció felgyorsulásával együtt járó reálbér csökkenés – generálta (Darvas – Tausz 2006). A 2008-ban kezdődött gazdasági válság a szegénységet tovább fokozta, elsősorban a gyermekek körében (1. ábra).

A gyermekek anyagi helyzete és életkörülményeik az őket nevelő családok anyagi helyzetével szoros kapcsolatban állnak, vagyis a gyermekszegénység vizsgálatakor a gyermekes családok anyagi helyzetének és életkörülményeinek vizsgálata szükséges.

1. ábra: Korcsoportonkénti szegénységi ráta Magyarországon, 2007, 2010, 2013 (a szegénységi küszöb a mediánjövedelem 60%-a)

Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés

A probléma kezelése érdekében a magyar Országgyűlés 2007-ben Ferge Zsuzsa vezetésével kidolgozta a „Legyen Jobb a Gyerekeknek” Nemzeti Stratégiát a 2007-2032 közötti időszakra vonatkozóan. A stratégia célja „a gyermekszegénység csökkentése, a gyermekek esélyeinek javítása” (Kiss – Szilvássy 2007), mellyel összhangban az ország 23 leghátrányosabb helyzetű kistérségében működnek kistérségi gyermekesély programok. Ezen programok a TÁMOP 5.2.3 projekt keretében valósulnak meg, és szakmai, valamint módszertani szempontból a TÁMOP 5.2.1. kiemelt projekt segíti ezeket. A programok célja a gyermekek jövőbeli esélyeinek javítása, valamint a generációkon át öröklődő szegénységből való kitörés lehetőségének megteremtése. Ezen célok elérése érdekében először a családok aktuális helyzetének és szükségleteinek megismerésére van szükség, mely a program során kérdőíves adatgyűjtéssel valósul meg. Ezt követően a gyűjtött adatok felhasználásával kerül sor a megfelelő stratégia kidolgozására.

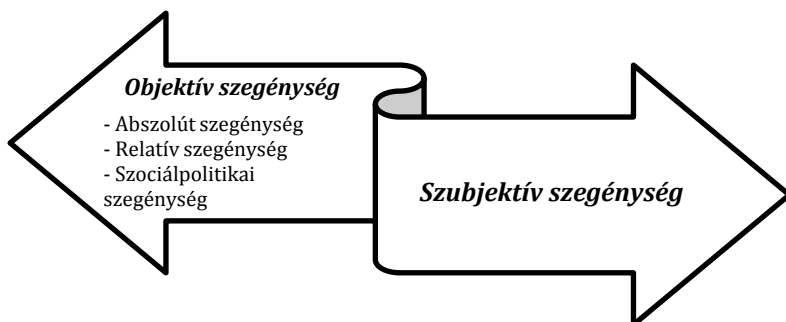
A vizsgált leghátrányosabb helyzetű kistérségek egyikében, a Szikszói kistérségben a gyermekes családok igényeinek, szükségleteinek feltárására

szolgáló adatgyűjtést a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi és Bölcsészettudományi Karának hallgatói végezték. Az adatgyűjtésre 2014. március 31 – április 25. között került sor 256 gyermekes háztartás megkérdezésével. A tanulmány ezen adatbázis alapján mutat be néhány megállapítást a Szikszói kistérség gyermekes családjainak anyagi helyzetéről. Az alábbi három kérdésre keresi a választ:

- 1) Milyen összefüggés van az anyagi helyzet és a szubjektív jóllét érzése között?
- 2) Mely tényezők befolyásolják az anyagi helyzet alakulását?
- 3) Mely tényezők befolyásolják a szubjektív jóllét alakulását?

II. Az anyagi szegénység és a jóllét kapcsolata

Az objektív szegénységkoncepciók, amelyek leggyakrabban a jövedelemszint, vagy egyéb monetáris tényezők (mint a hitelfelvétel vagy az örökség figyelembevételével meghatározott vagyoni helyzet) alapján határozzák meg a szegénységet, nem monetáris tényezőket rendszerint nem vesznek figyelembe, vagyis nem a boldogságon alapulnak. Jogosan merül fel tehát a kérdés, hogy a szegénység objektív és szubjektív értelmezései mennyire szorosan kapcsolódnak össze (2. ábra).

2. ábra: A szegénység különböző értelmezéseinek kapcsolata

Forrás: Saját szerkesztés

Az objektív és szubjektív szegénység kapcsolatát illetően két megközelítés különböztethető meg. A kérdőívezésen alapuló kísérleti megközelítés legfőbb következtetése, hogy a másokhoz viszonyított relatív jövedelmi helyzetünk éppen olyan fontos szerepet játszik a jólétünk szubjektív értékelésében, mint az abszolút jövedelmi helyzet (Carlsson et al. 2007; Johansson-Stenman – Martinsson 2006). Ezzel szemben a szubjektív megközelítés lényege, hogy a szubjektív értékítélet kialakulásában a relatív helyzet fontosabb szerepet játszik, mint az abszolút (Easterlin 1995; Clark et al. 2008). A behaviorista közgazdászok szintén úgy vélik, hogy az egyén saját jólétéről alkotott ítéletét a társadalmi környezet is befolyásolja, vagyis az egyének számára nemcsak az a fontos, hogy magas jövedelmet szerezzenek, hanem az is, hogy az magasabb legyen másokénál (Carlsson et al. 2007).

Amennyiben a relatív jövedelmi helyzet befolyásolja a szegénység és a jólét szubjektív megítélését, a szubjektív jólét javítása az egyenlőtlenségek csökkentésével lehetséges. Amennyiben azonban a szegények túlságosan el vannak foglalta a mindennapi szükségleteik kielégítésével ahhoz, hogy a relatív jövedelmi helyzetüket figyelembe tudják venni, az abszolút szegénység mérséklését célzó gazdaságpolitika segítheti a szubjektív jólét emelkedését. Rendkívül fontos tehát a szegénység objektív és szubjektív értékelése közötti kapcsolat feltárása, mivel a legjobban kidolgozott politikai beavatkozás is

sikertelen lehet, ha figyelmen kívül hagyja a jólét szubjektív megítélését (Fafchamps-Shilpi 2007).

Az Easterlin (1995) paradoxon szerint a gazdagabb emberek boldogabbak, mint a szegényebbek, de egy bizonyos átlagjövedelem-szint fölött (ami 10.000 és 20.000 dollár között van) az átlagjövedelem és a szubjektív jólét között nincs kapcsolat. Mikro szinten azonban az egyének jövedelemszintje és a jólétére vonatkozó szubjektív értékelése között pozitív korreláció tapasztalható (Clark et al. 2008). Easterlinhez (1995) hasonlóan Layard (2003: 17) szintén arra a megállapításra jutott, hogy „amint egy ország egy főre jutó jövedelemszintje meghaladja a 15.000 dollárt, a boldogság átlagos szintje függetlenné válik az egy főre jutó jövedelemtől”. Hasonló következtetésekre jutott Ravallion és Lokshin (2002), valamint Deaton (2010) is.

Az a tény, hogy az objektív és a szubjektív jólét nem mindig esik egybe, azt is jelenti, hogy a gazdaságpolitika középpontjába nem feltétlenül az anyagi jólét (vagyis a GDP) növelését kell állítani, hanem a kormányzati politikának a szubjektív jólét javítására kell törekednie. (Stevenson-Wolfers 2008).

Mára egyértelművé vált, hogy nem a leggazdagabb országokban a legboldogabbak az emberek. A Gallup 2011-ben végzett, 148 országra kiterjedő felmérésében öt kérdés („Kipihentnek érezted magad tegnap?” „Tegnap tisztelettel bántak veled az emberek?” „Sokat neveltél vagy mosolyogtál tegnap?” „Tanultál vagy csináltál valami érdekeset tegnap?” „Az alábbi érzelmeket sokat tapasztaltad tegnap: öröm, fizikai fájdalom, aggodalom, szomorúság, stressz, harag?”) alapján vizsgálták a pozitív érzelmek meglétét, illetve hiányát. A felmérés alapján a legboldogabb országok Latin-Amerikában találhatók, míg a legtöbb negatív érzelem a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiban élőket jellemzi. (Clifton 2012)

A 2009-2011 között végzett boldogság-felmérések adatainak összesítésével meghatározható a világ 151 országának boldogság-rangsora, melynek élén a Fülöp-szigetek, El Salvador, Bahrein és Omán állnak, míg a „legboldogtalanabb” országok közé az egyébként relatíve magas egy főre jutó GDP-vel rendelkező Szingapúr. Ezt követi Georgia, Litvánia és Oroszország.

A boldogság-érzet és az egy főre jutó GDP alapján meghatározott rangsorokban elfoglalt helyzet alapján megállapítható, hogy a legboldogabb országokban (a Fülöp-szigeteken és El Salvadorban) a gazdasági teljesítmény rendkívül alacsony, míg a legboldogtalanabb Szingapúr GDP-je világviszonylatban is magas. A legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező

Luxemburg a boldogság-érzet alapján csupán a 39. helyet foglalja el az országok sorában.

III. A szegénység indikátorai

A monetáris tényezők mellett számos más tényező okozhat szegénységet. A kutatók egyre nagyon hangsúlyt fektetnek a nem-monetáris tényezők szegénységre gyakorolt hatásának vizsgálatára. (Gábos – Szívós 2004) Ilyen értelemben a szegénység és a társadalmi kirekesztettség komplex értelemben kerül meghatározásra. Kirekesztettnek, azaz depriváltak lehet tekinteni azokat, akik több szempontból is hátrányos helyzetben vannak, tehát esetükben a hátrányok halmozottan fordulnak elő. A halmozott szegénység és a társadalmi kirekesztettség azonban nem teljesen azonos fogalmak. A halmozott szegénység esetén elsősorban a végeredményen, tehát bizonyos javaktól és szolgáltatásoktól való megfosztottságon, kirekesztettség esetén pedig inkább a szegénységhez vezető folyamatokon van a hangsúly (Havasi 2002). A komplexebb szemléletmód azért lényeges, mert a depriváció sokkal nagyobb arányú, ha több dimenziót egyidejűleg veszünk figyelembe, mint ha a szegénységet pusztán az alacsony jövedelem alapján határoznánk meg. (Bokor 1987)

A társadalmi kirekesztettség komplex elemzésére a társadalmi indikátorok segítségével nyílik lehetőség (Bukodi 2001). A társadalmi indikátoroknak alapvetően két céljuk van: a társadalmi változások felmérése, valamint a társadalmi jólét mérése és leírása (Noll 1998). A társadalmi kirekesztettség számos indikátor segítségével jellemezhető.

Az Európai Unión belül a társadalmi kirekesztettség mérhetősége érdekében a Social Protection Committee 2001-ben olyan részletes jelzőszámokat, társadalmi indikátorokat határozott meg, amelyek az országok közötti összehasonlítást lehetővé teszik (Lelkes 2003). A kidolgozott elsődleges és másodlagos mutatók használata valamennyi tagországban kívánatos, míg a harmadlagos mutatók olyan társadalmi indikátorok, melyek ország specifikus tényezők szerepeltetését teszik lehetővé (Szívós 2005). Az elsődleges indikátorok a szegénység legfontosabb területeire vonatkoznak, így tartalmazzák az anyagi nélkülözésre, az elégtelen iskolázottságra, a termelő tevékenység hiányára és a nem megfelelő egészségi állapotra vonatkozó indikátorokat (Lelkes 2003). A másodlagos indikátorok az elsődlegeseket

támasztják alá, illetve további problémákra hívják fel a figyelmet (Szívós 2005). Az indikátorok listája azonban nem végleges, és nem is teljes. Számos közülük átalakításra szorul annak érdekében, hogy a gyakorlatban is alkalmazható legyen, mások, mint többek között a lakáshelyzet, nem is szerepelnek az indikátorok között (Lelkes 2003).

- (1) A svéd „erőforrás-alapú” megközelítés szerint a társadalmi kirekesztettség helyzetelemzése négy dimenzió mentén végezhető el. Ezek a következők:
 - (a) demográfiai szempontok (nem, életkor, családtípus) szerint;
 - (b) társadalmi osztály (foglalkozás, ágazatok közötti megoszlás) alapján;
 - (c) társadalmilag veszélyeztetett csoportok (pályakezdekők, tartós munkanélküliek, alulképzettek) vizsgálata;
 - (d) regionális elemzés (Bukodi 2001).
- (2) Az életminőség megközelítés ezzel szemben a jólétnek nemcsak az objektív mérőszámaira koncentrál, hanem a szubjektív tényezőknek is fontos szerepet tulajdonít. Ebben az értelemben deprivációról akkor beszélünk, ha az egyén objektív és szubjektív jóléte sem megfelelő (Bukodi 2001). Az életminőség megközelítés indikátorait többek között a német társadalmiindikátor-rendszer¹ tartalmazza.
- (3) Az ENSZ Statisztikai Bizottsága az életkörülményekre vonatkozó társadalmi jelenségek komponensekre bontására tett javaslatot 1954-ben, és az angol társadalmiindikátor-rendszer² már ennek megfelelően került kidolgozásra.
- (4) Gábos András és Szívós Péter (2002) kutatásában, melyben a szegénység objektív meghatározóit keresték,³ a munkaerő-piaci státusz, az iskolázottság, a területi jellemzők és a demográfiai faktorkok bizonyultak a jövedelmi szegénység kockázatának mértékét befolyásoló tényezőknek.

¹ Ezek az indikátorok a következők: népesedés; társadalmi-gazdasági státusz; munkaerő-piaci helyzet; jövedelem, jövedelemeloszlás; javak és szolgáltatások kínálata és fogyasztása; közlekedés; lakáshelyzet; egészségi állapot, egészségügy; oktatás, iskolázottság; társadalmi kapcsolatok; környezetvédelem; közbiztonság, kriminalitás; szabadidő, médiafogyasztás.

² Az ENSZ által javasolt indikátorok a következők: népesedés; háztartások és családok; iskolázottság; munkaerőpiac; anyagi jólét; lakossági kiadások; egészség; társadalmi védőháló; közbiztonság; lakáskörülmények; környezet; közlekedés; életstílus.

³ Kiindulási modelljükben a háztartásfő életkora; iskolai végzettsége; munkanélkülisége, inaktivitása; etnikai származása; a lakóhely típusa; és a háztartáslélekszám szerepelt.

IV. Az anyagi helyzet és a szubjektív jóllét kapcsolata a Szikszói kistérségben

Mivel a Szikszói kistérségben az egy főre jutó jövedelemszint 15.000 dollár alatt van, az Easterlin-paradoxon alapján kiinduló hipotézisem, hogy az átlagos jövedelemszint és a boldogság átlagos szintje között pozitív korreláció tapasztalható.

Az anyagi helyzet a háztartás havi nettó jövedelmével, a szubjektív jóllét pedig a háztartásfő jóllétével mérhető. Ez utóbbi változó értékei az alábbi kérdésekre adott válaszok átlagolásával kerültek kiszámításra:

Az elmúlt 4 hétben milyen gyakran érezte

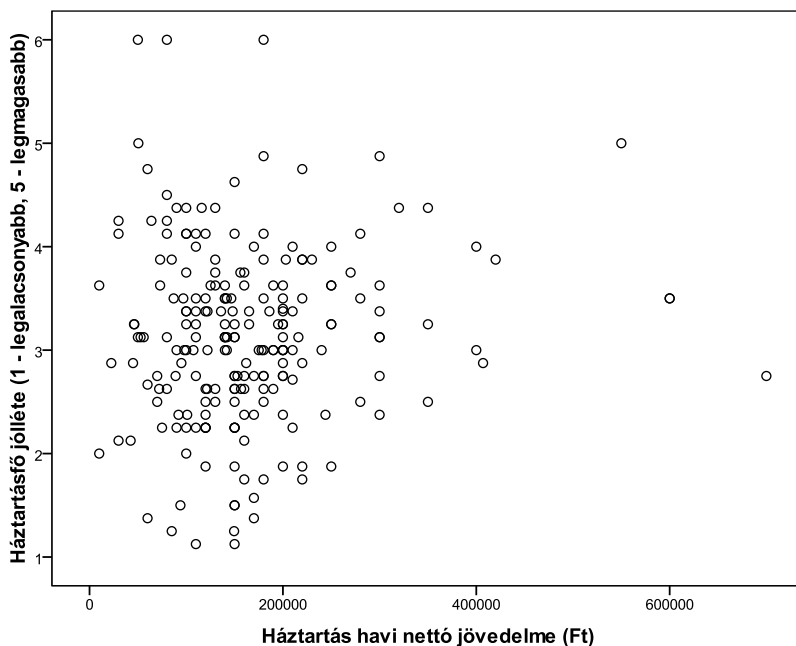
- a) azt, hogy tele van életerővel? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- b) azt, hogy nagyon ideges? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- c) azt, hogy annyira letört, hogy semmi sem tudja felvidítani? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- d) nyugodtnak és békésnek magát? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- e) azt, hogy tele van energiával? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- f) szomorúnak és kedvetlennek magát? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- g) azt, hogy kimerült? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- h) boldognak magát? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT
- i) azt, hogy fáradt? 1- állandóan, 2- gyakran, 3- időnként, 4- ritkán, 5- soha, 9-NT

Az eredményváltozó értékeinek kiszámításához a *b, c, f, g* és *i* kérdések skálázását megfordítottam úgy, hogy *1* jelölje a *soha* és *5* az *állandóan* válaszokat. Az így kapott válaszok átlagolásával kapott értékekre igaz az, hogy *1* jelöli a legalacsonyabb jóllétet és *5* a legmagasabbat.

Ezen változó és a havi nettó jövedelem közötti kapcsolatot a 3. ábra szemlélteti. A két változó közötti korrelációs együttható értéke 0,116, ami – csakúgy, mint az ábra – a két változó közötti nagyon gyenge kapcsolatra,

szinte függetlenségre utal. Ez azt jelenti, hogy a kiinduló hipotézisemet el kell vetni.

A havi nettó jövedelem alapján meghatározható a gyermekes családok szegénységi rátája. Ehhez a 2013. évi létminimum értékeket veszem alapul, mivel a 2014. évre azokat a KSH még nem publikálta. Minden háztartás esetén azt a létminimumértéket veszem figyelembe, amelyet a KSH az adott háztartás létszámnagyságához meghatározott. Ez alapján a Szikszói kistérség gyermekes családjainak szegénységi rátája 81,7%, ami jelentős mértékben meghaladja az országos átlagot.

3. ábra Az anyagi szegénység és a jóllét közötti kapcsolat a Szikszói kistérségben

Forrás: saját szerkesztés

IV. 1. Az anyagi szegénységet befolyásoló tényezők

A fent bemutatott elméletek alapján az anyagi szegénység meghatározói között az alábbi tényezők szerepét vizsgálom:

- x_1 : gyerekek száma
- x_2 : egészségi állapot (1 – kiegyensúlyozottan jó, 2 – változó, de inkább jónak mondható, 3 – változó, nem kielégítő, 4 – inkább rossz, 9 – nem tudja)
- x_3 : roma származás (1 – nem roma, 2 – roma)
- x_4 : legmagasabb befejezett iskolai végzettség (0 – általános iskolás korú, vagy még nem iskolás korú, 1 – kevesebb, mint 8 általános, 2 – 8 általános, 3 – szakmunkásképző; szakképzés, érettségi nélkül, 4 – szakközépiskolai érettségi; szakképzést követő érettségi, 5 – gimnáziumi érettségi, 6 – érettségit követő, nem felsőfokú szakképzés, technikum, 7 – felsőfokú szakképzés, felsőfokú technikum, 8 – főiskola, 9 – egyetem)
- x_5 : megkérdezett munkaerő-piaci helyzete (1 – foglalkoztatott, 2 – munkanélküli, 3 – nyugdíjas, 4 – inaktív)

A háztartás havi nettó jövedelmét (y) befolyásoló tényezők meghatározása többváltozós regresszió-számítás segítségével történik, a változók értékeinek természetes alapú logaritmusának felhasználásával. SPSS 19.0 segítségével, a legkisebb négyzetek módszerével, backward módszer alkalmazásával határozom meg az optimális regresszió-függvényt. A számítás eredményeit az 1. táblázat foglalja össze.

Megállapítható, hogy a Szikszói kistérségben a gyermekes családok jövedelmi helyzetét csupán a legmagasabb befejezett iskolai végzettség befolyásolja szignifikánsan. Ennek emelkedése a becslés alapján növeli a család átlagjövedelmét.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁI

Bevont magyarázó változók	1 lépés		2 lépés		3. lépés		4. lépés		5. lépés	
	parciális koefficiens (t érték)	szign (VIF)	parciális koefficiens (t érték)	szign (VIF)	parciális koefficiens (t érték)	szign (VIF)	parciális koefficiens (t érték)	szign (VIF)	parciális koefficiens (t érték)	szign (VIF)
konstans	11,529 (56,11)	0,000	11,561 (75,54)	0,000	11,544 (81,69)	0,000	11,567 (89,41)	0,000	11,517 (113,70)	0,000
gyerek-szám	0,024 (0,23)	0,815 (1,47)	-	-	-	-	-	-	-	-
egészségi állapot	-0,063 (-0,57)	0,566 (1,09)	-0,058 (-0,54)	0,589 (1,05)	-0,059 (-0,55)	0,580 (1,05)	-0,065 (-0,62)	0,536 (1,03)	-	-
roma származás	-0,054 (-0,30)	0,764 (1,11)	-0,054 (-0,30)	0,765 (1,11)	-	-	-	-	-	-
iskolai végzettség	0,360 (3,07)	0,003 (1,65)	0,346 (3,42)	0,001 (1,24)	0,355 (3,67)	0,000 (1,14)	0,342 (3,74)	0,000 (1,03)	0,352 (3,92)	0,000 (1,00)
munkaerő- piaci helyzet	0,051 (0,37)	0,709 (1,17)	0,047 (0,34)	0,729 (1,15)	0,054 (0,41)	0,681 (1,11)	-	-	-	-

4. táblázat: A háztartás havi nettó jövedelmét befolyásoló tényezők meghatározása regresszió-számítással

Megjegyzés: szign = szignifikancia-szint

FORRÁS: saját számítás

A többváltozós regresszió számítás eredményei csak akkor fogadhatók el, ha a szükséges feltételek teljesülnek. Így azok tesztelése szükséges. A változókra vonatkozó feltételek:

- A magyarázó változók és az eredményváltozó kapcsolatát legjobban lineáris trenddel lehet leírni. A többszörös determinációs együtthatók értékei alátámasztják a feltétel teljesülését.
- Nincs káros multikollinearitás, vagyis a magyarázó változók egymástól függetlenek. Ezen feltétel tesztelése a VIF mutató segítségével lehetséges, melynek 5-nél nagyobb értéke káros multikollinearitást jelez. Az 1. táblázatban szereplő VIF értékek alapján megállapítható, hogy egyik magyarázó változó esetén sincs káros multikollinearitás.
- A hibatagokra vonatkozó feltételek:
- Normális eloszlást követnek, amely feltétel teljesülése a Kolmogorov-Smirnov teszttel vizsgálható. Mivel a teszt szignifikancia-szintje 8,1% (2. táblázat), 5%-os szignifikancia-szinten elfogadható az a hipotézis, miszerint a hibatag normális eloszlást követ.

	Havi nettó jövedelem esetén	Háztartásfő jövéte esetén
Kolmogorov-Smirnov teszt	1,266	1,127
Szignifikancia	0,081	0,158

5. táblázat: Kolmogorov-Smirnov teszt eredménye

Forrás: saját számítás

- A hibatagok varianciája állandó. Az értékek logaritmizálása biztosítja ezen feltétel teljesülését.
- A hibatagok várható értéke nulla. A feltétel teljesülését a legkisebb négyzetek módszere biztosítja.
- A hibatagok nem korrelálnak egymással, sem a magyarázó változókkal. Mivel a felhasznált adatok azonos időpontból származnak, az autokorreláció nem jelent problémát.

IV. 2. A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezőket az előzőekhez hasonlóan az alábbi változók bevonásával vizsgálom:

- y: háztartásfő jólléte (1 – leginkább boldogtalan, 5 – leginkább boldog).
- x1: gyerekek száma
- x2: egészségi állapot (1 – kiegyensúlyozottan jó, 2 – változó, de inkább jónak mondható, 3 – változó, nem kielégítő, 4 – inkább rossz, 9 – nem tudja)
- x3: roma származás (1 – nem roma, 2 – roma)
- x4: legmagasabb befejezett iskolai végzettség (0 – általános iskolás korú, vagy még nem iskolás korú, 1 – kevesebb, mint 8 általános, 2 – 8 általános, 3 – szakmunkásképző; szakképzés, érettségi nélkül, 4 – szakközépiskolai érettségi; szakképzést követő érettségi, 5 – gimnáziumi érettségi, 6 – érettségit követő, nem felsőfokú szakképzés, technikum, 7 – felsőfokú szakképzés, felsőfokú technikum, 8 – főiskola, 9 – egyetem)
- x5: megkérdezett munkaerő-piaci helyzete (1 – foglalkoztatott, 2 – munkanélküli, 3 – nyugdíjas, 4 – inaktív)

A háztartásfő jóllétét befolyásoló tényezők meghatározása szintén többváltozós regressziószámítás segítségével történik, a változók értékeinek természetes alapú logaritmusának felhasználásával. SPSS 19.0 segítségével, a legkisebb négyzetek módszerével, backward módszer alkalmazásával határozom meg az optimális regresszió-függvényt.

A feltételek teljesülése hasonló módon vizsgálható, mint az előző esetben. A káros multikollinearitás hiányát a VIF mutatók értékei a 3. táblázatban, a normális eloszlást a Kolmogorov-Smirnov teszt eredménye a 2. táblázatban mutatja. A többszörös determinációs együttható ez esetben is alátámasztja a lineáris kapcsolat meglétét.

Megállapítható, hogy a Szikszói kistérségben a gyermekes családoknál a szubjektív jóllétet az egészségi állapot és a roma származás befolyásolja szignifikánsan (3. táblázat). Az egészségi állapot romlása csökkenti a szubjektív jóllétet, míg a roma származás szintén szignifikánsan alacsonyabb szubjektív jóllétet jár együtt, mint a nem roma származás a becslés alapján.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁI

Bevon- magyarázó változók	1. lépés		2. lépés		3. lépés		4. lépés	
	parciális koefficiens (t-érték)	szignifi- kancia (VIF)	parciális koefficiens (t-érték)	szignifi- kancia (VIF)	parciális koefficiens (t-érték)	szignifi- kancia (VIF)	parciális koefficiens (t-érték)	szignifi- kancia (VIF)
konstans	1,333 (12,719)	0,000	1,297 (16,368)	0,000	1,269 (30,037)	0,000	1,263 (31,228)	0,000
gyerek- szám	-0,027 (-0,532)	0,595 (1,346)	-	-	-	-	-	-
egészségi állapot	-0,248 (-4,479)	0,000 (1,102)	-0,252 (-4,604)	0,000 (1,082)	-0,246 (-4,649)	0,000 (1,025)	-0,244 (-4,636)	0,000 (1,020)
roma származás	-0,187 (-2,039)	0,044 (1,153)	-0,187 (-2,045)	0,043 (1,153)	-0,174 (-2,028)	0,045 (1,031)	-0,170 (-1,989)	0,049 (1,020)
iskolai végzettség	-0,034 (-0,603)	0,547 (1,585)	-0,021 (-0,412)	0,681 (1,278)	-	-	-	-
munkaerő- piaci helyzet	-0,049 (-0,691)	0,491 (1,152)	-0,044 (-0,634)	0,527 (1,135)	-0,035 (-0,531)	0,596 (1,018)	-	-

6. táblázat: A háztartásfő boldogság érzetét befolyásoló tényezők meghatározása regresszió-számítással

Forrás: saját számítás

V. Összegzés

A Szikszói kistérségben élők helyzetének vizsgálata során megállapításra került, hogy a szegénység rendkívül nagyarányú a gyermekes családok körében. A jövedelemszint és a szubjektív jóllét között nagyon gyenge a kapcsolat, vagyis a boldogságérzet független az anyagi helyzettől. Előbbit az egészségi állapot és a roma származás befolyásolja, vagyis egyrészt minél rosszabbnak ítéli meg a háztartásfő a saját egészségi állapotát, annál alacsonyabb a jólléte, másrészt pedig a magukat romának vallók jólléte szignifikánsan alacsonyabb a nem romákétól. A jóllét növeléséhez tehát az egészségi állapot javítására lenne szükség, másrészt célzott programok kellenének a roma lakosság támogatására.

A jövedelemszint alakulását az iskolai végzettség befolyásolja, vagyis az anyagi szegénységből való kitörés magasabb iskolai végzettséggel lehetséges. A térségben élő családok anyagi helyzetének javításához tehát a gyermekek oktatásban való minél szélesebb körű részvételét kellene segíteni.

Irodalom

- ANDORKA Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: OSIRIS TANKÖNYVEK
- BOKOR Ágnes (1987): *Szegénység a mai Magyarországon*. Budapest: MAGVETŐ KIADÓ
- BUKODI Erzsébet (2001): Társadalmi jelzőszámok – elméletek és megközelítések. *Szociológiai Szemle*, 11 (2) 35-57.
- CARLSSON Fredrik - JOHANSSON-STENMAN - OLOF – MARTINSSON, Peter (2007): Do you enjoy having more than others? Survey evidence of positional goods. *Economica*, 74: 586–98.
- CLARK, Andrew E., FRIJTERS, Paul – SHIELDS, Michael A. (2008): Relative income, happiness and utility: an explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46: 95–144.
- CLIFTON, Jon (2012): Latin Americans most positive in the world. <http://www.gallup.com/poll/159254/latin-americans-positive-world.aspx#1>
Utolsó letöltés: 2014. november 13.
- DARVAS Ágnes – TAUSZ Katalin (2006): *Gyermekszegénység*. Budapest: Demos Magyarország
- DEATON, Angus (2010): Price indexes, inequality, and the measurement of world poverty. *American Economic Review*, 100: 5-34.

- EASTERLIN, Richard Ainley (1995): Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 27: 35–47.
- FAFCHAMPS, Marcel – SHILPI, Forhad (2008): Subjective welfare, isolation, and relative consumption. *Journal of Development Economics*, 86: 43–60.
- GÁBOS András – SZIVÓS Péter (2002): A jövedelmi szegénység alakulása, a gyermekes családok helyzete. In *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI, 42–59.
- GÁBOS András – SZIVÓS Péter (2004): Szegénység Magyarországon az EU-csatlakozás küszöbén. In *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI, 96–117.
- HAVASI Éva (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 12 (4): 51–71.
- JOHANSSON-STENMAN - OLOF – MARTINSSON, Peter (2006): Honestly, why are you driving a BMW? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 60: 129–46.
- KISS Péter – SZILVÁSY György (2007): Az Országgyűlés határozata a „Legyen Jobb a Gyerekeknek” Nemzeti Stratégiáról, 2007-2032. Budapest.
- LELKES Orsolya (2003): „Kinn is vagyok, benn is vagyok...” A társadalmi kirekesztettség mérése az Európai Unióban és Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 13 (4): 88–106.
- Noll, HEINZ-HERBERT (1998): Social Indicators and Social Reporting: The International Experience.
http://www.gesis.org/fileadmin/upload/institut/wiss_arbeitsbereiche/soz_indikatoren/Publikationen/isscnoll.pdf, Utolsó letöltés: 2014. november 13.
- RAVALLION, Martin - LOKSHIN, Michael (2002): Self-rated economic welfare in Russia. *European Economic Review*, 46: 1453–1473.
- STEVENSON, Betsey – WOLFERS, Justin (2008): Economic growth and subjective well-being: reassessing the Easterlin paradox. *ER Working Paper Series*14282.
- SZIVÓS Péter (2005): *Laekeni indikátorok*. Budapest: „METOD” MŰHELY

Kocsis Andrea Alexandra

Jövedelemszerzési lehetőségek a Dél-Csereháton

I. Bevezetés

Magyarországon egyre nagyobb gazdasági és szociális problémát jelent az elszegényedés, amely elsősorban a falvakban, valamint Magyarország keleti régiójában jellemző. A dél-csereháti térségben a lakosság nagy része szegénységben, sőt mélyszegénységben él. Lakosságának jelentős hányada roma.

Állandó probléma a munkanélküliség, az iskolázatlanság és a bűnözés. Ezért, akik megtehetik, elköltöznek, hátra pedig csak a még nagyobb szegénység marad. A családoknak sokszor buszjegyre sem telik, hogy boltba, piacra, esetleg az orvoshoz menjenek, nemhogy gyermekeik mindennapi utaztatását finanszírozzák a közeli iskolákba.

Magyarországon rengeteg program, stratégia és támogatás született az elszegényedett térségek felzárkóztatására, a szegénység leküzdésére. Ezeknek a fő céljai: (1) jelentősen csökkenteni a szegénységben élők arányát; (2) olyan szélsőségek felszámolása, mint a kirekesztettség, valamint a mélyszegénység; (3) azon mechanizmusok és intézmények felszámolása, amelyek újrateremtik a szegénységet. (MTA Gyerekszegénység Elleni Program)

Kutatásom során fel kívántam tární, hogy a fenti szociális problémák milyen szinten érintik a Dél-csereháti térséget, képet akartam kapni a térség szegénységi mértékéről és a lakosság jövedelemszerzési lehetőségeiről. Jelen tanulmányomat 256 kérdőív felhasználásával készítettem, amely a TÁMOP 5.2.3 pályázat: komplex kistérségi gyerekesély programok 23 LHH kistérségben program keretén belül valósult meg (2014), Ferge Zsuzsa, Legyen Jobb a Gyerekeknek! Nemzeti Stratégia 2007-2032 (Ogy47/2007. V. 31.) céljaival összhangban (2007). Ezen kívül, személyes interjúk és tapasztalatok segítették munkám létrejöttét.

A kérdőívekből származó adatok nem teljesen reprezentatívak, egyrészt azért, mert a tervezett 356 helyett csupán 256 háztartás egyezett bele a kérdőív kitöltésébe, másrészt a mintában csak gyermekes családok szerepelnek. Ezért az ebből származó adatokból túlzott következtetéseket nem vonhatunk le, de az érintett térség általános helyzetképének bemutatására mindenképpen alkalmasak. A kérdőívekből származó statisztikák 2014-es adatokat közölnek.

II. A szegénység fokozatai, típusai

„A szegénység fogalma a tudományos életben is többféle tartalommal bír. Az elemzők egy része a szegénységet leszűkítve vizsgálja, és jövedelmi illetve anyagi szegénységről beszél. A II. világháború után Magyarországon sem a szegény kifejezést használták, hanem többszörösen hátrányos helyzetről illetve deprivációról beszéltek. A szegénységnek nincs mindenki számára elfogadott, örökérvényű definíciója.” (Havasi 2001)

A szegénység tehát egy olyan elvont fogalom, ami negatív tartalommal bír, és többféle szempontból megközelíthető. Sokszor előfordul az az eset, hogy valakit szegénynek tartunk, azonban az érintett személy nem tartja magát szegénynek, és fordítva.

Mivel a szegénység fogalma nem egyértelmű, nem egyértelműen besorolható az sem, ki szegény, ill. hátrányos helyzetű, és ki nem:

A dél-csereháti térségben megkérdezettek 81,02%-ának 50 000 Ft, 60,65%-ának 35 000 Ft, és 9,72%-ának 10 000 Ft alatti az egy főre jutó jövedelme, ennek ellenére a megkérdezettek csupán 21,46%-a vallja magát teljes mértékben szegénynek.

Az Eurostat a hátrányos helyzetűeket három kategóriába sorolja: (a) jövedelmi szegénységben élők; (b) rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők; (c) anyagi deprivációban élők.

A szegénység mérésére használt indikátor szerint szegénynek tekintjük mindazokat, akik legalább az egyik kategóriába besorolható. (Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia 2012)

Terepmunkán szerzett tapasztalatom alapján a szegénységet az alábbi négy kategóriában vizsgálom:

- szegénységben élők

- mélyszegénységben élők
- tisztességes szegények
- agresszív szegények

II. 1. Szegénység és mélyszegénység

Szegénynek tekintem azokat a személyeket, illetve családokat, akik a társadalom által elfogadott jóléti szint minimuma alatt élnek. (Durst 2007) A mélyszegénység megértéséhez előbb definiálnunk kell a létminimum fogalmát is. Gazdasági megfogalmazásban „a létminimum olyan absztrakt modellre és számításra épülő mutató, amely az ország általános szegénységének jellemzésében és leírásában nyerhet értelmet. (Krémer 1993)

A mélyszegénység a szegénység egy szélsőséges alfaja. Ezen elsősorban azt a jelenséget értik a szakemberek, amikor valaki vagy valakik tartósan a létminimum szintje alatt élnek, és szinte esélyük sincs arra, hogy ebből a helyzetből, önerőből kilépjenek.

A szegény családok a rendelkezésre álló jövedelmet jól beosztva, biztosítani tudják maguk számára az alapvető élelmiszereket, és az egyéb alapvető kiadásokat, de a nem alapvető szükségletek kielégítésére szánt javak megvásárlására már nincs anyagi forrásuk. Míg a mélyszegénységben élők az alapvető emberi szükségleteket kielégítő termékeket illetve szolgáltatásokat sem tudják maguk, illetve családjuk számára biztosítani. Mint például a mindennapi élelmiszer, általános ruházkodás, vagy a fűtés.

A szegénység és mélyszegénység a dél-csereháti térségben földrajzilag is jól elkülöníthető. Míg a szegény háztartások a falu egész területén megtalálhatóak, a mélyszegény családok a falu „gettós” részén, a többi háztól elkülönülve, egymás szomszédságában élnek. Így ezen többszörösen hátrányos helyzetű emberek elsősorban és főleg egymással szocializálódnak, ami még jobban visszaveti a kitörési esélyeket.

A szegény falvak általános képe rendezett és tiszta, annak ellenére, hogy szinte mindegyik háznak, portának már hosszú évek óta időszerű lenne a felújítása. A gettós területeken azonban a mélyszegénységben élők sok esetben egyszobás, dombokba vájt vályogházakban élnek.

„Hogy szegénynek tartom-e magam? Hát igen. A gyógyszeremet se tudom kiváltani. A tető is már évek óta ázik be. De mondjuk, legalább van tető a fejünk felett. Ő igen, odafent elég rossz a helyzet, ahogy messziről látom. Bár még nem mertem oda felmenni soha.” (idős nő, Alsóvadász, 2014)

Célzott arra az „elgettósodott” falurészre, ahol a mélyszegénységben élők sokszor egy odúban akár hatan is élnek. Ilyen és efféle területi elkülönülések a térség minden falujában és városában megfigyelhető.

„Segélyosztáskor alig merünk kimenni az utcára. A gyerekeket akkor ki sem engedem. Mert akkor mind lejönnek fentről.”
(kétgyermekes nő, Alsóvadász, 2014)

A mélyszegénységben élők nem csupán területileg, de társadalmilag is teljesen elkülönülnek a lakosság többi részétől, akik elzárkózó magatartást mutatnak feléjük, és ez a kirekesztettség az iskolákban is világosan kitűnik. Sokan a mélyszegénységből származó általános iskolai gyerekek miatt inkább egy távolabbi iskolába járatják a gyermekeiket.

Ez a területi és társadalmi elkülönülés generációról generációra egyre erősebb mértékben vezet a szegények erősödő kirekesztettsége felé. A társadalmi integráció valós kezdeti megoldása lehetne a szegénység leküzdésének, azonban a valóságban ennek a tényezőnek nehezen befolyásolható akadálya van, amely nem más, mint az érintett emberek hozzáállásának változtatása.

II. 2. Tisztes és agresszív szegények

Tisztes szegények azok, akik elfogadható lakáskörülmények között, de alacsony jövedelmi szinten élnek (Pusztai Szilvia 2011). A tisztességes szegények igyekeznek kihasználni a nekik nyújtott lehetőségeket, művelik kertjeiket, igyekeznek taníttatni gyermekeiket, és ésszerűen próbálják beosztani rendelkezésre álló jövedelmüket.

A szélsőségesen kiszolgáltatott, végtelenül gyámoltalan helyzetben lévők gyakran felöltik mások és önmaguk ellen irányuló agresszív számos formáját. (Váradi 2008) Ezekben a családokban a gyerekek lógnak az iskolából, és amint lehet be is fejezik tanulmányaikat. A lányok fiatalon, már 15 éves kortól gyermeket vállalnak. Az önkormányzatok hetente osztják nekik a segélyt, ugyanis képtelenek beosztani a pénzt.

Általában ezen kategórián belül találjuk az agresszív szegényeket is, akik megélhetési problémáikat lopással, bűnözéssel, erőszakkal és fenyegetéssel igyekeznek enyhíteni.

„Nem kapunk mink fát. Hát most nem tudom mi lesz télen. Régen hoztuk el máshonnan a fát. De már nem. Mert amint szerünk, a szomszéd rögtön ellopja.” (ötgyermekes férfi, Alsóvadász, 2014)

Nyilatkozta egy „gettós” területen élő férfi. Hozzátette, hogy sokan rászorulnak itt a lopásra, az egyébként „jó” emberek is, mert nincs más

lehetőségük. A lopás elsősorban olyan termékek felé irányul, amelyek az alapvető emberi szükségletek kielégítésére szükségesek, mint az élelmiszer vagy a fa. Az agresszív szegénységet sokszor a szegénység okozta körülmények kényszerítik ki. Egyesek nem látnak más esélyt problémájuk leküzdésében és így kerülnek be az agresszív szegénység kategóriájába.

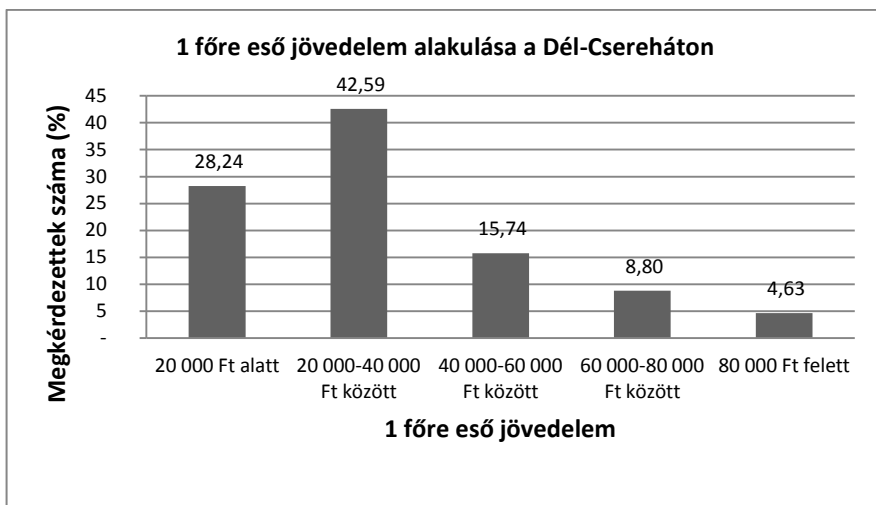
„Hozzánk már sokszor betörtek. Az a baj, hogy közel lakunk hozzájuk. Tudja a telepi cigányokhoz. Sokukat letartóztatták már sokszor, és a lakhelyüket csupán maximum 200 méterrel hagyhatják el, különben megint beviszik őket. És mi sajnos ebbe a kerületbe pont beleesünk. Veszélyesek, az unokámat ki sem merem engedni egyedül az utcára, pedig itt lakunk a főutcán, és már ő is idősebb.” (unokáját nevelő asszony, Alsóvadász, 2014)

Az agresszív szegények legtöbb esetben a mélyszegények közül kerülnek ki, ezzel tovább súlyosbítva a kirekesztettségüket, hiszen így a társadalom egyre kevésbé hajlamosabb az el- illetve befogadásukra.

III. A szegénység gazdasági vonatkozásai

2013-ban a havi létminimum értéke egyfős háztartás esetén 87.500 Ft. A legalacsonyabb létminimum értéket egy 3 felnőtt és 4 gyermek által alkotott háztartásban határozták meg, ami pedig 55.631 Ft. (ksh.hu) Ez szemben áll azzal, hogy Magyarországon a nettó minimálbér 66.000 Ft. A Központi Statisztikai Hivatal nem közöl adatokat arról, hogy Magyarországon mennyien élnek a létminimum szintje alatt, de az előbbi két adatot összevetve az eredmények nem lehetnek biztatóak.

A dél-csereháti térségben a lakosság nagy részének az 1 főre eső jövedelme nem éri el a létminimum szintjét, sőt a minimálbért sem.

1. ábra: 1 főre eső jövedelem alakulása a Dél-Cserehát

Forrás: saját szerkesztés TÁMOP5.2.3. alapján

A bevételek alapján a családok kevesebb, mint 5%-a haladja meg a 80 000 Ft-os egy főre eső jövedelmét, a megkérdezettek közel 70%-a 40 000 Ft alatti jövedelemtől számolt be. Ezek a háztartások nem járulnak és nem is tudnának hozzájárulni az ország adósságának csökkentéséhez. Éppen ellenkezőleg! Ezek a háztartások legtöbb esetben csak és kizárólag állami segítséggel és támogatással tudják magukat fenntartani.

A dél-cserehádi térségben nem csupán az alacsony minimálbér miatt magas a szegénység, hanem a magas munkanélküliség miatt is. A térségben megkérdezettek 14,03%-a vallja magát teljesen munkanélkülinek, vagyis akik az elmúlt egy évben semmilyen olyan tevékenységet nem végeztek, amelyből jövedelmük származott volna.

Ilyen eredmények után felmerül a kérdés, az itt élő emberek miből tartják fent magukat? Honnan származik az a kevés jövedelmük?

III. 1. Alkalmazottak, vállalkozók

A vizsgált térségben az aktív korúak között kevesen vannak azok, akiknek a jövedelmük állandóan bejelentett munkából származna. A megkérdezettek csupán 31,66%-a vallotta, hogy rendszeres munkahelye van. Azonban még ez is egy túlzott szám. Sokan ezen emberek közül operátorként, vagy összeszerelőként dolgoznak a soron, a közelebbi multinacionális vállalatoknál. Bejelentve azonban nem ott, hanem a munkaközvetítőknél vannak, aminek az a következménye, hogy az emberek egyik pillanatról a másikra elveszíthetik a munkájukat, ha a gyárban termeléseszkéntéről döntenek.

„A férjem is és én is felsőfokú végzettséggel rendelkezünk, de itt nem sok munkalehetőség van. Szerencsére a helyi vállalkozásunk jól működik, ami szerintem nagyrészt annak köszönhető, hogy viszonylag messze van a város, (és a konkurencia). A helyieknek így egyrészt kényelmesebb, másrészt sokan nem is engedhetik meg maguknak a heti többszöri utazást. Szerencsére nem szorulunk rá semmire, és a lányunknak is szinte mindent meg tudunk adni.”
(egygyermekes középkorú nő, Nagykinizs, 2014)

III. 2. Közmunka

„A Belügyminisztérium tájékoztatása alapján azt írták, hogy a korábbi hónapok 180 ezres átlaga helyett augusztusban már 244 ezer, szeptemberben pedig 221 ezer ember közfoglalkoztatása biztosítható. Az augusztus-decemberi időszakban pedig átlagosan 193 ezer ember közfoglalkoztatása valósulhat meg, vagyis teljesül az a kormányzati célkitűzés, hogy 2014-ben átlagosan havi 200 ezer ember juthasson közfoglalkoztatáshoz.” (portfolio.hu 2014)

De vajon a növekvő számok mennyire érik el a térséget? Sajnos nem nagyon. A megkérdezettek csupán 13,43%-ának származott jövedelme az elmúlt egy évben közmunkából.

„Most jöttem haza az oktatásról. Fáradt vagyok, le akarok dőlni, tudja... De hát muszáj, kell a pénz. Csak így tudok elmenni a közmunkára. Így is örülök, hogy mehetek oda, tudja, nem mindenki tud menni. Nekem szerencsém volt, én idén most megyek másodszor. A férjem is van most. Ma van az utolsó napja a közmunkán! Úgyhogy lesz most egy kis pénzünk. Bár nem sok. És

ez is hamar elmegy, tudja... És nem tudjuk, mikor mehetünk megint majd.” (kétygyermekes középkorú nő, Alsóvadász, 2014)

III. 3. Informális munkaerőpiac

Többszörjövődelem reményében alkalmanként az informális munkaerőpiacon kötnek ki azok, akik a formális munkaerőpiacon nem járnak szerencsével. Erről becsült adatok sincsenek, hiszen ez illegális, mind a munkavállaló, mind a munkaadó szempontjából kockázatokot jelent. Azonban a kevés munkalehetőség mellett, valamint az iskolázatlanság magas aránya miatt, sokszor a lakosoknak nincs más választásuk, lehetőségük.

„A fiam otthagyta az iskolát. Nem lehet neki mondani semmit, dolgozni akar. Egyszerűen nem érdekli az iskola. Most az építőiparban dolgozik. Ilyen segítő. Hát ez nem ilyen hivatalos... Mert hát nincs papírja semmiről, úgyhogy nem kap rendes munkát.” (középkorú férfi, Alsóvadász, 2014)

III. 4. Transzferjövődelmek

„Transzfer előtti jövődelmek közé soroljuk a lakosság piaci jövődelmeit. A munkából származó kereset típusú jövődelmek mellett ide tartoznak a vállalkozásból származó jövődelmek és a tulajdonosi jövődelmek. Transzfer utáni jövődelmek: ez a jövődelem minden személyhez és háztartáshoz kapcsolódó jövődelmet tartalmaz, kivéve azokat a szociális juttatásokat, amelyek jövődelemnagysághoz kötöttek, vagyis amelyekhez a szegénység okán lehet hozzájutni.” (Havasi 2006)

Vagyis Magyarországon alig találni olyan háztartást, ahol a háztartás jövődelmének legalább egy kis része ne transzferjövődelem lenne. A dél-cserehádi térségben azonban transzferjövődelem a háztartás jövődelmének nagy részét teszik ki.

A felmérések alapján a háztartások jövődelmének 39%-a különböző transzferjövődelmekből származik. A térségben a transzferjövődelmek nagy része GYES/GYED-ből, illetve a nyugdíjból származik.

„Hát én nem dolgozok. Még nem dolgoztam soha igazából. GYES-en vagyok. Most a Janikával. Meg most jön az újabb baba. Úgyhogy ebből van pénzünk, meg amit az uram néha hazahoz. Meg ő rokkant nyugdíjas. A szeme miatt. Abból is van, mondjuk egy kevés

pénz. Úgyhogy sajnos nem sok van.” (hatgyermekes fiatalasszony, Alsóvadász, 2014)

IV. Kitörési esélyek és jövőkép

Összegzőképpen, ha a realitás talaján kívánunk maradni, rájövünk, hogy a szegénység csapdáiból kitörni nem lehetetlen, de nagyon nehéz. A dél-cserehāti térség lakosságának nagy része a szegénység valamelyik kategóriájába besorolható, a kirekesztettség több irányból is sújtja őket. A cél adott, és fontos mivolta miatt rengeteg pályázat és stratégia született már, és születik folyamatosan a szegénység csökkentésére.

Az érintettek véleménye azonban megoszló, szkeptikus, óvatos. Sajnos nem sokan hiszik, hogy lenne esélyük a jövőben a kitörésre, a jobb lét elérésére. A megkérdezettek 27%-a nem hisz abban, hogy a helyzetük javulhatna.

Ez reális gondolatnak is tűnhet, azonban rendkívül káros hatása is lehet ennek a szkepticizmusnak. Ugyanis azok, akik az esélyét sem látják annak, hogy a helyzetük javulhatna, nem is fognak tenni sokat a változásért, sokszor beletörődnek a helyzetükbe. Azokat, akik szerint a helyzetük változatlan marad majd a jövőben, szintén fenyeget az előbb leírt hozzáállás. Így az az eredmény, hogy a megkérdezettek csupán 36%-a véli úgy, hogy helyzetük javulhat, rendkívül alacsony, és aggasztó. Hiszen ez azt jelenti, hogy csupán 36%-uk hiszi és tesz érte, hogy kitörhessen a szociális csapdából, a szegénységből, a kirekesztettségéből, amiben most élnek.

Irodalom

- DURST Judit (2007): Több a kára, mint a haszna: születésszabályozás a „gettóban” *Demográfia*, 1. 74-103.
- FERGE Zsuzsa (2007): Legyen Jobb a Gyerekeknek! Nemzeti Stratégia 2007-2032 (Ogy47/2007. V. 31.)
- HAVASI Éva (2006): A transzferjövedelmek szerepe a szegénység csökkentésében
- HAVASI Éva (2001): A szegénység fogalma, mérhetősége, *Info-Társadalomtudomány*, 54. 7-16.
- KRÉMER Balázs (1993): Van-e Magyarországon szegénység? *Esély* 1993/3 89-108

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - CSEREHÁT

MTA Gyerekszegénység (2014) Elleni Program: MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda feladata (letöltés ideje: 2014-09-03) (http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=13)

portfolio.hu (2014): Felpörög a közmunka (http://www.portfolio.hu/gazdasag/munkaugy/felporog_a_kozmunka.201325.html) (letöltés ideje: 2014-09-09)

PUSZTA Szilvia (2011): Állástalanság, tisztességes szegénység jellemzi Nógrád megyét (<http://www.hrportal.hu/hr/allastalansag-tisztessages-szegenyseg-jellemzi-nograd-megy-20110628.html>) (letöltés ideje: 2014-09-05)

TÁMOP 5.2.3 pályázat (2014): komplex kistérségi gyerekesély programok 23 LHH kistérségben

VÁRADI, M. (2008): Kistélepkülek lépéskényszerben. ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ. Budapest

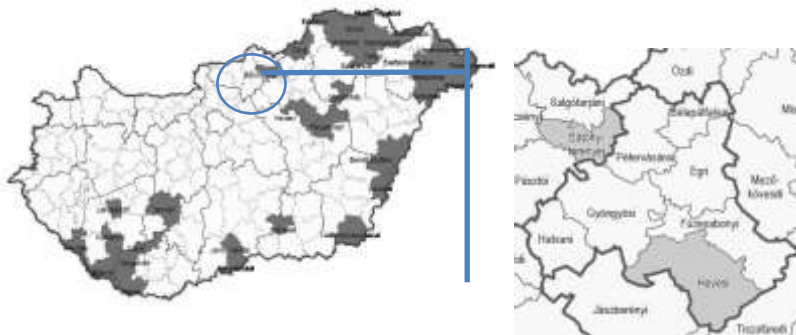
.

Taralik Krisztina – Baranyi Aranka

A hevesi és bátonyterenyei kistérségek településeinek helyzete a 21. században az önkormányzati vezetők szemével

I. A leghátrányosabb helyzetű kistérségek Magyarországon

A kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17.) Kormányrendelet ¹ gazdasági és infrastrukturális mutatók alapján rangsorolta az ország 174 kistérségét. A legkedvezőtlenebb helyzetű 33 kistérséget (1. ábra) - ahol összességében a lakosság egytizede él – komplex programmal segítették megjelölve.

1. ábra: A leghátrányosabb helyzetű kistérségek Magyarországon²

¹ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700311.KOR

² Forrás: <http://palvazat.gov.hu/lhh>; <http://www.ksh.hu/docs/teruletatlasz/kistersegek.pdf>

Az egyes kistérségek közötti fejlettségbeli különbségek generációról generációra öröklődő társadalmi igazságtalanságokat szülnek. Számos kistérségben ma még növekvő probléma a szegénység, a munkanélküliség, a működő vállalkozások és a minőségi közszolgáltatások hiánya, az esélytelenség. E folyamatok különösen érintik a roma lakosságot. Ennek orvoslására 2007 végén a kormány a fejlettségbeli hiányosságokat jelző statisztikai adatok alapján kijelölte az ország lakossága egytizedének otthont adó, 33 leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérséget. A leghátrányosabb kistérségek közül a komplex programmal is segíthető 33 térségből 8 helyezkedik el a Dél-Dunántúlon, 12 Észak-Magyarországon, 8 az Észak-Alföldön és 5 a Dél-Alföldön. Népszámszámuk Észak-Magyarországon a legmagasabb, ezt követi Észak-Alföld, Dél-Dunántúl majd a Dél-Alföld.³

II. Kutatásunk bemutatása

TÁMOP 4.1.1. C-12/1/KONV KEZEK – Észak-Magyarország felsőoktatási intézményeinek együttműködése című projekten belül a Hátrányos helyzetű térségek problémáinak és értékeinek felmérése alprojekt keretében az Észak-Magyarországi régióban, a Gyöngyösi kistérség közvetlen szomszédságában elhelyezkedő komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek, a Hevesi és a Bátorfyerenyei kistérség helyzetének felmérését illetve fejlesztési lehetőségeinek feltárását tűztük ki célul. (1. ábra, jobb oldal)

II.1. Nógrád megye és a bátonyterenyei kistérség

Nógrád megye az ország északi részén fekszik, Pest, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék, valamint a Szlovák Köztársaság határolja. Területe 2544 km², ez az ország területének 2,7%-a, amivel Nógrád a második legkisebb területű megye. A megye területén négy hegység kapcsolódik egymásba, ezért térszerkezetének, külső és belső kapcsolatrendszerének meghatározója elsősorban a domborzat. Nyugaton a Börzsöny, keleten a Mátra,

³ http://www.terport.hu/webfm_send/281

északnyugaton az Ipoly, északkeleten a Karancs és a Medves határolja, a megye közepén pedig a Cserhát emelkedik.⁴

Közigazgatásilag Nógrád megye 6 járásra tagolódik. Településeinek száma 131, ebből 6 város (valamennyi járási és kistérségi székhely). A megyék közül a legkevesebb várossal Nógrád rendelkezik, emellett jellegzetessége az aprófalvas településszerkezet. A települések 95%-ában a lakók lélekszáma kevesebb, mint 5000 fő, 26%-ukban az 500-nál is.⁵

Nógrád – 200 755 fős lakosságszámával (2013. január. 01.) – az ország legkevésbé népes megyéje. Népsűrűsége (78 fő/km²) is kisebb az országos átlagnál. A lakónépesség csökkenése az utolsó 10 évben 4,5-szerese az országos szintű népességfogyásnak.

A **Bátonyterenyi kistérség** az Észak-magyarországi régióban, Nógrád megye keleti részén fekszik. A Cserhát és a Mátra találkozásánál található, a Kelet-Cserhát Tájvédelmi körzet nagy része és a Mátrai Tájvédelmi körzet jelentős része is benyúlik a térségbe. A két – egymástól jól elkülöníthető – egységet a 21. sz. főút választja el egymástól. A települések nagy része középkori eredetű, bizonyítják ezt a középkori templomok, számos legenda és a kultúra mély gyökerei is.⁶

A kistérség 14 települést foglal magába, melyből mindössze egy rendelkezik városi jogállással, a többi települése község, melyek esetenként közös önkormányzattal rendelkeznek. A térség tengelye a 21. sz. főút, amely fő közlekedési vonal, és kapocs a megyeközponttal.

A kistérség területe 278 km², minden 10000 lakosára 4,8 település jut, ami egy átlagos megyei érték. A 4 darab, 1000 főnél nagyobb népességszámú község a kistérség keleti felében, a Mátra lábánál, az 500 főnél kisebb lélekszámú települések a kistérség nyugati felében, a Cserhát hegységben a Kis- Zagyva völgyében helyezkednek el. Bátonyterenye városa gazdasági és közlekedési szempontból egyaránt természetes központját képezi a Zagyva-völgyi településhálózatnak.⁷

Az utóbbi 10 évben a mezőgazdasági területek nagysága kismértékben, de folyamatosan csökkent. Legnagyobb mértékben a szőlőművelési ág területe változott, a csökkenés mértéke megközelítette az 50%-ot. Szintén csökkentek

⁴ http://dload.oktatas.educatio.hu/megyei_fejlesztesi_tervek/Nograd_Megyei_Fejlesztesi_Terv_2013.pdf

⁵ <http://www.ksh.hu/Helysegnevtar>

⁶ http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=file&id=269:kistersegi-tukor-batonyterenye

⁷ http://www.batonyterenye.hu/btpictures/cikkekhez/dok/tipus_3/cikk_9146/doc20140508101852.pdf

KISTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT - HEVES

a szántóterületek is, míg a konyhakerti művelés mértéke stagnált és a gyümölcsösök száma (és az erdőgazdálkodási terület) növekedett.⁸

A Bátonyterenyi kistérségben jelenleg önálló önkormányzattal Mátraverebély és Bátonyterenye bír. A közös fenntartású önkormányzatok hivatali székhelyei Mátramindszenten, Lucfalván és Mátraterenyén találhatóak, így a kistérségen belül ezek a települések mikro-központként funkcionálnak.

II.2. Heves megye és a Hevesi kistérség

Heves-megye az Észak-magyarországi régió része, észak-nyugatról Nógrád megye, észak-keletről Borsod-Abaúj-Zemplén megye, délről Jász-Nagykun-Szolnok megye, nyugatról Pest megye határolja. A megyében 121 település van, ezek közül 1 megyei jogú város, 8 város, 4 nagyközség és 108 község.

A megye főbb adatai: Területe: 3637,25 km² Lakónépesség: 307 985 fő (2010) Megyeszékhely: Eger (54 846 fő, 2010) Kistérségek: Bélápátfalvai, Egri, Füzesabonyi, Gyöngyösi, Hatvani, Hevesi, Pétervásárai Települések száma: 121 db

Különös sajátossága a térségnek, hogy a megyét átszelő kelet-nyugat irányú középső sávjában sűrűsödik minden nagy intenzitású táj- és területhasználati tevékenység: a vasútra, az utakra és az M3-as autópályára szerveződnek a jelentősebb, nagy területigényű új beruházások, erre a közlekedési tengelyre fűződnek a megye nagyobb városai, itt koncentrálódik a megye lakónépességének közel háromnegyed része. A megye és a környező térségek megközelíthetősége autópályával (M3), illetve az ezzel párhuzamos elsőrendű főúttal biztosított. Az autópályával közel párhuzamosan szeli ketté Heves megyét az országos vasúti fővonal is. Ezek a kelet-nyugati irányú közlekedési fő hálózatok egyértelműen kijelölik a megye fejlődési tengelyét. A különböző termelési tájak találkozási vonalánál, az előnyös forgalmi helyzetet elfoglaló ún. vásári vonalon alakult ki három legnagyobb történelmi városa: *Eger, Gyöngyös és Hatvan*, melyet további kisvárosok sora egészített ki az alig egy évtizede formálódó településpolitika eredményeként. (Pétervására, Heves, Füzesabony, Bélápátfalva, Kisköre, Lőrinci).⁹

⁸http://dload.oktatas.educatio.hu/megyei_fejlesztési_tervek/Nograd_Megyei_Fejlesztési_Terv_2013.pdf

⁹ <http://www.terport.hu/megyek/magyarorszag-megyei/heves-megye>

A Hevesi kistérség 17 települést foglal magába, amiből Heves városa a kistérség (illetve 2013. január 1.-étől Hevesi járás) központja. Rajta kívül még Kisköre rendelkezik városi ranggal, a kistérség többi települése község, melyek több esetben közös önkormányzattal rendelkeznek.¹⁰

A térséget kis és közepes nagyságú falvak (500-3000 fő) jellemzik, amelyeket a 3. sz. főútvonal, a 31-es és a 32. sz. főútvonalak közelsége mellett rossz minőségű másodrendű utak kötnek össze. A kistérség települései Heves megye déli részén – a Közép- Tisza-vidéken és az Észak- alföldi hordalékkúp-síkságon – középtájon helyezkednek el.¹¹

A kistérségen belül mindössze 3 településnek (abból a két városi jogállású és Erdőtelek község) van önálló önkormányzata, az összes többi más településsel/településekkel közös önkormányzati hivatalt tart fenn. Átány, Pély, Tarnaméra, Tarnaörs, Tarnazsadány és Tiszanána ezek alapján a kis települések között is irányító szerepet kapott.

II.3. Interjú a polgármesterekkel

Ahogy kutatásunk célkitűzéseinél említettük, célunk, hogy feltérképezzük a Hevesi és a Bátorfyerenyi kistérség településeinek fejlesztési lehetőségeit. Ehhez a szekunder vizsgálatok mellett mindenképpen szerettük volna első kézből is információkat kapni. Ezért fordultunk azokhoz, akik a települések problémáival nap, mint nap szembesülnek, aki legrésztesebben ismerhetik azok főbb okait, leginkább tisztában vannak a még ki nem aknázott lehetőségekkel, és rendelkeznek azzal az átfogó információs bázissal, melyek megoldáshoz szükségesek. E gondolat mentén kerestük meg a két kistérség településeinek vezetőit.

2014 júniusában felvettük a kapcsolatot a két kistérséghez tartozó összes település polgármestereivel, és a nyár folyamán kerestük fel azokat a településvezetőket, akik hajlandónak mutatkoztak, hogy megosszák tapasztalataikat velünk. Az interjúk során standardizált kérdőíveket alkalmaztunk, de a legtöbb kérdésre adható válaszok között az „egyéb...” válaszkategória is helyet kapott, így a válaszadóknak lehetősége nyílt a saját véleményalkotásra is.

A válaszadó települések kistérségenként: Hevesi kistérségből – Tarnazsadány, Tarnabod, Tarnaméra, Pély, Zaránk, Tenk, Kisköre és Boconád;

¹⁰ <http://www.ksh.hu/Helysegnevtar>

¹¹ <http://www.delheves.hu/oldalak/kozkinsc/kozkinsc.html>

a Bátorterenyei kistérségből – Lucfalva, Mátraterenye, Mátraverebély, Szuha és Sámsonháza.

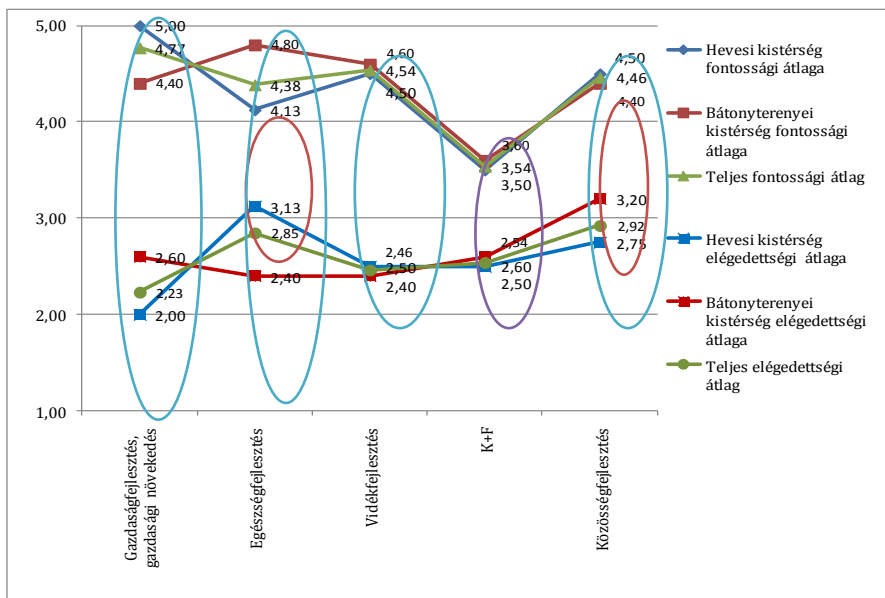
A településeken élők munkaerő-piaci helyzetét vizsgálva arra az eredményre jutattunk, hogy a közfoglalkoztatottak aránya átlagosan 5-7 % körül mozog a vizsgált településeken, az önkormányzatok által foglalkoztatottak aránya átlagosan 45-48 %, míg a vállalkozások által foglalkoztatottak aránya átlagosan 34, illetve 13 % a Hevesi és a Bátorterenyei kistérség településeinek sorrendben.

III. A tárgyköri kérdések vizsgálata

1. kérdésünkben az általunk megfogalmazott fejlesztési szempontok értékelésére kértük meg az önkormányzati vezetőket. A fejlesztési területek fontosságának és aktuális helyzetének az egyidejű értékelése rávilágíthat, hogy a településvezetők mit tartanak a legsürgetőbb beavatkozást igénylő fejlesztési területnek. Azok a területek, amelyeket a településvezetők fontosnak ítélnek meg, a település viszont gyengén teljesít az adott szempontból, lesznek azok a területek, ahová elsősorban érdemes csoportosítani a fejlesztési forrásokat.

A 2. ábra azt mutatja, hogy az általunk felsorakoztatott 5 fejlesztési terület közül négyet (gazdaságfejlesztés, egészségfejlesztés, vidékfejlesztés és közösségfejlesztés) a választ adó településvezetők meglehetősen fontosnak értékelték (4 feletti átlaggal). Az egyetlen szempont, ami mindkét kistérség településvezetői szerint közepes fontosságú, a K+F. Bár a K+F valós helyzetével a településvezetők nem voltak megelégedve, mivel fontosságát kisebb súlyúnak tartották megkérdezettjeink, fejlesztési forrásait valószínűleg nem erre a területre fogják elsősorban helyezni.

KISTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT: HEVES

2. ábra: A fejlesztési szempontok fontosságának értékelése, és ezek helyzetével való elégedettség

Forrás: saját kutatás

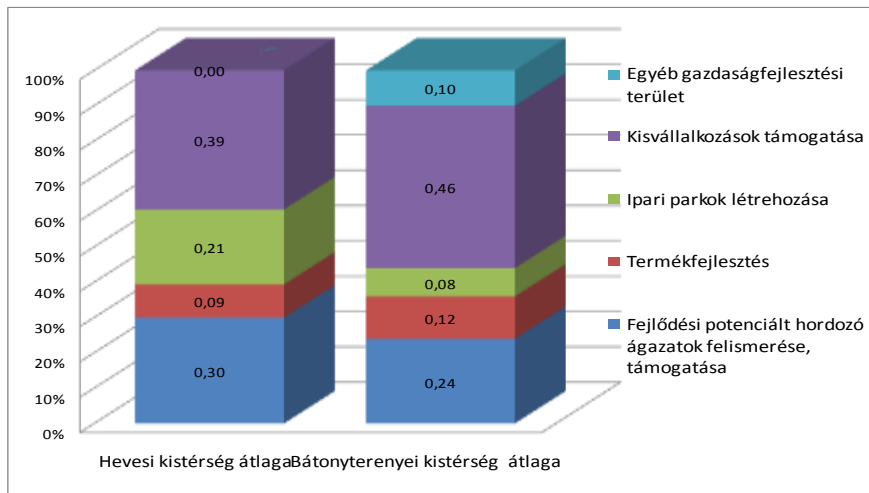
A legfontosabb és egyben a leginkább elégedetlenségre okot adó terület a gazdaságfejlesztés és gazdasági növekedés területe, ezt követi a vidékfejlesztés. De, míg a vidékfejlesztés területén hasonló átlagok születtek a két kistérség településein, addig a gazdaságfejlesztés megítélésében nem ilyen nagy az összhang. A Hevesi településvezetők ezt a szempontot mind kiemelkedően fontosnak ítélték (hiszen az átlag 5,0 lett), míg az aktuális helyzettel meglehetősen elégedetlenek (2,0) voltak. A Bátorfyerenyei településvezetők esetén nem volt ilyen nagy a különbség a fontosság és a helyzetértékelés megítélésében (4,4 – 2,6).

Az egészségfejlesztés terén sem volt teljesen azonos a két kistérség településvezetőinek véleménye. A bátonfyerenyei települések esetén lett nagyon nagy a távolság a fontosság és a valós helyzet megítélésének átlaga között, míg a Hevesi településvezetők alacsonyabbra értékelték az egészségfejlesztés fontosságát (bár az átlag itt is 4 feletti), az aktuális helyzetet viszont átlagosnak értékelték ebben a tekintetbe.

Hasonló szituációt mutat a közösségfejlesztés területe, de itt a bátonyterenyei települések aktuális helyzete kedvezőbb megítélésű, és a fontossági átlagok majdnem megegyeznek a két kistérség esetén.

Következő kérdéseinkben (**2-6. kérdések**) az első kérdésben szereplő fejlesztési területeket szerettük volna egyenként is megvizsgálni. Minden területen felsoroltunk néhány lehetséges részterületet, és arra kértük a településvezetőket, hogy jelöljék, hogy az adott területre fordítható (100%) anyagi forrást milyen arányban osztanák el a felsorolt részterületek között. A felsorolt részterületek mellett minden kérdésnél szerepelt az „egyéb:....” válaszlehetőség is, hogy a településvezetők a fel nem sortolt, de általuk fontosnak ítélt részterületeket is megemlíthessék.

A 3. ábra a GAZDASÁGFEJLESZTÉS-re fordítható forrás felosztási arányát mutatja a két vizsgált kistérség településvezetői szerint.

3. ábra: A gazdaságfejlesztésre fordítható összeg felosztása

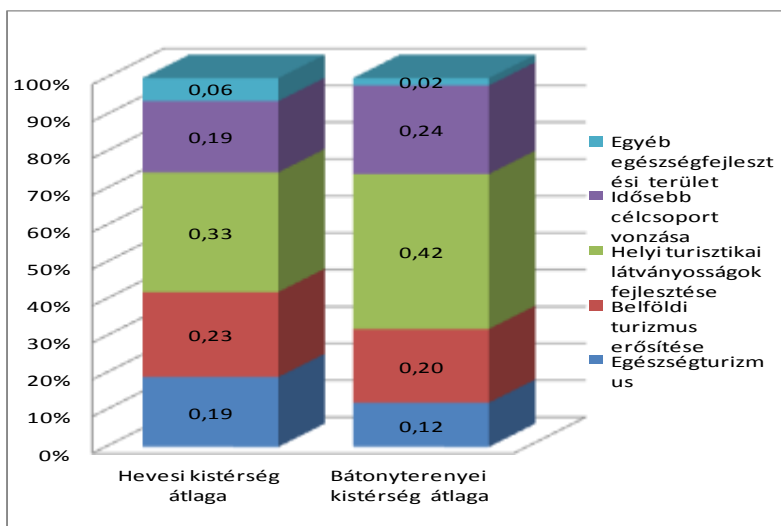
Forrás: saját kutatás

Mindkét kistérség önkormányzati vezetői elsősorban a kisvállalkozásokat támogatnák (a források 39-46 %-ával). Második helyen a fejlődési potenciált hordozó ágazatok támogatása áll (30-24 %-kal).

KISTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT: HEVES

Jelentősebb eltérés az ipari parkok létrehozására fordítandó forrásokban mutatkozott a két kistérség között, mert a hevesi települések vezetői ide jóval nagyobb tőkét csoportosítanak (21%), mint a bátonyterenyei települések vezetői (8%).

A TURIZMUSFEJLESZTÉS részterületei közül mindkét kistérség településvezetői a helyi turisztikai látványosságok fejlesztésére fordítanak a legtöbb pénzt, bár a bátonyterenyei kistérség válaszadói (42%) majd 10 %-kal nagyobb arányú tőkét fektetnének erre a részterületre, mint a hevesi kistérség vezetői (33 %).

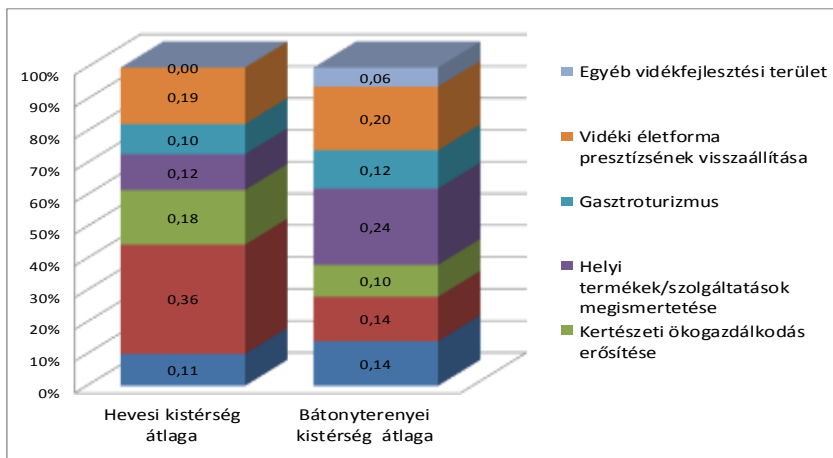
4. ábra: A turizmusfejlesztésre fordítható összeg felosztása

Forrás: saját kutatás

Második és harmadik helyen hasonló (20% körüli) aránnyal az idősebb célcsoport vonzása és a belföldi turizmus erősítése áll. Míg a hevesi kistérségben az egészségturizmust is hasonlóan fontosnak ítélték, a Bácskai kistérségben a források mindössze 12%-át fordítanak erre a területre.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - HEVES

A VIDÉKFEJLESZTÉSRE fordítható összeg tekintetében meglehetősen eltér a Hevesi és a Bátornyerenyei településvezetők véleménye. Egyetlen részterület a „Vidéki életforma presztízsének visszaállítása” az, amelyre mindkét kistérség településvezetői a források kb. egyötödét fordítanák.

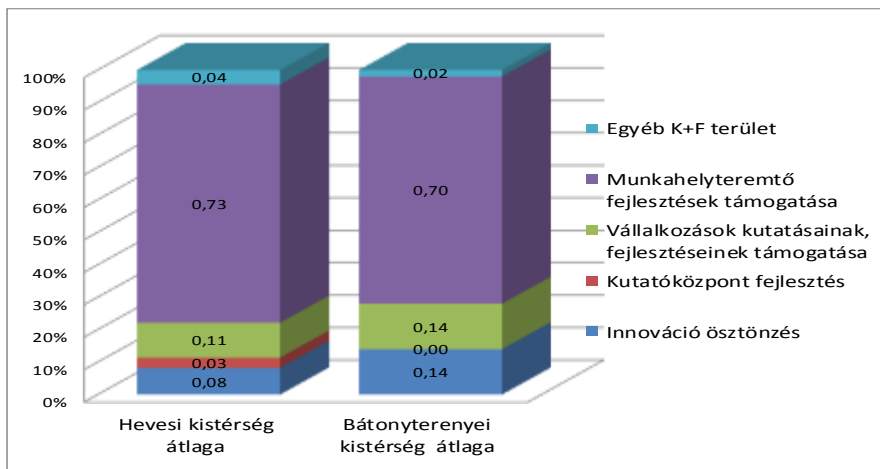

5. ábra: A vidékfejlesztésre fordítható összeg felosztása

Forrás: saját kutatás

A hevesi településvezetők a források több mint harmadát (36%) a mezőgazdasági termelés támogatására fordítanák, míg a bátonyterenyei vezetők mindössze 14 %-kal támogatnák ezt a részterületet. A kertészeti ökoturizmus súlyát is jelentősebbnek látják a hevesi kistérség vezetői (18%, szemben a bátonyterenyei vezetők 10%-ával). A bátonyterenyei településvezetők szerint a helyi termékek/szolgáltatások megismertetésére kellene jelentősebb forrásokat csoportosítani (24%). A két kistérségben hasonló, és nem túl nagy szerepet kapott a gasztroturizmus (10-12%) és a természeti erőforrások védelme (11-14%)

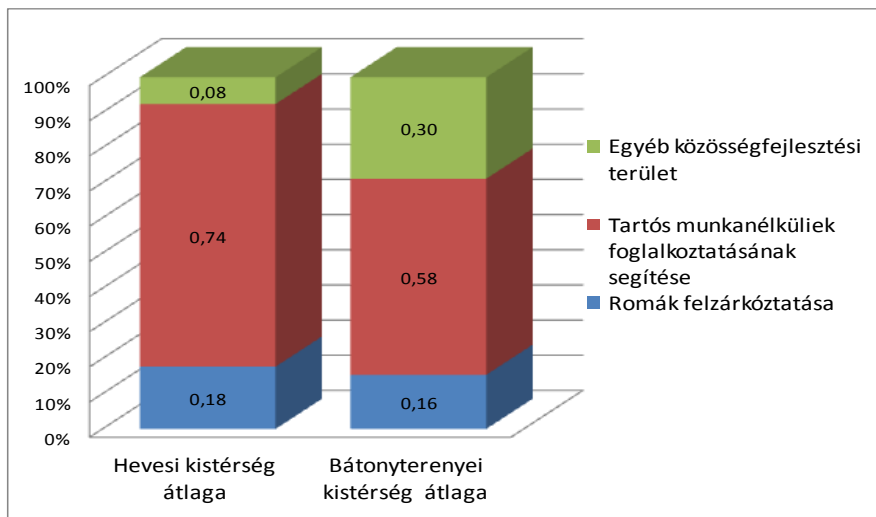
A K+F-re fordítható összeg felhasználásában (6. ábra) nagyobb az egyetértés a két kistérség vezetői között. A források nagy részét (70-73%-kát) mindkét kistérség vezetői a munkahelyteremtő fejlesztésekre fordítanák, 11-14 %-kal támogatnák a vállalkozások kutatásait, fejlesztéseit, az innováció ösztönzésére pedig 8-14 %-ot fordítanának a fejlesztési forrásokból. Az egyéb K+F területre itt konkrét javaslat nem érkezett.

6. ábra A K+F-re fordítható összeg felosztása

Forrás: saját kutatás

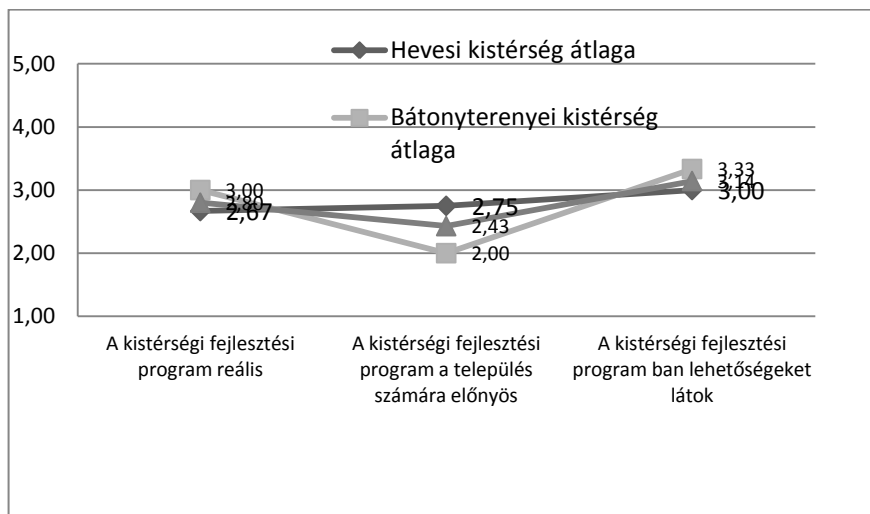
A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSRE mindkét kistérségben elsősorban a tartós munkanélküliek foglalkoztatására költenének legtöbbet, de míg a hevesi településvezetők a források 74 %-át csoportosítanák ide, a bátonfyerenyi településvezetők a források kevesebb, mint 60%-át adnák erre a célra. A romák felzárkóztatására hasonló arányban költenének mindkét kistérségben (16-18%). Az egyéb közösségfejlesztési részterületre viszont, míg a hevesi településvezetők mindössze a források 8%-kát szánják, addig a bátonfyerenyi települések vezetői a források majdnem harmadát (30%-ot) fordítanak. A településvezetők által itt említett fejlesztési területek: Az alacsonyan képzetteknek munkahely biztosítása; „Vidéken hasznos szakmai képzések indítása (OKJ)”; „Nemzeti közösség, faluközösség fejlesztése”; „Helyi közösségek közvetlen (nem pályázati) támogatása” voltak.

7. ábra: A közösségfejlesztésre fordítható összeg felosztása

Forrás: saját kutatás

7. kérdésünkben azt szeretnénk volna feltárni, hogy hogyan értékelik a településvezetők a Kistérségi Területfejlesztési Programot. Eredményei szerint mindössze egy településvezető nem hallott a programról, hárman tudnak róla, hogy létezik, de nem ismerik, egy válaszadó véleménye szerint nem foglalkoznak benne az általa vezetett településsel. 7 fő válaszolta azt, hogy ismeri ennek tartalmát. A 8. ábra az ő értékítéletüket tükrözi.

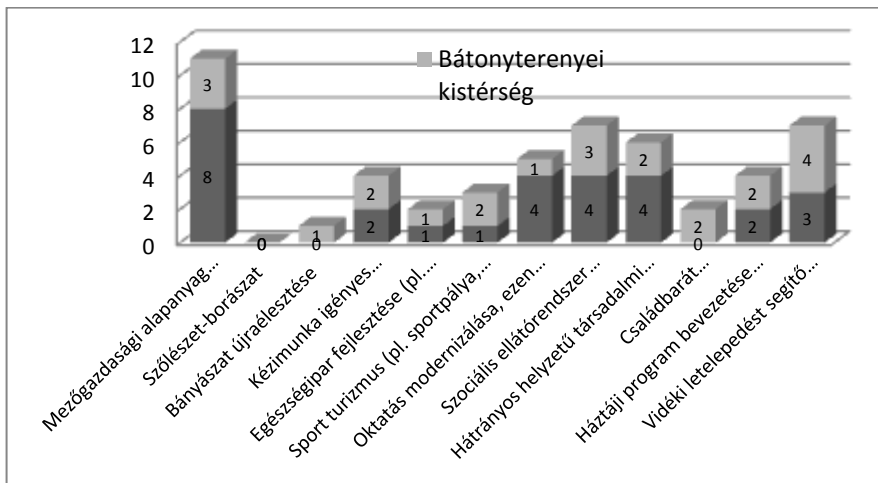
8. ábra: A kistérségi területfejlesztési program megítélése

Forrás: saját kutatás

Minden értékelési szempont közepes, vagy inkább az alatti értéket kapott. A legnegatívabban értékelt szempont a település számára tartalmazott előnyök voltak. A Bátorfyerenyi településvezetők véleménye mindössze 2, vagyis egyértelműen nem túl előnyös a megítélés, míg a hevesi kistérség településvezetői 2,75-re, azaz a semlegeshez jóval közelebbi értékűnek ítélték ezt a szempontot.

8. kérdésünk a lehetséges kitörési pontok feltárását célozta. A 9 ábra alapján látható, hogy a Hevesi kistérségben a mezőgazdasági alapanyag termelésben látnak legtöbbet lehetőséget. Ez az eredmény összhangban van a 4. kérdésre kapott eredményekkel, ahol a vidékfejlesztésre szánt összeg jelentős részét a mezőgazdaság fejlesztésére fordítanák a hevesi kistérség településvezetői. Az említések gyakorisága szerint az oktatás modernizálása, a szociális ellátórendszer fejlesztése, valamint a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok munkához jutásának elősegítése lendíthetne igazán a települések helyzetén. A Bátorfyerenyi kistérségben a vidéki letelepedést segítő támogatások, a mezőgazdasági alapanyag termelés és a szociális ellátó rendszer fejlesztése volt a legtöbbet említett kitörési pont.

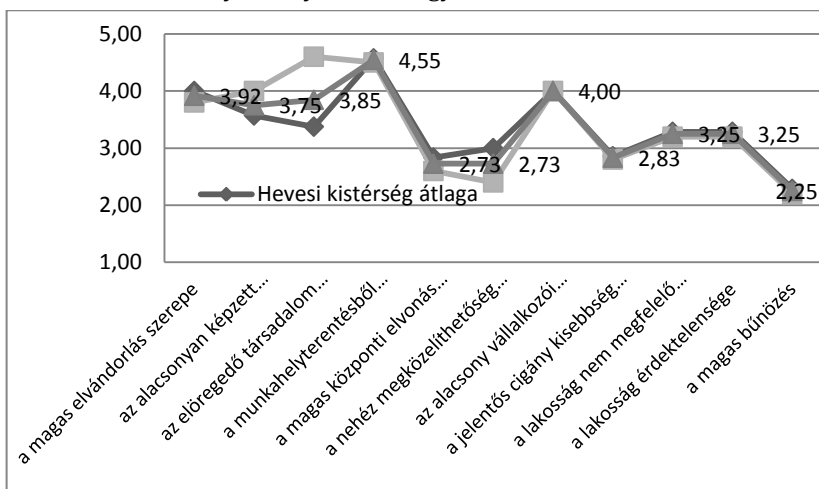
KISTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - HEVES

9. ábra: Lehetséges kitörési pontok a településeken

Forrás: saját kutatás

9. kérdésünk a hátrányos helyzet okait igyekezett feltárni.

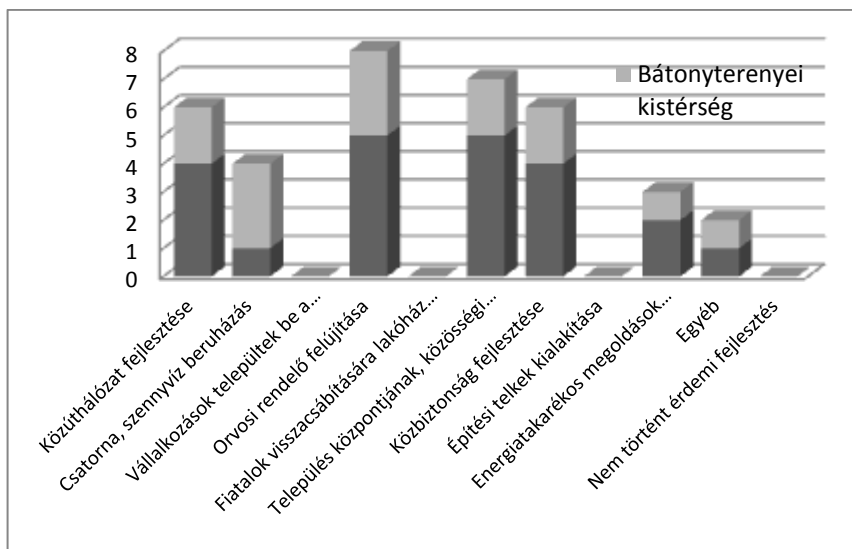

10. ábra: A hátrányos helyzet kialakulásában ...

Forrás: saját kutatás

Mindkét kistérség településvezetői elsősorban a munkahelyteremtésből hiányzó forrásokat okolják a hátrányos helyzet kialakulásáért, második helyen az alacsony vállalkozói potenciál szerepel. Az előregedő társadalom a Bátorlyterenyi kistérségben jelenti a legsúlyosabb problémát, míg ezt a hevesi kistérségben inkább az átlagoshoz közeli súlyú problémaként értékelték. Az átlagosnál alacsonyabb súlyúként értékelték a településvezetők a magas központi elvonásokat, a nehéz megközelíthetőséget, a jelentős cigány kisebbséget, és a válaszadók szerint legkevésbé a magas bűnözés okolható a hátrányos helyzetért.

10. kérdésünkben az elmúlt 10 évben történt fejlesztésekre voltunk kíváncsiak.

11. ábra: Az elmúlt 10 év fejlesztései a településeken

Forrás: saját kutatás

A 11. ábra szerint gyakorisági sorrendben, az orvosi rendelő felújítására, a település központjának, közösségi épületeinek felújítására, a közbiztonság fejlesztésére és a közút fejlesztésére került sor. A Bátorlyterenyi településeken pedig a csatorna és szennyvíz beruházásokat említették több településen is. Az általunk felsorolt kategóriákból egyetlen

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT - HEVES

válaszadó sem jelölte, hogy a településen megjelentek volna új vállalkozások, vagy a fiatalokat lakóház programmal próbálták volna a településre csalogatni, vagy új építési telkeket alakítottak volna ki a településen.

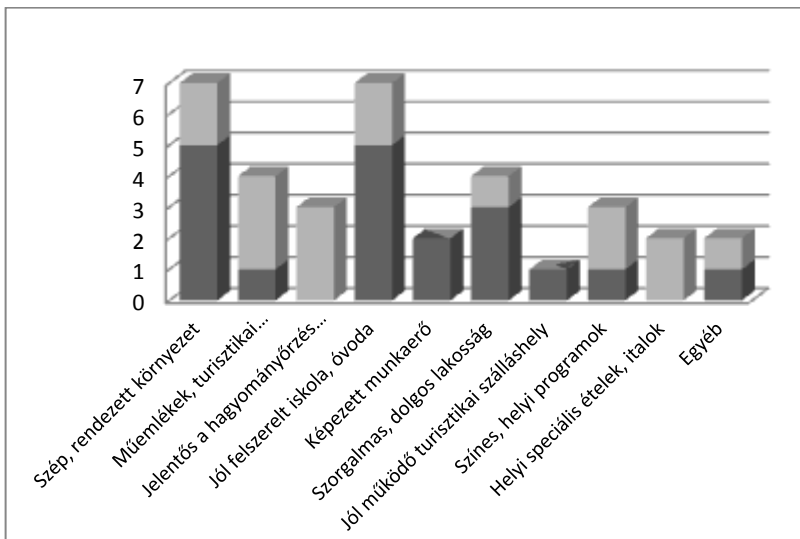
Egyéb válaszlehetőségnél megnevezett fejlesztések: csapadékvíz elvezetése, iskola, óvoda felújítás (tetőfelújítása, nyílászáró csere), játszótérépítés, ivóvízhálózat fejlesztése, könyvtár bútorzat csere voltak.

A **11. kérdéssel** a települések pályázatokon történő aktivitását igyekeztünk feltárni. A válaszok alapján minden település talált olyan pályázatot, melyen indulhatott, de csak 7 településvezető számolt be ezen pályázatok sikeréről.

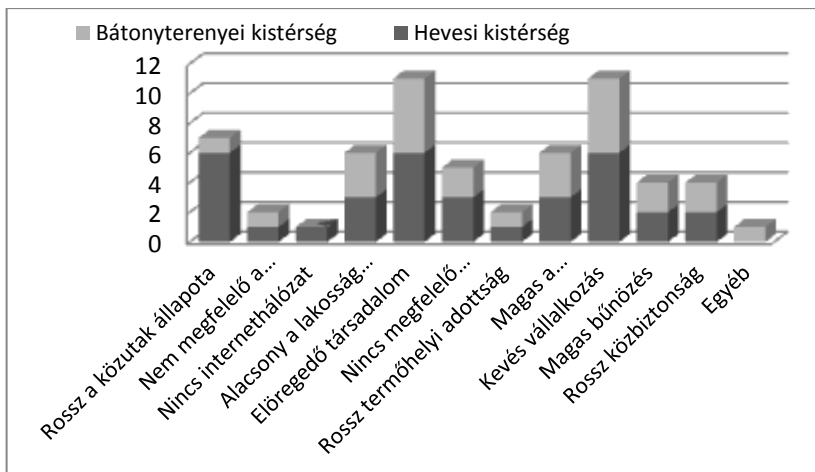
A **12. kérdés** a közeljövő megítélésével foglalkozott. A 13 válaszadó közül csupán egyetlen településvezető látja úgy, hogy önerőből is elboldogulnak a jövőben, a többiek jóval negatívabb jövőképet jövendőnek.

13. kérdésünk a település életszínvonalának tendenciáját igyekezett feltárni. Ebben a tekintetben mindössze 3 településvezető szerint tapasztalható enyhe pozitív változás, 2 településvezető változatlanak, 8 pedig fokozatosan csökkenőnek értékelte az életszínvonal alakulását.

13. és 14. kérdésünkkel a települések erősségeit és gyengeségeit vizsgáltuk.

12. ábra: Erősségek a településen

13. ábra: Gyengeségek a településeken

Forrás: saját kutatás

Erősségek tekintetében a Bátonyterenyei településeken a műemlékeket és turisztikai látványosságokat, valamint a hagyományőrzést említettek leggyakrabban, míg a hevesi kistérségben a rendezett környezet és a jól felszerelt óvoda és iskola említése volt kiemelkedő. Az egyéb válaszlehetőségnél megnevezett erősségek: termálkincs; a nemzeti kultúra továbbörökítése

Gyengeségek tekintetében mindkét kistérségben a legtöbbször említett tényező az elöregedő társadalom és a kevés vállalkozás szerepelt, emellett a hevesi kistérségben a közutak rossz állapota is sokak által említett negatívum.

IV. Összegezve az interjúk tapasztalatait

A Kistérségi Területfejlesztési program településvezetői megítélése meglehetősen negatív képet mutat. Kitérési pontok tekintetében a mezőgazdasági alapanyag termelés, a vidéki letelepedést segítő támogatások, és a szociális ellátó rendszer fejlesztése említették leggyakrabban a településvezetők. A hátrányos helyzet kialakulásáért elsősorban a munkahelyteremtésből hiányzó forrásokat okolják a településvezetők, második helyen az alacsony vállalkozói potenciál szerepel. Az elmúlt 10 évben mindkét kistérség településein történtek fejlesztések. Szinte minden település próbált pályázatok segítségével forráshoz jutni, de a 13 településből csak hétben számolt be ezen pályázatok sikeréről. Csupán egyetlen önkormányzati vezető látja úgy, hogy önerőből is elboldogulhatnak a jövőben, a többieknek jóval negatívabb a jövőképük.

Irodalom

Bátonyterenye Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2013
http://www.batonyterenye.hu/btpictures/cikkekhez/dok/tipus_3/cikk_9146/doc20140508101852.pdf

Feladat-ellátási, intézményhálózat-működtetési és köznevelés-fejlesztési terv Nógrád megye 2013-2018
http://dload.oktatas.educatio.hu/megyei_fejlesztési_tervek/Nograd_Megyei_Fejlesztési_Terv_2013.pdf

KISTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT: HEVES

Hevesi Kistérség Többcélú Társulás: Hevesi Kistérség Értéktára adatbázis
<http://www.delheves.hu/oldalak/kozkincs/kozkincs.html>

KISTÉRSÉGI TÜKÖR Bátorterenyei kistérség, 2009. (TÁMOP 5.2.1/07/1-2008-0001)
http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=file&id=269:kistersegi-tukor-batonyterenye

Központi Statisztikai Hivatal Területi atlasz
<http://www.ksh.hu/docs/teruletiatlasz/kistersegek.pdf>

Központi Statisztikai Hivatal, Helységnévtár <http://www.ksh.hu/Helysegnevtar>

Széchenyi 2020 Leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatási programja
<http://palyazat.gov.hu/lhh>

Tájékoztató a területfejlesztés kedvezményezett térségei besorolásánál alkalmazott mutatókról és a számítás módszeréről a 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat és a 2007. évi CVII. törvénnyel módosított 2004. évi CVII. törvény alapján Budapest, 2007. december http://www.terport.hu/webfm_send/281

Térport - Országos Területfejlesztési és területrendezési Információs Rendszer; Heves megye <http://www.terport.hu/megyek/magyarorszag-megyei/heves-megye>

*Baranyi Aranka- Taralik Krisztina- Novák Tamás-
Koncz Gábor*

A hevesi és bátonyterenyei egyéni és társas vállalkozások helyzete és szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben

A helyi gazdaságfejlesztés a legtöbb esetben tradicionális megoldásokban gondolkodik, amelyeket azonban modern társadalmi-gazdasági környezetben kell megvalósítani. A helyi gazdaságfejlesztés számos eszközére találunk példát hazai és nemzetközi viszonylatban, azonban ezek gyakran csak pontszerűen fordulnak elő, míg egyes megoldások kifejezetten divatossá váltak. Minden település rendelkezik helyi adottságokkal, amelyek vagy támogatják, vagy épp akadályozzák a helyi gazdaság fejlődését. A helyi feltételek határozzák meg a térség előnyeit arra vonatkozóan, hogy mennyire képesek magukhoz vonzani és fenntartani új vállalkozások, intézmények befektetéseit. Mezei (2006) szerint a helyi gazdaságfejlesztés egy tudatos közösségi beavatkozást jelent a helyi gazdasági folyamatokba, amely külső és belső erőforrásokat egyaránt hasznosíthat. Célja egy térség gazdasági kapacitásának kiépítése, szem előtt tartva a térség gazdasági jövőjét, a lakosság megfelelő életszínvonalának biztosítását.

A Világbank megfogalmazása szerint a helyi gazdaságfejlesztés egy folyamat, amely a köz-, a vállalkozói és a civil szféra közös törekvéseire irányul a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás kedvezőbb feltételeinek megteremtése érdekében Swinburn (et al. 2006.) Wong (1996) véleménye szerint, azok a szerzők, akik megkísérelték a helyi gazdaságfejlesztés definíciójának megalkotását, egy dologban azonosan gondolkodtak: a helyi gazdasági fejlődés nem más, mint változási és növekedési folyamat. Azonban ahhoz, hogy egy közösség növelni tudja életszínvonalát, képes legyen új gazdasági lehetőségeket teremteni, hatékonyan fel kell lépnie a változó, versenyszellemű kihívásokkal szemben Gwen (et al. 2004).

A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek csoportosítása esetében különböző szerzők eltérő véleménnyel vannak. Azonban legelterjedtebb a helyi gazdaságfejlesztés területének elkülönítése, melynek értelmében a négy

legfontosabb szereplői kör, Lengyel (2010) szerint, a helyi kormányzati szektor (a helyi kormányzatok vezetése és intézményeinek képviselői), az üzleti szféra (vállalkozások és szervezeteinek képviselői), a tudástranszfer intézmények (közép- és felsőoktatási intézmények, szakképzés, átképző intézmények, technológia-transzfer szervezetek képviselői), valamint a fejlesztési ügynökségek (kormányzati vagy üzleti jellegű ügynökségek képviselői).

Az előbbi felsorolás azonban nem teljes, hiszen a helyi lakosság hangsúlyos szerepet tölt be a helyi gazdasági folyamatokban, önállóan vagy csoportokat alkotva. A „négy lábon” álló rendszert célszerű kiegészíteni a civil szervezetek valamint a helyi közösség tagjainak szerepével. Bajmócy (2011.)

A helyi gazdaságfejlesztés alapvető területei a következők Czene- Ritz (2010):

- helyi termékek,
- helyi „pénz” (cserekörök, pénzhelyettesítő eszközök),
- helyi alternatív energia, autonóm kisközösségi energiaellátás,
- mikro-, kis- és középvállalkozások helyi fejlesztése,
- szociális gazdaság.

Kulcsfontosságú azon személyek megléte, akik élethivatásuknak tekintik a lakóhelyük és környezetük életminőségének javítását. Farkas-Kassai (2013) vitaanyagában „helyi hősöknek” nevezik őket, azonban fontos kérdés, hogy az adott térség rendelkezik-e ilyen személyekkel, és helyben tudja-e tartani őket. A helyi gazdaság fejlesztésnek meghatározó szereplői a vállalkozások. Vizsgálatunkban a hevesi és bátonyterenyi egyéni és társas vállalkozások működési sajátosságait elemezzük rávilágítva a térség jellemző folyamataira.

I. Anyag és módszer

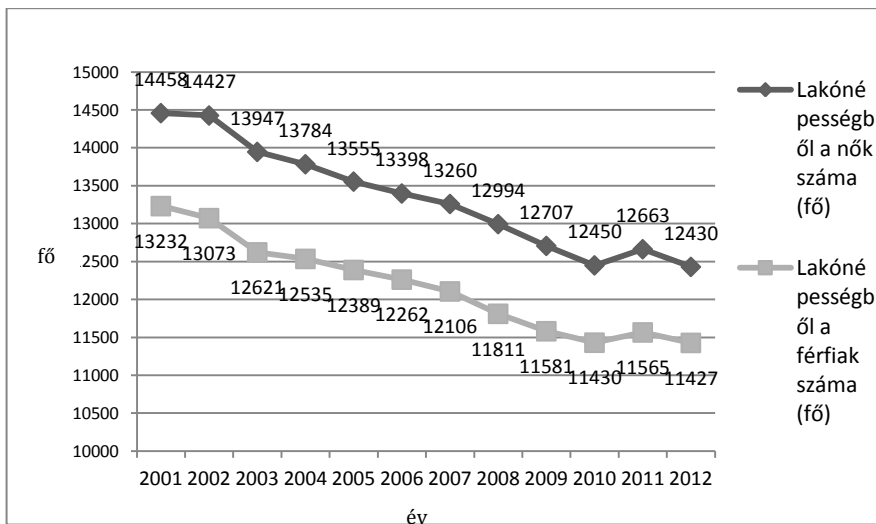
Az egyéni és társas vállalkozások elemzéséhez az Opten Kft. által rendelkezésre bocsátott 2012. évi adatokat elemeztük, a rendelkezésre álló adatokat hagyományos statisztikai vizsgálati módszer alkalmazásával szemléltetjük. A KSH adatok alapján rávilágítunk a kistérségek sajátos társadalmi és foglalkoztatási helyzetére, a megoldás égetően súlyos szerepére és szükségességére.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - HEVES

Kutatási céljaink:

- Hevesi és bátonyterenyei egyéni és társas vállalkozások helyzetének feltárása.
- Foglalkoztatási szerep vizsgálata.
- Vállalkozások pénzügyi helyzetének vizsgálata.
- Helyzetkép és megoldási lehetőségek megfogalmazása.

A Bátonyterenyei térség népesség számának alakulását tekintve a vizsgált évek alatt a folyamatos csökkenés jellemzi, csökkenés mögött számos ok húzódik meg, többek között az elvándorlás, melyet a foglalkoztatással, helyi vállalkozások foglalkoztatási képességével lehet összefüggésbe hozni. Az alábbi ábrán látható hogy a térségben több a nő, mint a férfi. A különbség a vizsgált időszak alatt szinte változatlan, ugyanakkor a foglalkoztatásban meghatározó a korábbi bányászat megszűnése az erre épülő ipar átalakulása.

1. ábra: Bátonyterenyei kistérség lakónépességének nemek szerinti alakulása 2001-2012 (fő)

Forrás: www.ksh.hu

A nyilvántartott álláskeresőket tekintetében a vizsgált időszakban Bátonyterenye kivételével nőtt a fizikai és szellemi foglalkozású

munkavállalók álláskeresőése 2001 és 2012 évek viszonylatában. A legmagasabb álláskeresői szám a kistérség központját jellemzi, mely természetesen visszavezethető arra, hogy ez a térség legnagyobb lélekszámú települése is egyben. Sajnálatos módon a magasabb iskolai végzettségűek esetén is nőtt az álláskeresők száma, ez is magyarázza a lakosság szám csökkenését az elvándorlás okán.

Vizsgáltuk, hogy mennyire jellemző a pályakezdők esetén a foglalkoztatási nehézség, kiemelt évek vonatkozásában végeztünk összehasonlítást, a legrosszabb helyzet a 2010-es évet érinti, ekkor volt a legmagasabb a térségben a pályakezdők munkanélkülisége. A pénzügyi-gazdasági válság hatása, jelentősen befolyásolja e folyamatok alakulását, 2012-es adatok némi javulást mutatnak, kivételt képez ez alól szintén Bátorterenye, ahol sajnos romlottak a vizsgált folyamatok, a legkedvezőbb időszak 2004-ben volt, amikor is hozzávetőlegesen 40 pályakezdőt regisztráltak álláskeresőként ez a szám 2012-re 140 fő fölé emelkedett a településen. Mátraterenye, Nagybárcány települések esetén javulás tapasztalható a 2010-es évekhez képest 2012-ben, azonban még így is a 2002-ben nyilvántartott adatokat 50-60%-ban haladják meg a 2012-ben nyilvántartott adatok.

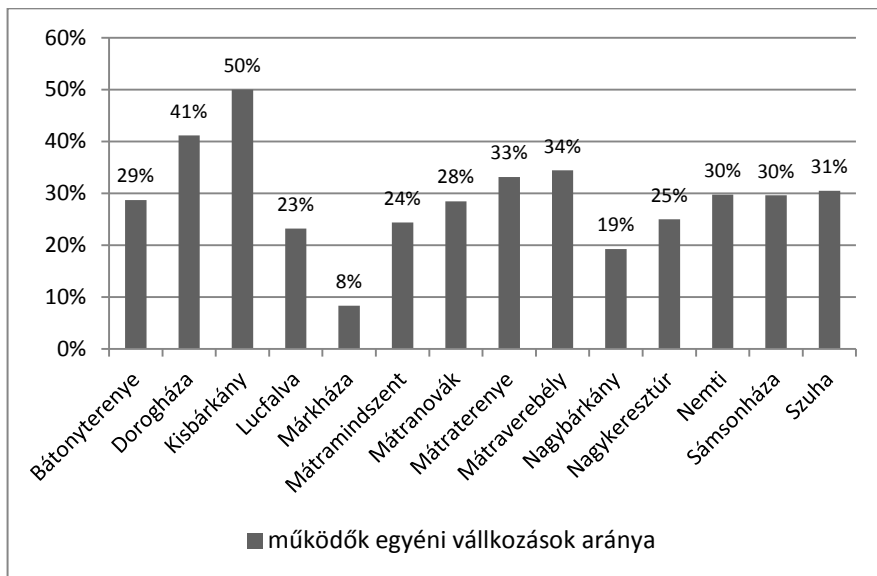
A 2012-es adatok szerint a 18-59 éves korosztály viszonylatában az álláskeresők aránya Bátorterenyén 4%, legmagasabb Nagybárcányban mintegy 18%. Legkedvezőbb a helyzet Nagykeresztúron ahol ez 1%, valamint Mátraterenye esetén ahol 2% ez az érték.

Az álláskeresők foglalkoztatási kérdéseit tekintve az egyéni és társas vállalkozások kiemelt szerepet tölthetnek be a közfoglalkoztatás mellett. Az önkormányzatok által biztosított foglalkoztatási lehetőségek sok esetben segítenek az álláskeresők számára munkatapasztalat, jövedelem megszerzésében, ezáltal a versenyszférában történő integrálódásuk hatékonyabbá válhat a jövőben. Hosszútávon azonban a közsféra számára nem lehet elvárás, hogy folyamatosan biztosítsa az alapfeladatai mellett a magas számú foglalkoztatást, ezért a vállalkozások szerepére, azok megerősödésére feltétlenül szükség van.

A hátrányos helyzetű térségekben a nagyvállalkozások kevésbé települnek meg, vagy csak éppen annyira, amíg a kötelező pályázati fenntartási időt teljesíteni kell, ezért kiemelten fontos a helyi vállalkozások támogatása, helyzetük megismerése, az alábbiakban erre vonatkozó elemzést készítettünk. Célunk a helyzetfeltárás, amelyet szakirodalmak alapján tudunk, hogy a magyar vállalkozások szerkezete elaprózott, és a két kistérség viszonylatában

KISTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT - HEVES

beigazolódik sajnos ez a tény. A KSH azonos időszakában nyilvántartott egyéni vállalkozásai közül közel 470 ezer esetben ismeretlen a foglalkoztatottak létszáma, 1-9 főt foglalkoztat a vállalkozások 70,6%-a, ugyanez az arány a bátonyterenyi kistérségben 99,9%, hevesi kistérségben 100%. Az alábbi ábrán bemutatjuk az egyéni vállalkozások közül milyen alacsony azoknak az aránya, akik ténylegesen működnek is, árbevételt érnek el és a foglalkoztatásban is szerepet töltenek be. Általánosan elmondható, hogy az országos adatok 50% vagy e fölötti értéket mutatnak, addig a kistérségben ez mindössze 30%, Kisbárcány esetében mutatkoznak a legkedvezőbb működési arányok az egyéni vállalkozások vonatkozásában.

2. ábra: Működő egyéni vállalkozások aránya a bátonyterenyi vállalkozások vonatkozásában

Forrás: saját elemzés az Opten 2014-es adatbázisából

A kistérségben 15 településen található egyéni vállalkozás, összesen 2012-ben 1660 db vállalkozást regisztráltak, ennek mindössze 43%-a működik, a többi inaktív. A helyzetet rontja, hogy a vállalkozások 10,5%-a nem nyilatkozott az árbevétel nagyságot illetően, tehát azok a vállalkozások

melyek ténylegesen árbevételt regisztráltak az elmúlt években mindössze 553 db. azaz 33,3%.

Az 1660 vállalkozásból csupán Mátraterenyén és Sámsonházán regisztráltak 300 milliós árbevételű vállalkozást. Az árbevétel tekintetében nyilatkozó vállalkozások 94,2%-a maximum 20 millió forintos árbevételt ért el, mely maximum önfenntartásra predesztinálja a vállalkozásokat, jelentős vagy akár 1-2 fő további foglalkoztatását már nem teszi lehetővé. A legtöbb egyéni vállalkozás természetesen a kistérség központjában Bátonyterenyén található, az árbevételről nyilatkozók mintegy 57%-a. A következő ábrán megtekinthető településenként a működő egyéni vállalkozások aránya. A legkedvezőbb helyzetben Kisbárkány van, ahol a vállalkozások fele működik, és ebből 10 vállalkozás esetén kevesebb az árbevétel, mint 20 millió forint, kicsit nagyobb vállalkozás mindössze 3 található a településen. Dorogházán a vállalkozások több mint 40%-a működik. A kistérség központjában mindössze 23%-a működik is az egyéni vállalkozásoknak, árbevételt 21% produkál mindössze. A működő egyéni vállalkozások esetében rendelkezünk foglalkoztatási adatokkal is. A működő vállalkozások 99,6%-a részt vesz a kistérség munkaerő foglalkoztatásában, azonban a vállalkozások 84,7%-a mindössze saját magát foglalkoztatja, 2 fő foglalkoztatását 70 vállalkozás esetén mutatja ki az adatbázis, 3-4 fő foglalkoztatása a vállalkozások 4,6%-ra jellemző, 5-9 fő között 5 vállalkozás foglalkoztat, ezekből is 3 a kistérség központjában Bátonyterenyén működik. Bátonyterenyén és Nagykeresztúron található olyan vállalkozás ahol a foglalkoztatott létszám 10-19 fő közötti. A kistérségen belül Sámsonházán van a legnagyobb vállalkozás mely, 20-49 fő közötti létszámnak tud munkát biztosítani.

Tehát a foglalkoztatás rendkívül elaprózott, és centralizált: Bátonyterenyén a vállalkozások közel 60%-a található mely szerepet vállal a foglalkoztatásban, míg 13 település együtt osztozik a maradék foglalkoztatón.

II. Társas vállalkozások vizsgálata

A társas vállalkozásokat számuk és árbevételük, adózás előtti eredményük, valamint alaptőke szerint vizsgáltuk a Bátorterenyi kistérség településein.

A legtöbb társas vállalkozás szintén a térség központjában található, több mint 200 db vállalkozás, ez adja az összes vállalkozás 2/3 részét. A többi vállalkozás 13 településen található. Kiemelkedő még Mátraterenye, valamint Mátránovák, ahol 20 fölötti a társas vállalkozások száma. Export árbevétellel a 395 vállalkozás közül mindössze 5 rendelkezik, kutatás-fejlesztés címén 1 bátorterenyi vállalkozás tud beszámolni. A többi cég nem tervez a közeljövőben ilyen tárgyú fejlesztést, bővítést mely negatívan hat a foglalkoztatási kilátásokra is.

A következőkben az értékesítés nettó árbevétel elemzését végeztük el. Ebből arra lehet következtetni, hogy egyáltalán a regisztrált vállalkozások ténylegesen folytatnak-e üzletszerű tevékenységet, melynek eredményeképp tudnak foglalkoztatni is.

Értékesítés nettó árbevétele 2012														
Bátonyterenyei kistérség	Bátonyterenye	Dorogháza	Kisbárkány	Lucfalva	Márháza	Mátra-mindszent	Mátranovák	Mátraterenye	Mátraverebély	Nagybárkány	Nagykeresztúr	Nemti	Sámsönháza	Szuha
0 Ft	2 3	7	1	2			4	7	5			1	3	6
1 Ft és 20 millió között	1 1 3	5			4	5	7	9	7	3	3	1 2	5	1 6
21 millió Ft és	1	2	1		3		4	3	1	1			2	1

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT: HEVES

50 millió Ft között	5												
51 millió Ft és 300 millió Ft között	2 3	3	1	1	1	2	3	4				2	1
300 millió felett	9					1	1						

1. táblázat

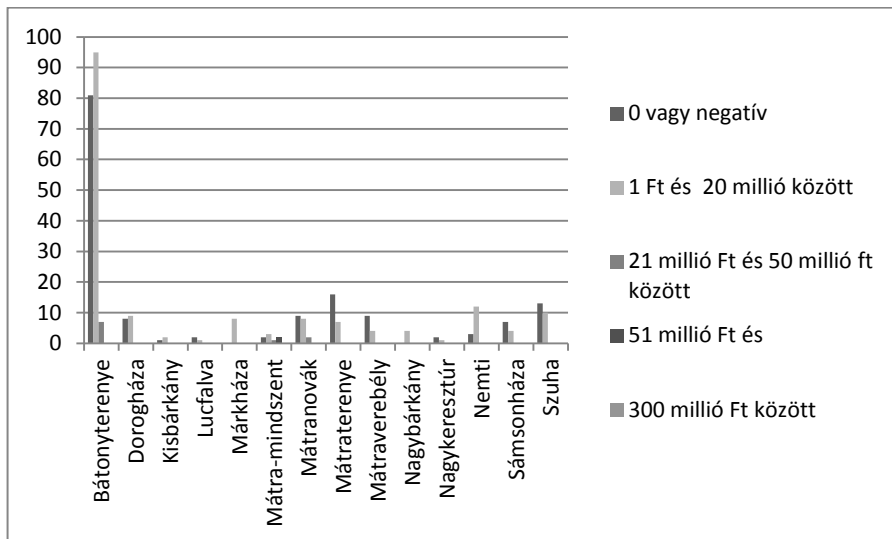
Forrás: saját elemzés az Opten 2014-es adatbázisából

A 395 társas vállalkozásból 62 vállalkozásnak ismeretlen az árbevétele, valamint 59 vállalkozás esetében 0 volt a bevétel, vagyis a vállalkozások 31% valószínűsíthetően nem tud a foglalkoztatásban szerepet játszani. Legtöbb ilyen vállalkozás arányaiban Dorogháza, Lucfalva, Kisbárcány vonatkozásában 50%-feletti.

Lucfalván működik elméletileg 5 vállalkozás, ebből azonban 1 olyan van, ami tényleges árbevételt realizál. Dorogházán is van 20 vállalkozás, melyből mindössze 10 esetben van tényleges árbevétel is. A kistréségben 300 milliós árbevételt elérő vállalkozások száma mindösszesen 11 darab. A vállalkozások közül 189 esetben a bevétel maximum 20 millió forintot jelent, ez a vállalkozások 48%-t jelenti. 153 vállalkozás 0 vagy negatív eredményt ért el, tehát adót nem fizet az eredménye után, ez a vállalkozások 39%-t jelenti.

Tehát nem csak az árbevétel kicsi, de a keletkezett jövedelem is. 51-300 millió közötti eredménnyel mindössze 2 vállalkozás rendelkezik ezek is Mátramindszenten találhatóak, a kistréség központjában nincs ilyen vállalkozás. Több mint 300 bátonyterenyi vállalkozás árbevétele 0-20 millió forint között mozog, az adózás előtti eredmény azonban még rosszabb helyzetet mutat, 80 vállalkozás esetén veszteség keletkezik, némileg több mint 90 cég esetén kevesebb az eredmény 20 millió forintnál.

KJSTÉRSÉGEK NAGYJÍTÓ ALATT - HEVES

3. ábra: Társas vállalkozások adózás előtti eredményének alakulása 2012-ben (db)

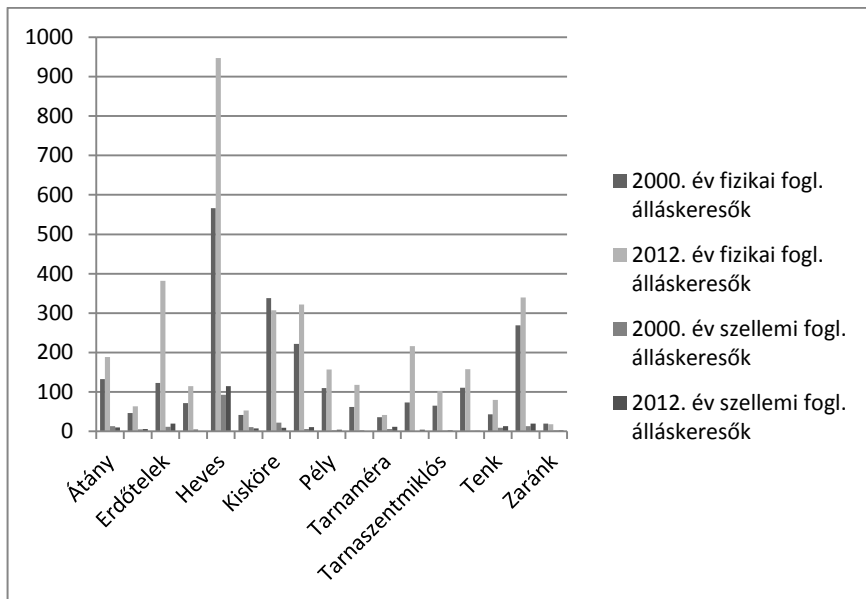
Forrás: saját elemzés az Opten 2014-es adatbázisából

Az éves bevételek alakulása, valamint az eredmény meghatározza a vállalkozások tőkeerősségét. A következőkben az alaptőke nagyságát vizsgáljuk meg. Minél tőkeerősebb egy vállalkozás, annál inkább tud reagálni külső gazdasági hatásokra.

388 vállalkozásnak ismert az alaptőkéje, 232 vállalkozásnak félmillió forint alatti a tőkéje, azaz a vállalkozások közel 60%-a. Tőkeerősségről egyáltalán nem lehet beszélni. Max. 1 millió forintos tőkével rendelkezik a vállalkozások közül 16 db, 5 milliónál nagyobb tőkével bír 11 vállalkozás, a legtőkeerősebb cégek száma mindössze 13 vállalkozást foglal magába, ami mindössze 3,3%, ezek a vállalkozások Mátranovák, Mátraterenye, Nagykeresztúr és 10 vállalkozás Bátorterenyén található.

III. Hevesi kistérség jellemzése

A kistérséget hasonló koncepció alapján jellemezzük az általános foglalkoztatási helyzet bemutatását követően rátérünk a térség egyéni és társas vállalkozásainak vizsgálatára.

4. ábra: Nyilvántartott állás keresők száma a hevesi kistérségben (fő)

Forrás: www.ksh.hu

A folyamatok nagyban hasonlítanak a bátonyterenyi kistérségre, bár némileg kedvezőbbek az adatok a foglalkoztatás terén, ennek alapvetően az az oka, hogy a térség meghatározó ágazata a mezőgazdaság, melynek kiváló adottságai is megtalálhatók, valamint a Tisza-tó jelenléte, szerepének egyre erősödő felismerése javítja a kistérség foglalkoztatási nehézségeit.

A pozitív folyamatok terén Kisköre emelhető ki, ahol a vizsgált időszak alatt kedvező irányba mozdultak el a foglalkoztatási adatok a turizmus élénkülésének köszönhetően.

A nyilvántartott pályakezdők nehézségeit itt is be lehet mutatni, 2002-2012 viszonylatában, mint egy 100 fővel nőtt a nyilvántartott pályakezdők száma Hevesen.

III. 1. Hevesi kistérség egyéni vállalkozásainak elemzése

Mint ahogy már erről korábban is szó esett a térségben meghatározó szerepe van az egyéni vállalkozásoknak. Ennek alapvető oka, hogy ehhez nem szükséges minimális tőke, kiegészítő tevékenységként is folytatható, adminisztrációs szempontból is egyszerűbb működtetni, mint egy társas vállalkozást. Az elemzés sajnos a nyilvános adatok alapján szinte lehetetlen.

A térségben meghatározó foglalkoztatók az egyéni vállalkozások. Fontosnak tartottuk e mikro cégeket vizsgálni, vajon van-e létjogosultsága ezen cégeknek önálló gyarapodásra, növekedésre.

A megfelelő árbevétel hiánya nem teszi lehetővé a növekedést, ezáltal a foglalkoztatás növelését sem. Ezen kívül nem tudnak hitelfelvételnél sem sikeresen pályázni, mivel hiteleiket képtelenek visszafizetni, ugyanakkor a pályázatok esetén sem tudnak életképes projekteket elindítani és lebonyolítani.

A térségről tudjuk: halmozottan hátrányos települések sorozata alkotja, magas a munkaerő elvándorlása, alacsony a munkavállalók iskolai végzettsége, ugyanakkor csak a környező nagyobb városok tudják felszívni a dolgozni akaró munkaerőt, akiknek esetenként 2-3 órát kell utazással töltenie, sok esetben 70-80eft nettó fizetésért 2-3 műszakos munkarendet feltételezve. Az adatbázis alapján nem túl biztató képet kaptunk a kistérség adataira vonatkozóan. A kistérségben 2012-ben 2221 egyéni vállalkozót regisztráltak, melynek 56% nem működik.

5. ábra: Hevesi kistérség egyéni vállalkozásai

Forrás: saját elemzés az Opten 2014-es adatbázisából

A működő vállalkozások 74%-a nem tud 20 millió forintnál magasabb árbevételt elérni. Ez egyben jelzi, hogy e cégek maximum önfoglalkozatásra rendezkedtek be, legfeljebb valamely családtag foglalkoztatását biztosítja. 21-50 milliós árbevétellel rendelkezik a vállalkozások 4,6%, 51 millió vagy ennél nagyobb bevétellel mindössze a vállalkozások 2,2% bír, sajnos 188 vállalkozás esetén nincs adat az árbevétel nagyságát illetően.

Tarnamérán és Tenken valamint Boconádon működik arányaiban a legtöbb vállalkozás az összes vállalkozáson belül, legkedvezőtlenebb a helyzet Tarnazsadány, Tarnabod településeken, ahol a vállalkozások mindössze 13-14% működik.

Az egyéni vállalkozások működése hasonló foglalkoztatási képet mutat a bátonyterenyi kistérséghez: közel 100%-a a foglalkoztatásban is megjelenik, igaz itt is az önfoglalkoztatás a domináns, 81%-ban. A foglalkoztatás itt is a kistérségi központra koncentrálódik, a vállalkozások 46%-a található, ugyanakkor a legnagyobb létszámot foglalkoztató cég nincs a kistérségben, legfeljebb 10-19 fő között foglalkoztatnak, de ilyen vállalkozás is mindössze 3 található a kistérségben, Hevesen, Tarnaörsön és Tenken. 5-9 főnek 24

KISTÉRSÉGEK NAGYJÓ ALATT - HEVES

vállalkozás biztosít munkalehetőséget, 3-4 főt a vállalkozások 6%-a foglalkoztat, míg 10%-a maximum 2 főnek tud munkát adni.

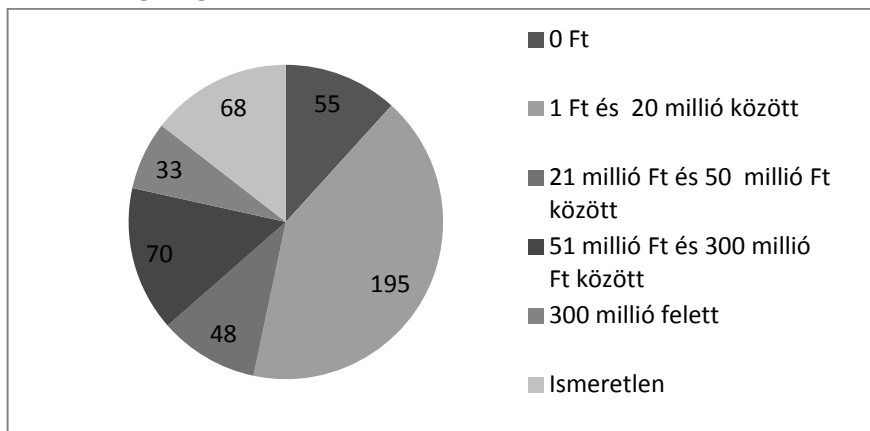
III. 2. Hevesi kistréség társas vállalkozásainak elemzése

Az alábbiakban a társas vállalkozásokat elemezzük, a nyilvánosan hozzáférhető adatok körét figyelembe véve. A társas vállalkozások száma közel 500 db, melyből csupán 4 vállalkozásnak van exportbevétele, a többi esetén csak a belföldi értékesítésre lehet számítani.

Rendkívül elszomorító, hogy e vállalkozások közül senki nem különített el kutatásra és fejlesztésre 2012-ben, vagyis a jövőre nézve a 469 vállalkozás közül nincs olyan, aki a közeljövőben fejleszteni próbál, ezek a vállalkozások nem látják megtérülni az esetleges befektetéseiket, kutatásaikat, pedig e nélkül nincs növekedés.

A legtöbb társas vállalkozás a kistréség központjában Hevesen működik, ez adja a kistréség vállalkozásainak 48,6%-t.

Érdemes megvizsgálni az értékesítés nettó árbevételének alakulását.

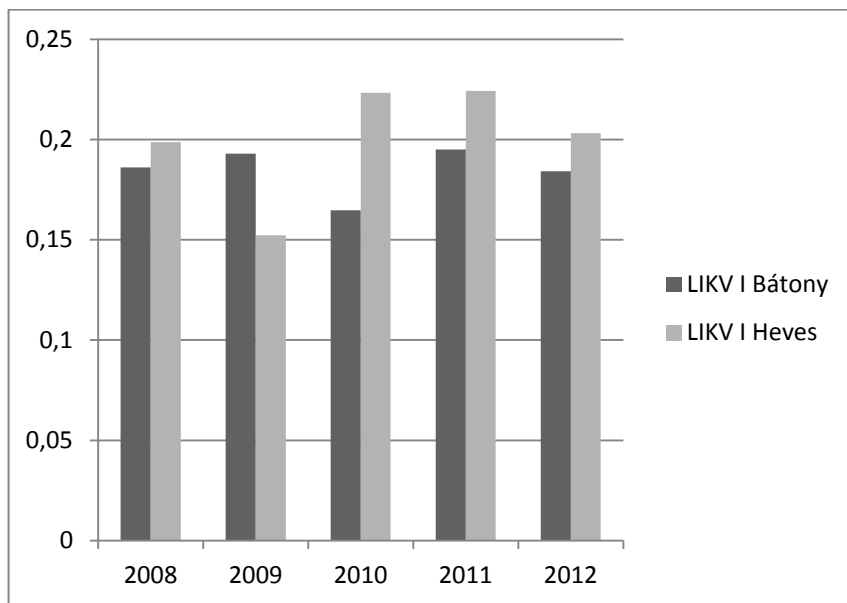
6. ábra: Hevesi kistréség vállalkozásainak nettó árbevétel szerkezete (db)

Forrás: saját elemzés az Opten 2014-es adatbázisából

A legtöbb vállalkozás, hasonlóan az egyéni vállalkozásokhoz, maximum 20 millió forint árbevéttel rendelkezik. Ez teszi ki a vállalkozások 41,6%-t. 123 vállalkozás esetén az árbevétel ismeretlen illetve 0 értéket nyilatkoztak, az életképesebb vállalkozások aránya 30%.

Azokon a településeken ahol kevés vállalkozás van, jellemzően alacsony árbevételt értek el, ez hatással lesz az adózás előtti eredményre is. 129 vállalkozásnak 0 vagy negatív az adózás előtti eredménye, tehát ezek a cégek adót nem fizetnek, ugyanakkor a rossz pénzügyi helyzet miatt nem is tudnak pályázni, hiteleket felvenni, ezáltal új munkahely teremtésben gondolkodni. A kistérség települései közül 7 esetben fordul elő, hogy az adózás előtti eredmény 50 millió forintot meghaladja.

Az árbevétel alakulása hatással van a saját tőke alakulására is. A vállalkozások közül 253 db esetén kevesebb az alaptőke, mint félmillió forint, ezt teszi ki a cégek 54%-t. A tőkeerősebb vállalkozások Hevesen találhatók. Viszonylag magas az 1 és 5 millió forint közötti alaptőkével rendelkezők aránya, mintegy 153 vállalkozás. a két kistérség vállalkozásainak likviditását tekintve a vizsgált időszak alatt 2009-re csökkenés figyelhető meg, melyet lassú pozitív irányú változás követ, ennek ellenére a gyorsráta mutató értéke messze elmarad a szakirodalom lapján elvárható 0,7-0,8 értéktől.

7. ábra: Hevesi és bátonyterenyei kistérség vállalkozásainak likviditása

Forrás: Saját számítás a www.e-beszamolo.hu adatai alapján

IV. Összefoglalás

A KSH legfrissebb adatai szerint készített „hő térképén” követhető a megyék közötti különbségek. A településeket 0-tól 100-ig terjedő skálán osztályozzák. Ennek megfelelően a legjobb helyzetben az a település van aki, 100 értéket kap, a legrosszabb érték is sajnos kiosztásra kerül, ami 0.

Budapest esetén a havi bruttó átlagkereset vonatkozásában a megkapott érték 100, heves megye esetén 28, Nógrád megye esetén 0.

Ezer lakosra jutó regisztrált vállalkozások vonatkozásában Budapest szintén maximális értéket tudhat magáénak, Heves megye 40, Nógrád megye mindössze 6 pontot ér el.

A gazdasági növekedés alapja a beruházás, ennek tekintetében Budapesten szintén 100 értéket sikerül elérni, míg ugyanez Heves megyében 16, Nógrád megyében 0.

Tehát ezen adatokból is látszik, hogy a kistérségi adatok e folyamatokat csak erősítik. Olyan társadalmi és gazdasági környezetet kellene megvalósítani, amelyben a vállalkozásnak értéke és a tevékenységnek jövője van, elismerve a vállalkozói innovációt. Külön kistérségre szabott, a helyi sajátosságokat és lehetőségeket kihasználó vállalkozásbarát támogatáspolitikát kialakítása.

A Magyar Nemzeti Bank által ösztönzött növekedési hitelprogram eredményei alapján elmondható hogy szintén Budapest és Pest megye a koncentráció területe, mintegy 26%-a a hitelt felvevő vállalkozásoknak itt található, míg az észak-magyarországi régióban csupán 7% élt ezzel a lehetőséggel.

A közbeszerzési eljárásokban a helyi vállalkozások és helyi munkavállalók helyzetbe hozása meghatározó lehet.

Munkaerő képzés szerepe és fontossága, az alacsony képzettségű, írás-olvasás hiányaival küszködők még gyártósori összeszerelői, betanított munkás tekintetében sem kap állást, bármilyen jók is a munkahely teremtési adatok.

A pályázati eljárásokban a helyi vállalkozások és helyi munkavállalók helyzetbe hozása meghatározó kell, legyen. Önkormányzatok és helyi vállalkozói szféra összefogása a gazdaságfejlesztés elősegítése érdekében, a helyi vállalkozók ötleteinek támogatása. Testvérvárosi kapcsolatok kiépítése, beruházás, export értékesítés szolgálatába állítása.

Irodalom

- BAJMÓCY Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPRESS, Szeged
- CZENE Zs. – RITZ J. (szerk.) (2010): *Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési füzetek* (2). NFM-NGM-VÁTI. Budapest pp. 43-190
- FARKAS T. – KASSAI Zs. (2013): *Lehetőségek a helyi gazdaságfejlesztésben, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. X. évf. 1. sz Workshop. Gödöllő. Miskolc* pp. 87-93.

- Gwen S. – Soraya G. – Fergus M. (2004): *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh. UK DFID, London. The World Bank, Washington, D.C.
- LENGYEL I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- MEZEI C. (2006): Helyi gazdaságfejlesztés Közép-Kelet-Európában. *Tér és Társadalom*, 3. pp. 95-108.
- SWINBURN, G. – GOGA, S. – MURPHY, F. (2006): *Local Economic Development: A primer developing and implementing local economic development strategies and action plans*. The World Bank, Washington, DC. p. 83.
- WONG, C. (1996): What is local economic development? A conceptual overview. *Occasional Paper. No. 49*. Department of Planning and Landscape, University of Manchester
- <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/141/index.html>

Szerzőink

- BARANYI Aranka (Jászberény, 1976): 1999-től oktat a Károly Róbert Főiskolán Gyöngyösön. PhD fokozatát 2004-ben szerezte meg a Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezés tudományi doktori iskolában, a főiskola Üzleti Tudományok Intézetében pénzügyi területen folytat elemzéseket, vizsgálatokat.
- HAVASI Virág (Budapest, 1973): Szociológus, közgazdász, jogász. 2009-ben szerezte doktori fokozatát a DE-en közgazdaságtudományból: az értékrend és életminőség összefüggéseit vizsgálta dolgozatában. Egyetemi oktatói munkája mellett közösségfejlesztőként is aktív szerepet vállal. Kutatási területe: érték- és attitűdkutatás, fenntartható fejlődés, környezetszociológia.
- KISS-TÓTH Emőke (Szikszó, 1963): 1987 óta tanít a felsőoktatásban, orvos- és egészségtudományok tudományterületen. 2004-ben szerezte doktori fokozatát az ELTE BTK Doktori Iskolájában pályaszocializáció témakörében. 2013-tól a Miskolci Egyetem Egészségügyi Karán dékáni feladatot lát el. Kutatási területe az egészségszociológia és az értékszociológia.
- KOCSIS Andrea (Miskolc, 1991): 2014 novemberében szerzett közgazdász diplomát nemzetközi gazdálkodás szakon, a Miskolci Egyetemen. II. helyezést ért el a Miskolci Egyetem hallgatóinak 2014. évi Tudományos Diákköri Konferencián, Innováció és a zöld gazdaság címmel.
- KONCZ Gábor (Gyöngyös, 1979): 2002 és 2009 között az MTA Regionális Kutatások Központjának kutatója, majd 2010-től a Károly Róbert Főiskola oktatója. 2014-től főiskolai docens a Károly Róbert Főiskola Agrár- és Környezettudományi Intézetében. Doktori fokozatát 2010-ben szerezte meg a Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskolájában. Kutatási területei a társadalomföldrajz, valamint a terület- és vidékfejlesztés.
- KOPPÁNYNÉ SZENDRÁK Mária (Budapest, 1965) 2004 óta tanít a Miskolci Egyetem Egészségügyi Karán. Gyógytornász diplomáját 1986-ban, gyermekrehabilitációs szakirányú végzettségét 2011-ben szerezte. A Fizioterápiás Intézeti tanszék szak koordinátora, mestertanár. Oktatási területe a fizioterápiában alkalmazott manuális technikák, valamint a gyermekrehabilitáció gyakorlati ismeretei.
- LIPTÁK Katalin (Kazincbarcika, 1984): Egyetemi tanulmányait követően 2008 óta dolgozik a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán doktoranduszként, tanársegédként és 2014-től adjunktusként. Doktori fokozatát az ME-GTK Vállalkozásméлет és gyakorlat Doktori Iskolájában szerezte 2013-ban. Kutatási területe a regionális különbségek vizsgálata és a munkaerő-piaci folyamatok elemzése, értékelése.
- LUDÁNYI Ágnes (Tibolddaróc 1953): 1985 óta tanít az Eszterházy Károly Főiskolán. Egyetemi doktori címet 1990-ben szerezte, PhD fokozatát 2000-ben, az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 1995-től a Szociálpedagógiai Tanszék vezetője, 2008-tól az Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar dékánhelyettese. Kutatási területe: pályaszocializáció, személyiségfejlesztés a tanárképzésben.
- NOVÁK Tamás (1979, Gyöngyös): 2006 óta tanít a Károly Róbert Főiskolán. Doktori fokozatát 2008-ban szerezte a Nijmegeni Egyetemen Hollandiában. 2013 augusztusától vezeti a Közgazdasági, Módszertani és Informatikai Intézetet. Kutatási területe a Bose-Einstein korrelációk vizsgálata.
- RUCSKA Andrea (Miskolc, 1967) 2012 óta tanít a Miskolci Egyetemen. Sikeresen megvédte doktori disszertációját 2014-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Iskolai agresszió témakörben. Kutatási területe a egészségkultúra, devianciaszociológia.
- SIMON Nóra (Miskolc, 1969): 1998 óta tanít a Miskolci Egyetemen. Pszichológus diplomáját az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerezte. Kutatási területe: az anya gyermek kapcsolat, gyermek -és fiatalokúak magatartás és viselkedészavarai, hatékony kommunikáció, szubkultúrák, állatasszisztált terápák.
- SIPOSNÉ NÁNDORI Eszter (Miskolc, 1982): 2005 óta doktoranduszként, majd tanársegédként, jelenleg pedig adjunktusként dolgozik a Miskolci Egyetemen. Doktori fokozatát 2011-ben szerezte a Miskolci Egyetem Vállalkozásméлет és Gyakorlat Doktori Iskolájában. Kutatási területe társadalom-gazdaságtan és gazdaságszociológia, különösen a szegénység és jólét vizsgálata.
- SZABÓ-TÓTH Kinga (Miskolc, 1974): 1998 óta tanít a Miskolci Egyetemen. 2005-ben szerezte doktori fokozatát a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskolájában. 2008 júliusától (félév kihagyással) vezeti a Miskolci Egyetem Szociológiai Intézetét. Kutatási területe a családszociológia és a kisebbségsszociológia.
- TARALIK Krisztina (Debrecen, 1968): 1995 óta tanít a gyöngyösi Károly Róbert Főiskolán (akkori megnevezés: GATE Gazdaság és Társadalomtudományi Kar). 1999-ben szerezte meg doktori fokozatát a Magyar Tudományos Akadémia doktori képzésén. 2002-től főiskolai docens, előbb a Vállalatgazdaságtan tanszéken, jelenleg az Üzleti Tudományok Intézetében. Kutatási területei a megújuló erőforrások és a kistérség fejlesztés.